

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

XIV. évfolyam, 2. szám

Volume XIV., Issue 2.

2014. április – június / April – June 2014

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2014, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	4
Dear Reader,	5
Szerzőink / Our authors	6
Szerkesztőség / Editorial Board	9
PHILOSOPHIA PERENNIS	10
Kiss Endre: „A filozófia szerepe a marxizmusban”	10
KISS, Endre: ”The Role of Philosophy in Marxism” or the Role of Philosophy in the Seventies	23
NYELVÉSZET	25
Bencze Mihály & Tácsi István: Bukarest és Románia -EST végződésű településneveinek titkai	25
BENCZE, Mihály & TÁCSI, István: The Secret of Bucharest's and Other Cities' Name	27
TÖRTÉNELEM	28
Bencze Mihály: A Monarchia kínai területe	28
BENCZE, Mihály: The Chinese Territory of the Austro-Hungarian Monarchy.....	29
Farkas László Róbert: A szovjet ideológia fojtogató ölelése a magyar színházművészetben	30
FARKAS, László Róbert: The Choking Embrace of Soviet Ideology in Hungarian Dramatic Arts	43
Horváthy Sára: Párizs, középkori diákváros	44
HORVÁTHY, Sára: Paris, the Medieval University Center	53
IRODALOM	54
Kukucska Ferenc: Dublin	54
Mester Györgyi: Elbeszélések	62
MŰVÉSZET	72
Segesváry Viktor: The Meaning of Religious Aesthetics	72
Segesváry Viktor: A vallásos művészet esztétikája	81
KULTURÁLIS ÚTINAPLÓ	82
Bérczi Szaniszló: Dél-Dunántúl.....	82
BÉRCZI, Szaniszló: Southern Trans-Danubia (Dunántúl)	100
ÚJ KÖNYVEK	101
Választás előtt.....	101
Saáry Katalin Júlia: Kukucska Ferenc novelláskötete elé... ..	104
New Books.....	104

Kedves Olvasó!

Megjelent a *Journal of Eurasian Studies* VI. évfolyam (2014.) 1. száma. A tartalom:

FARKAS, Flórián: Dear Reader

HISTORY

✚ MIRABILE, Paul: La Lex Salica et la Ruskaya Pravda [MIRABILE, Paul: *The Salic Laws and Yaroslav's Code*] (in French)

ETHNOGRAPHY

✚ OZHEREDOV, Yuri Ivanovich: Elements of Burial and Mourning Ceremonies of Paleo-Selcups Southern Group "Shieshgula"

ECONOMY

✚ BHAT, Manzoor Ahmad: Indus Valley Civilization — Its Economy

PHILOSOPHY

✚ MIRABILE, Paul: L'Art de la Danse: Natarâja et Zarathoustra ou L'Accomplissement du Soi [MIRABILE, Paul: *The Art of Dancing: Natarâja and Zarathustra or the Accomplishing of the Self*] (in French)

MUSIC

✚ BORI, Sára Hélène: BOGGIE: Assembling a Musical Jigsaw Puzzle

CULTURAL TRAVELOGUE

✚ BÉRCZI, Szaniszló: Southern Trans-Danubia (Dunántúl)

A folyóirat a következő címen érhető el: <http://www.federatio.org/joes.html>

Farkas Flórián, főszerkesztő

Hága, 2014. április 24

~ ~ ~ ~ ~

Dear Reader,

The 1st issue of the sixth volume (2014) of the *Journal of Eurasian Studies* has been recently published. The content:

FARKAS, Flórián: Dear Reader

HISTORY

- ✚ MIRABILE, Paul: La Lex Salica et la Ruskaya Pravda [MIRABILE, Paul: *The Salic Laws and Yaroslav's Code*] (in French)

ETHNOGRAPHY

- ✚ OZHEREDOV, Yuri Ivanovich: Elements of Burial and Mourning Ceremonies of Paleo-Selcups Southern Group “Shieshgula”

ECONOMY

- ✚ BHAT, Manzoor Ahmad: Indus Valley Civilization — Its Economy

PHILOSOPHY

- ✚ MIRABILE, Paul: L'Art de la Danse: Natarâja et Zarathoustra ou L'Accomplissement du Soi [MIRABILE, Paul: *The Art of Dancing: Natarâja and Zarathustra or the Accomplishing of the Self*] (in French)

MUSIC

- ✚ BORI, Sára Hélène: BOGGIE: Assembling a Musical Jigsaw Puzzle

CULTURAL TRAVELOGUE

- ✚ BÉRCZI, Szaniszló: Southern Trans-Danubia (Dunántúl)

The periodical can be accessed at: <http://www.federatio.org/joes.html>

Flórián Farkas, editor-in-chief

The Hague, April 24, 2014

~ ~ ~ ~ ~

Szerzőink / Our authors**BENCZE, Mihály**

Matematikus, tanár, költő. Négyfalun született 1954-ben. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen, a Matematika Karon szerzett 1978-ban diplomát. Azóta középiskolákban matematikát tanít, jelenleg Brassóban az Áprily Lajos Gimnáziumban. Emellett a következő területeken fejt ki tevékenységet: tevékenyen részt vett a brassói magyar középiskola rendszer megalapításában; alapítója az Erdélyi Magyar Matematikai Verseny-nek; alapítója a *Wildt József Nemzetközi Matematikai Verseny*-nek; diákjai számára mentorként működik, akik folyóiratokat szerkesztenek; az OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE nemzetközi matematikai szaklap főszerkesztője; a *Fulgur* (1993) nevű kiadó alapítója, amely magyar könyvek kiadására összpontosít. Számos könyv (verseskötetek és matematika), valamint több száz matematikai szócikk szerzője.

Mathematician, teacher, poet. Born in Négyfalu in Transylvania in 1954. Graduated from the Babeş-Bolyai University, Kolozsvár/Cluj/Klausenburg (Transylvania), Faculty of Mathematics in 1978. Since his graduation he is teaching mathematics in high schools, currently in the Áprily Lajos High-School in Brassó/Braşov/Kronstadt (Transylvania). Next to teaching his activities cover the following fields: he was involved in the establishment of a Hungarian high-school system in Brassó/Braşov/Kronstadt; founded the Hungarian Mathematics Competition in Transylvania; founded the *József Wildt International Mathematical Competition*; mentor of students who create student periodicals; editor-in-chief of the international mathematical journal OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE; founder of the publishing house *Fulgur* (1993), which specializes in publishing Hungarian books. He is author of several books including poetry and mathematics and several hundreds mathematical papers

BÉRCZI, Szaniszló

Fizikus, csillagász, planetológus. Az ELTE TTK-n szerzett fizikus-csillagász oklevelet (1975), doktorált matematikából (1987), majd a földtudomány (planetológia) kandidátusa (1995) címet szerezte meg. 33 éve tanít az ELTE TTK-n. Korábban a Csillagászati Tanszék (1975–1978), és a Közettani Tanszék tud. segédmunkatársa (1979), majd az Általános Technika Tanszék tanársegéde (1979–1988), adjunktusa (1988–1994), docense, jelenleg pedig a Fizikai Intézet docense az Anyagfizikai Tanszéken (2000-től). Planetológiával, kozmikus és földi anyagvizsgálattal, szimmetria kutatással foglalkozik. A Föld típusú bolygókat, az antarktiszi meteoritokat, a NASA holdközveteket és a marsi meteoriteket vizsgálja, szervezi a Hunveyor-Husar gyakorló űrszonda modellek építését. Az MTA Csillagászati és Űrfizikai Bizottságának, valamint a Geonómiai Tud. Bizottságának a tagja, a Planetológiai Albizottságnak az elnöke (2003-tól), és a MANT alelnöke (2001-től).

Physicist-astronomer who made a new synthesis of evolution of matter according to the material hierarchy versus great structure building periods. This model is a part of his Lecture Note Series Book on the Eötvös University. He also organized a research group on evolution of matter in the Geonomy Scientific Committee of the Hungarian Academy of Science (with Béla Lukács). He wrote the first book in Hungary about planetary science *From Crystals to Planetary Bodies* (also he was the first candidate of earth sciences in topics planetology). He built with colleagues at the Eötvös University the Hungarian University Surveyor (Hunveyor) experimental space probe model for teaching and training purposes and development of new constructions in measuring technologies.

FARKAS, László Róbert

Okleveles egyház-, és művelődéstörténész. 1979-ben született Szegeden. Szülővárosában dolgozik kulturális területen. Fő érdeklődési köre az állam és egyház kapcsolata a XX. században.

Church and art historian. Mr. Farkas was born in 1979 in Szeged, where he presently works in the field of culture. His main area of research is the relationship of state and church in the 20th century.

HORVÁTHY, Sára

Budapesten született, 1989-ben, és egy éves kora óta él Franciaországban. A párizsi Louis-le-Grand humán tagozatos előkészítő osztálya után, a Sorbonne-on végzi tanulmányait, francia nyelv és általános nyelvészet szakon. A 2012/2013-as tanévben, Hollandiában, a bilthoveni gimnáziumban tanított franciát. Klasszikus zenei érdeklődése mellett - hobbi szinten - történelemmel is foglalkozik. Előadásában, amelynek itt írott kivonatával találkozhatnak, képekkel kíséri végig a párizsi diákélet szívének, a Latin Negyednek középkori kialakulását.

Sára Horváthy was born in Budapest in 1989 and has lived in France since age one. She studied humanities at Louis-le-Grand, and is currently attending French language and linguistic courses at the Sorbonne. During the 2012-2013 academic year, Sára taught French in the Netherlands at Bilthoven's secondary school. Her hobbies include playing classical music and learning about history. In her presentation, available below, Sára gives a complete overview of the medieval history of the Quartier Latin, the student district in the heart of Paris.

KISS, Endre

Az MTA doktora (D.Sc), egyetemi tanár (ELTE – Nyugat-Magyar Egyetem). A hetvenes években az Osztrák-Magyar Monarchia filozófia- és eszmetörténetének, illetve a magyar filozófia- és eszmetörténet problémáival foglalkozott. Filozófiai tevékenységének középpontjában ezt követően *Nietzsche* állt. 1982-ben könyvet írt filozófiájának magyarországi recepciójáról, 1993-ban monográfiát Nietzsche filozófiájáról, 2005-ben kiadta e monográfia kétszeres terjedelműre növelt végleges változatát. 1989 után e témák mellett a kelet-európai és egyben a globális fejlődés komplex problematikájával foglalkozott. Számos filozófiai és tudományos monográfia szerzője. Humboldt-ösztöndíjas.

Holds a doctor degree of the Hungarian Academy of Sciences (D.Sc.), university professor. In the 1970s his research focused on the history of philosophy of the Austro-Hungarian Empire and the history of Hungarian philosophy. After that Nietzsche constituted the focus of his research. He published several books on his oeuvre and its reception in Hungary. After 1989 the issues of Eastern-European and complex global developments became the focus of his work. Author of several books, Humboldt-scholar.

KUKUCSKA, Ferenc

1953-ban született Kiskőrösön. Már korai gyermekkorában megragadta az irodalom. Sokáig csak az íróasztala fiókjának írta újabb és újabb novelláit, hosszabb-rövidebb írásait. Az áttörés néhány éve történt, Krúdy születésének 125. évfordulóján. Azóta vidéki lapokban, művészeti folyóiratban jelentek meg írásai. Kedveli a férfi-nő kapcsolatokat, a velük járó konfliktusokkal, a pergő, dinamikus párbeszédet. Ír krimi, és csattanós történeteket, ezeket rövidebb, gyorsan fogyasztható formátumban. Nemrég fejezte be első regényét. Kedvenc írói: Krúdy Gyula és Munkácsi Miklós.

Born in 1953 in Kiskőrös, Hungary. He was enamored of literature from his youth. His early writings landed in the drawer of his desk, nevertheless, in 2003 a breakthrough happened. Since then Mr. Kukucska publishes in literary journals. He has recently completed his first novel.

MESTER, Györgyi

Civil foglalkozását tekintve külkereskedelmi üzletkötő, aki több évtizedet tevékenykedett a közigazgatásban is. Pár évvel ezelőtt, kellemes időtöltés, kapcsolódás gyanánt kezdett el írogatni nagyon rövid, változatos témájú novellákat, amelyek között van lírai, humoros, megható, misztikus, romantikus, kalandos és krimi jellegű is. 2007. óta számos internetes honlapon - Árkád, Művész-világ, Irodalmi Jelen, Kultúrpart, Tollal, Grafománia, Kaláka, Londoni Gyermekek Klub, Leselupe, Detgazeta, Óperencia, stb. - jelennek meg az írásai. Számos antológiába beválogatták, és hazai, valamint határon túli irodalmi folyóiratokban - Zempléni Múzsza, Magyar Műhely, Föveny, Nők lapja magazin, Szitakötő, Opus, Gömörország, Erdélyi Toll, Székelyföld, Osservatorio Letterario, stb. - is helyet kaptak rövid kis írásai. 2008-2011. között, az Ad Librum Kiadó gondozásában, öt, egyenként 50-50 novellát tartalmazó kötete, továbbá egy három folytatásból álló ifjúsági naplóregénye jelent meg a következő címen: „A legjavából”, „Fehéren, feketén”, „Tisztítótűz”, „Haláli (jó) történetek”, „Vízio” és „Zizi naplója”.

Ms. Mester is a professional import-export sales representative; she worked for several decades also as a public servant. During the last years she is writing short stories as a hobby. Since 2007 her writings appeared in numerous Internet literary portals. Next to that her writings were selected into anthologies, both in Hungary and abroad. Between 2008 and 2011 the Ad Librum publishing house published several volumes of her short stories, and other works.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református teológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója — Algéria, Afganisztán, Mali, — majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk

közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

~ ~ ~ ~ ~

Szerkesztőség / Editorial Board**Főszerkesztő / Editor-in-Chief**

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
------------------------	-----------------	---	--------------------

Szerkesztők / Editors

KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
---------------------------	----------------------------	---	------------------------

MURAKEÖZY, Éva Patrícia	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
--------------------------------	-----------------	---	--------------------

TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
---------------------	-----------------	---	--------------------

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

~ ~ ~ ~ ~

PHILOSOPHIA PERENNIS

Kiss Endre :

„A filozófia szerepe a marxizmusban”

A hetvenes évek filozófiai fordulatáról

Az Új Baloldal ötvenéves évfordulóján egyszerre nagyon sok problémával kellene szembenéznünk. Az egyik ilyen probléma a szorosan vett Új Baloldal kihunyásának, azelőtt pedig lendületvesztésének kérdése. Az újbaloldal nemzetközi sorsa, Párizs és Prága kettős szövegösszefüggésében mintha nem is lenne már olyan hatalmas rejtély. Mégis, ennek a végnek egy konkrét történet az oka, egy új filozófia váratlan, üstökösszerű feltűnése egy új filozófiai folyamaton belül, teljesen új filozófiai pozicionálás egy kiemelkedő történelmi pillanatban.

Az Új Baloldaltól és 1968-ról már csak azért sem könnyű egyértelmű és nagy magyarázó erejű kijelentéseket tenni, mert 1968 alapvetően hibrid és sokértelmű volt, hullámain sok lényeges folyamatot hordozott, mintha néhol egyesítette is volna őket, de azután mégsem volt képes maradéktalan egyértelműséggel közösen artikulálni azokat.

1968 sokértelműsége, ha tetszik ellentmondásossága, nem csupán (ahogy akkor hívták) az ideológia szintjén valósult meg, azaz az értékek és a célkitűzések szintjén, de a *valóságos politikában* is, beleértve a szimbolikus és valóságos forradalmakat, a kapitalista rend delegitimálását, más forradalmi lehetőségek elfogadását, az intézményes munkásmozgalom és a nagyhatalmak kettéosztotta világ zárójelbe tételét, a világ konkrét felosztásának kétségbevonását, kulturális forradalmat és az életformák megváltozásának lehetőségét. 1968 sok, egyenként is hatalmas folyamatot hívott életre, azok mechanizmusait nagy számban működtetni is tudta. Sok új aktornak, új rétegeknek, ha éppen nem teljes új osztályoknak adott hatalmas történelmi lehetőségeket.

1968 új hatalom és új dicsőség alapjait vetette meg, azokét, akik azután joggal félhettek a gyors és nagyban virtuális történelmi folyamatban, hogy elveszíthetik többszörösen legitimált helyzetüket.

1989 győztes volt, de ugyanakkor vesztes is (a múlt idő persze nem ugyanabban az összefüggésben helytálló: amiben győztes volt, abban a jelen idő jár ki, amiben vesztes, abban a múlt idő). Győztes az életformában, a nemzedékek megváltozott súlyában, az életforma mediatizációjában, a felszabadító légkörben, a tekintélyek támadásában, általában az *anti-establishment* attitűdök elterjedésében (paradox módon olyan összefüggésekben, amelyekben a hosszabb távú haszonélvező a neoliberalizmus lett). 1968 nem egy, de többfajta értelemben is valóságos „kulturforradalom” (Nyugaton azért valamivel könnyebb volt szeretni Mao-t, mint Pekingben, különösen a rizsföldek perspektívájából). Döntő dolog, hogy mindehhez mindenütt még egy „helyi” elem is csatlakozott. A lokális nem feltétlenül azt jelenti, hogy jelentéktelen. A nagy helyi konkrét cél sajátos hiátust töltött be. Az ideológiai univerzalizmusnak nem volt meg a politikai értelemben valóságos univerzális célja. Az univerzális és ezért közös forradalmi cél hiánya értékelte fel a konkrét partikuláris, helyi mozzanatot.

Az Egyesült Államokban ez a lokális cél a *Vietnami Háború* befejezése volt, a meghatározó Békemozgalom. Ezért például Bill Clinton is része volt az Új Baloldalnak, s az lett volna pusztán akkor is, ha semmi mást nem csinál, csak elégeti a nevére kiküldött behívóparancsot. NSZK-ban a nemzetiszocialista múlt feldolgozása volt ez a lokális cél, minden értelemben, s valóban, egymás szomszédságában jelentek is meg a politikai, a jogi, az erkölcsi és a pszichológiai szempontok.

Világos lehet ezután, hogy ezek a lokális célok egyáltalán nem voltak kisszerűek. Kiválóan alkalmasak lehettek és lettek is arra, hogy a hatalmas kulturális változás horizontja előtt akkor is történelmi fordulatot generáljanak, ha valóban nem volt univerzális politikai (és amögött dimenzióváltoztatón társadalmi) céljuk.

Az eszmei univerzalizmusnak és a politikai célkitűzés részlegességének kettősségéből következően 1968 ik a szó formális értelmében *eleve* vesztes volt. Az ideológiai és nagyhatalmilag kettéosztott, éppen enyhülően lévő, s egyben az újkori történelem legmagasabb jóléte felé törekvő világ forradalmi átalakítása nem, legfeljebb részleges átalakítása lehetett a leguniverzálisabb program. Mint programszerű vesztes lépett be 1968 egy virtuális világ-polgárháborúba. A párizsi tüntetések, a Prágai Bevonulás és a Kínai Kulturforradalom látszólag manifestálták a vereség programját, de az *establishment* győzelmét ekkor még nem követte az Új Baloldal veresége. 1968 ugyanis nem halt bele a történelmi csapásokba, túlélte az összes, számára kedvezőtlen fordulatát. Sajátos második hatalomként rendezkedett be a restaurációra vágyó *establishment* rendjébe és

továbbra is élesnek és univerzálisnak megmaradó retorikájával alig veszített valamit a vélemények versenyében. Egy konszolidálódóban lévő polgári *establishment* kebelén belül szellemi hatalomként konszolidálódott az Új Baloldal is. A Prágai Bevonulást elutasította, a Párizsi harcokból legitimációt merített, s még Mao kultúrforradalma is az ő életképességét igazolta.

Ekkor jelent meg Alekszandr Szolzsenyicin a *GULAG szigetszoport* című nagyszabású történeti, politikai és filozófiai műve. Ez, ha tetszik, az Új Baloldal szemszögéből, természeti katasztrófa, másképpen szólva, történeti fordulat, esetleg a pillangó-effektus illusztrációja, netán az előzmények tetszőleges következménye volt. Mindez Helsinki után történt, s a rövidség kedvéért mondhatjuk nyomban úgy is, hogy Helsinki próbakövévé is vált. Szolzsenyicint nem érheti bántódás, ki kell utasítani az országból.

Mindez még nem érintette kritikusan az Új Baloldalt. Kezdetektől nem azonosult a létező szocializmussal, ráadásul még 1968-ban Nyugaton sem tekintették Kelet szövetségésének. A jobboldal ugyan azonosította őket a keleti államokkal, de ennek a megközelítésnek, éppen, mert a jobboldaltól jött, nagyon kevés volt a hitele. Az Új Baloldalt elvileg csak az az egyetlen lehetőség fenyegethette volna, ha tételesen is azonosítják az ő baloldaliságukat a GULAG-gal, s ez a kezdeményezés ráadásul nem a jobboldaltól indul ki. Mindez teljességgel valószínűtlennek látszott.

És pontosan ez következett be. Megtörtént a mutáció, az ugrás. Minden baloldal azonossá vált a GULÁG-gal. Az Új Baloldal és Sztálin között elveszett minden átmenet és különbség. Az államok Helsinkiben látványosan kiegyeztek, az egymással kiegyezett államok azonban az ideológiai harc kiéleződésének virtuális szélsőségébe kerültek. A GULAG levált a valóságos politikáról. A vereségre programozott, de önmagát mégis már-már stabilizálni képes Új Baloldalt eléri a GULAG „negy száz csapása.” A sztálinizmus elutasítása Németországban epizódja az újbaloldal lecsengésének, Franciaországban a centruma lesz.

Az Új Baloldal és Sztálin/GULAG érdemi azonosítását a *Nouvelle Philosophie* nevű nagyhatású, de rövidéletű filozófiai végezte el. Az Új Baloldal egy kis csoportja számolt le az Új Baloldal egészével. Ez az iskola állította meg egy pillanatra a történetfilozófiai ingát és indította el egy másik irányba.

Nem Szolzsenyicin művének katarziséjáról vagy igazságtartalmáról van szó, de a *Nouvelle Philosophie* instrumentalizálásáról. A filozófiai iskola sikeres filozófiai kommandóakciót hajtott végre. A sztálini táborok értelmezéséből rövidéletű filozófiai görögtűzet varázsolt elő.

*Filozófiai*lag nagy lehetőség született meg egy, a GULAG-ból kiinduló új filozófia, mi több, filozófiai lelkiület és humanizmus megfogalmazására. Ennek kidolgozását örömmel fogadnánk akár ma is, de sem a *Nouvelle Philosophie* tagjai, sem mások nem foglalkoznak már ezzel az éppen kelet-európai szemmel annyira fundamentális kezdeménnyel.

Politikailag a *Nouvelle Philosophie* minden kétely és habozás nélkül teremtette meg Hitler és Sztálin tökéletes azonosítását, amelyben a szövegösszefüggés miatt rendre utóbbi húzza a rövidebbet. A totalitarizmusok hasonlóságainak, analógiáinak vizsgálata jócskán benne van a tudományos racionalitás határain, a tökéletes és maradéktalan lényeglátó azonosítás azonban komolytalan.

De a katarzis és a görögtűz lélektani helyzetében a *Nouvelle Philosophie* – akár egy klasszikus tömegpszichózisban – elhiteti, hogy a történelem összes baloldalija gyakorlatilag azonos Sztálinnal és a GULAGon törli a fejét. Mi több, ezt a képet akkor maguk a már a stabilizálódás és a polgári világ lukratív világába beilleszkedő Új Baloldal tagjai is elfogadták. Velük magukkal is elhitette az iskola menthetetlen lelki sztálinizmusukat.

Ez volt 1968, az Új Baloldal valódi halála. Akik tegnap irigyelt és követett forradalmárok voltak, mára potenciális tömeggyilkosként lepleződtek le. S még maguk is így tekintettek saját magukra. Ezzel a történelmi tény rekonstrukciójának végére jutottunk.

Része volt ebben a fordulatban a Szolzsenyicin reekműve kiváltotta valódi katarzisanak. Ez azonban önmagában nem lett volna elég a sikerhez. Sztálin 1953-ban meghalt, a XX. Kongresszus 1955-ben volt, így 1975-ben egy emberiségmértékű sokk kizárólagossága már nem igazán kényszerítő erejű magatartás (nem is beszélve arról az éppen erkölcsileg kétségbeesítő lehetőségről, hogy a nyugati emberiség negyven-ötven évig úgy élhetett együtt a táborokról való tudásával, hogy azután kizárólag Szolzsenyicin nagy művének katalizáló hatására döbbenjen rá annak valóságára). Nem elhanyagolható persze a *Nouvelle Philosophie*, szándékos vagy szándékolatlan nyelvi és pszichológiai stratégiája sem. Annyira hiperbolizálták, túlfeszítették a GULAG-gyanút, hogy senki sem szólhatott a koncepció elhibázott intellektuális alapjai ellen, nehogy abba a látszatba kerüljön, hogy ezzel védeni akarja a táborokat.

Semmiképpen sem állítható, hogy az Új Baloldal története és széleskörű problematikája, a neomarxizmus (ilyen néven valamivel ritkábban) vagy éppen az 1968-as év az elmúlt fél évszázadban ne lett volna folyamatosnak tekinthető intenzív vita tárgya. Ennek ellenére a 2008-as jubileum még mindig erőteljes kihívást jelentett, amely egyként vonatkozott mind 1968, mind

pedig az azt követő korszakok alapkérdéseire és az arra immár történetileg időtálló válaszok szükségszerűségére. Mint jeleztük, az állandó vitákban rendre igen kevés figyelmet fordítottak a „hirtelen halál”-ra, a történeti dinamika váratlan és előkészítetlennek tűnő megtörettetésére. Az európai szinten Prága és Párizs kettős szövegösszefüggésében szinte már kezdetektől fogva olyan dramaturgia lépett látszólag működésbe, amely e két város szimbólikus történetében már a 68-as év, illetve az Új Baloldal kihunyásának *magyarázatát* is kielégítő mértékben megadta.

1968 mozgalma alapvetően *hibrid* jellegű volt, a kifelé homogén egységként megjelenő mozgalom a kezdetektől fogva számos eltérő folyamatot foglalt össze, számos eltérő folyamat közös szociális terét alkotta meg. Ami *alaklélektani* szempontból nemcsak egységes, de forradalmian új minőségűen egységes, *reálszociológiailag* tehát eltérő elemek hibrid konglomerátuma volt. Az átfogó világnézeti-ideológiai artikuláció egységessége mögött a valóságos társadalom és a valóságos (világ)politika olyan alapvető felvetései fogalmazódtak újra, mint a kapitalizmus *legitimációja* (amely kérdésfeltevés hamarosan átsapott a létező szocializmus legitimációjának kritikus vizsgálatára is), a hétköznapi forradalmasítása és a mindennapi tudat eszköztárának felvértezése a társadalomkritika elemeivel, a tömegkultúra kritikája és megújítása, a politikai kommunikáció új mediatisztizációja, a szexuális forradalom és a generációk viszonyának ártértekéltése, a kulturális forradalom keleti és nyugati változata, a szociálpolitika és a társadalmi technika új formáinak mindennapos tétele, ezek voltak többek között azok a mozzanatok, melyek már pusztán létükkel, még inkább azonban hibriditásukkal 1968 igazi lényegét megalkották. Egész sor társadalmi és kulturális folyamat indult meg, hamarosan teljesen új képet adva a társadalomnak, mind a külső megfigyelés, mind pedig a belső átélés számára. Mint minden hasonló folyamatnál, a hibriditások sokféleségét integráló átfogó folyamatról a történeti távlat hiányában nem lehetett megmondani, vajon *végeredményükben milyen radikális cezurát fognak majd jelenteni a történelemben*.

1968 új aktorok nagy számát hozta létre, de olyan csoportokat is, amelyeket kis túlzással többen neveztek „új osztály”-nak. Ezeknek hatalmas történeti lehetőséget teremtett, új hatalom és új dicsőség alapjait vetette meg. E gyors szociális változásoknak (mind abszolút, mind relatív változásokról egyként beszélhetünk) megvolt az a következménye is, hogy a magasra emelt rétegeknek a történelmi trend gyors változásakor a hirtelen mélybehullás rémével kellett szembenézniük.

Az *aktoriális*, kicsit tágabban a *szociológiai* dimenzió mutatja talán leglátványosabban 1968 „keleti” és „nyugati” változatainak eltérését is, ami természetesen a filozófiai összefüggésben is igen látványos. Egyrészt ugyan a hatvanas évek marxizmusa előtt álló feladat közös (is) volt Kelet és Nyugat között, *s ez a marxizmus sztálinizmus utáni megújítása volt*. Ha azonban ezt a közös és alapvető feladatot megpróbáljuk konkretizálni ismét csak Kelet és Nyugat eltérő szövegösszefüggéseiben, már hatalmas eltérésekre vagyunk kénytelenek bukkanni. Eltekintve attól a tényről, hogy a marxizmus hitelének és termékenységének helyreállítása Nyugaton ugyan elismert feladat volt, de abban az Új Baloldal semmiképpen nem érezte magát részesnek, Keleten ugyanez a feladat a filozófia társadalmi létezésének primitív eszközrendszerével is szembetalálta magát. Itt a diktatúrák filozófiáinak csak ritkán reflektált sajátosságáról van szó, amelyhez hasonló jelenségek – természetesen mindkét rendszer vonatkozásában kizárólag csak *ideáltipikus* esetben – demokráciákban csak akkor fordulhatnak elő, ha azok szerkezetében elemi funkcionális zavarok telepednek meg. Mert az a tény, hogy egy egész filozófiai élet, a teljes filozófiai kommunikáció parancsok, elvárások jólstrukturált rendszerének háttérére épül, egy ilyen nagyságrendű kihívás láttán példa- és precedens nélküli helyzetben találja magát. A neomarxizmus egy esetleges integrálása a filozófia társadalmi rendjébe egyszerre két, ebből fakadó nehézséggel is szembetalálta (volna) magát. Egyrészt azzal a ténnyel, hogy ez a szociológiai rend egy filozófia számára (természetesen ismét csak ideáltipikus esetben szem előtt tartva) vagy csak a *teljesen igaz*, vagy csak a *teljesen hamis* megítélést tartotta fenn. Másrészt egy filozófia képviselete egyben egy szociológiailag jól definiált csoport hatalmi helyzetének megalapozásával is egyenlő volt, ami tehát egy filozófiai módosítása, akár csak verbálisan mindig is lehetséges „reform”-ja esetén is az adott csoport hatalmi helyzetének módosítását (ha éppen nem „reform”-ját) is szükségszerűen maga után kellett, hogy vonja.

Ami az első problémát illeti, *ideáltipikus esetben* e szociológiai háttér előtt egy filozófia egészben igaz vagy egészben hamis. Mindez azonban nem csak azért nem abszolút értelemben igaz, mert az ilyen ítélekezést eleve elutasítjuk, akár különösebb konkrét vizsgálódás nélkül is. Mert egy filozófiai ebben a szövegösszefüggésben más értelemben is *egyszerre* volt igaz és hamis. Az a tény, hogy egy filozófiát egészében elfogadtak (mondjuk a *posszibilitás* vonalán), nemhogy nem jelentette azt, hogy annak igazságtartalmát is – a *plauzibilitás* szövegösszefüggésében – elfogadták volna, sőt, az érdemi modellel azt akarjuk sugallni, *hogy éppen azért tekintettek egy filozófiát egészében hamisnak (a plauzibilitás összefüggésében), amiért ugyanazt a filozófiát ugyanakkor igaznak mondtak (a posszibilitás vonalán)*. Ezért a klasszikus szovjetmarxizmus a kettős igazság teljesen új formáját állította fel, azt az új formát, amely az igazság kettősségét kivitte a filozófián kívülre és még szociológiai alapokra is helyezte. A helyzet leírása *orwelli* formulák használatát engedi meg. Éppen azért, mert a diszkusszió nyilvánosan ki van kapcsolva, válhat egy filozófia *teljesen* igazzá. De éppen azért, mert a diszkusszió ki lett kapcsolva, *mindenki megmaradhat magában saját meggyőződésénél!* Sőt, nemcsak maradhat, de még azt is gondolhatja, hogy a diszkussziót éppen amiatt kapcsolták ki, mert az ő – egyébként felül nem vizsgált – meggyőződései igazak. *Ami tehát az így értelmezett ideáltipikus szovjetmarxizmus minden más filozófiát kiküszöböl, egyben egészükben meg is erősíti, afirmálja is*

azokat. Saját hivatalos legitimációja a nyilvános lehetőség vonalán teljes legitimitással látja el a plauzibilitás vonalán az összes, egyébként kiiktatott gondolatrendszer is. Az igaz a tiltott lesz. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy az orwelli kifordítás nemcsak a jól ismert és igaz intellektuális szabadság kauzalitása miatt következik be, de a legitimitás ilyen megkettőződése miatt is. Az igaz, ami nem hivatalos. Amit más mond, korrektnek kell lennie. Ez az a nagyon tág szövegösszefüggés (kiegészítve az egyes filozófiai irányzatok fentebb említett alapvető szociológiai és hatalmi fixációival), amelyben a neomarxizmus kelet-európai recepciójának vége kellett volna mennie és amelyben az valamilyen mértékben végbe is ment. A magyar helyzetet ebből a szempontból különösen is bonyolította, hogy Lukács György személyében olyan kivételes nagyságrendű marxista gondolkodó működött a magyar filozófia színpadán, aki a legnagyobb erőfeszítésekkel sem volt beilleszthető a lehetőség és a plauzibilitás imént felvázolt keretébe. Az ő filozófiája is egyszerre volt igaz és hamis, de nem csupán az előbbi orwelli értelemben, hanem úgy is, hogy kiemelkedő művei beletartoztak mind a sztálinista marxizmusba, mind pedig a neomarxizmusba. Mindez ráadásul úgy, hogy – újabb hatalmas ellenmondásként – kivételesnek mondható és nemcsak személyes nehézségek árán tudta személyes pályáját átállítani a két történelmi korszak között és ez a kivételesen nehéz átmenet, amelyben a politikai lojalitás, a világtörténelmi belátás és a filozófiai fejlődés a legtöbb esetben egyáltalán nem harmonizált egymással, olyan stációkkal volt tarkítva, mint mondjuk 1956 és annak hatása a sztálinizmusból a neomarxizmusba való átmenet számára.

Mindez abba az összefüggésbe is illeszkedik már, hogy a posztstálinista neomarxizmus komplexuma semmiképpen sem elválasztható a kelet-közép-európai létező szocializmus egész rendszerének úgynevezett posztstálinista korszakától. Már azon is vitakozhatunk, hogy ez a világtörténelmi fordulatok és polgárháborúk nagy sorában kialakult s kezdettől regionális, szövetségi és birodalmi jellegű (tehát korántsem az egyes államokra vonatkozó és ezért esetlegesen akár még *modellszerűnek* is mondható) fejlődés rendelkezett-e az utópikus dimenzióval azzal a minimumával, amit szokás összekapcsolni a szocializmus képzetével. Ha erre a kérdésre tagadó választ adnánk, a neomarxizmusra, illetve a neomarxizmus közép-kelet-európai adaptációjára vonatkozó kérdés sebesen tárgyalanná válna. Ha a kérdésre igennel válaszolunk és más okból vagy más motívumok alapján ki akarjuk hagyni a rendszer definiálásának kérdéskörét, mind a neomarxizmus, mind annak közép-kelet-európai recepciója, úgy is, mint a desztalinizálás emeltyűje, de úgy is, mint a létező szocializmus esetleges megújításának és liberalizációjának útvonala hirtelen világtörténelmi nagyságrendű problémává válik. Ez a világtörténelmi szerepvállalás azt jelenti, hogy sikeres megfogalmazása és érvényrejuttatása a létező szocializmus megreformálását, az *emberarcú szocializmus* közvetlen megvalósíthatóságát jelentette volna.¹

Lukács mind az eljövendő, mind pedig később a már érett neomarxizmus munkálataiba meglepő lendülettel csatlakozik bele, hiszen itt számolnunk kell mind 1956, mind pedig a romániai internálás késleltető és más zavaró hatásaival is.

Ebben a megvilágításban egy olyan szöveg stratégiai irányultsága, mint *A kulturális koegzisztencia problémái* (1964)² talán meglepően is világos ítéletekről tanuskodik. Mert a 60-es és 70-es évek neomarxizmusa nemcsak filozófiai és más reformtörekvések igen széles palettáját jelentette, de saját történelmi logikáját követve a „meg egyidejű” kezdeményezések egymásmellettségét és egymásutániságát is.

A specifikus neomarxizmushoz való lukácsi hozzájárulás egyik legfontosabb eleme a filozófus erős érdeklődése volt mindazon jelenségek iránt, amit már akkor is a *manipuláció* fogalomkörével kapcsoltak össze. A fogalom akkor a jelenségek szélesebb körét jelölte összefoglalóan, mint ma, miközben abszolút értelemben ma bizonyosan sokkal több és többféle ilyen jelenség van, még akkor, ha ezeket nem feltétlenül így nevezik. Ma ugyanis az információs csatornák messzesemenő összeszövődöttségét, a médiaipart, a promóciók és a reklám világát, a funkcionális rendszerek működésének bizonyos elemeit, a civilizátum (*Pethő* Bertalan) jelenségeit, a virtualitás számos fenomenét, a társadalmi szövet számos szoft kölcsönhatását bizonyosan nem neveznék már első szándékkal manipulációnak, Lukács azonban e jelenségeket is beleértette a maga manipuláció-fogalmába. Nem tagadható, hogy ezzel abban az időben jelentős heurisztikus tettet hajtott végre. A sztálinizmus durva manipulációs formáit a korabeli kapitalizmus finomabb változataival vetette egybe (ami miatt a manipuláció jelenségét az akkori magyar közvélemény mind intellektuálisan, mind pedig morálisan egészen különleges megvilágításban pillanthatta meg)³, Lukács erre vonatkozó kivételesen korai és nagyszabású észrevételei túlmennek az akkor meghaladhatatlannak ítélt konfrontáción és eredményesen használhatóak napjaink befolyásolási rendszereinek és technikáinak értelmezésében is.

1 Ebben az összefüggésben a neomarxizmust nemcsak mint filozófiaként értelmezzük, hanem a hatalmpolitikai összekacsolódás okán intézménynek is.

2 „Probleme der kulturellen Koexistenz”. Georg Lukács, *Marxismus und Stalinismus*. Politische Aufsätze. Ausgewählte Schriften IV. Reinbek bei Hamburg (Rowohlt), 1970. 228.

3 „.....komoly kísérletek...elégések lehetnek ahhoz, hogy a manipuláció sztálini változatát mint idegen, kivethető és kivetendő elemet mutassák fel a szocialista építésben.” Zur Debatte zwischen China und der Sowjetunion. Theoretisch-philosophische Bemerkungen. in: Georg Lukács, *Marxismus und Stalinismus*. Politische Aufsätze. Ausgewählte Schriften IV. Reinbek bei Hamburg (Rowohlt), 1970. 212.

Ettől kezdve a manipuláció nemcsak a Hideg Háború utáni kapitalizmus-kritika eszköztárában játszik jelentős szerepet, 4 de a jelennek is kivételesen fontos része lesz, amely egyszerre mindkét rendszert méri és minősíti, amelyhez azonban ezek a rendszerek is mérik magukat. Egy nem-manipuláló szocializmus feltehető fölénye (amelynek felvázolásakor Lukács hallgatólagosan előfeltételezi, hogy Sztálin „durva” manipulációjának nyomait a jelenkori szocializmus „ki fogja lökni” magából) olyan jövőre utal, amelyben a szocializmus humanisztikus és emancipatív potenciái a feltételezett virtuális fölényt valóságos fölénné és ebből következően valóságos vonzerővé fogják alakítani. Ez Lukács több változatban is megjelenő versengése a két rendszer között.

E helyütt ismét emlékeztetnünk kell azokra a *mély strukturális ellentmondásokra*, amelyek a feljövőben lévő neomarxizmus meghatározó elemei között fennálló egyidejűségi viszonyok hiányából és azok közvetlen következményeiből következnek. A Lukácsnál mélyen elemzett és végig is gondolt *manipuláció* jelensége (még Dávid Riesman világhírű *Magányos tömegét* is bevonja a vizsgálódásba) a reálszocializmus valóságában tökéletesen másként hatott, mint ahogy azt Lukács elképzelhette. Egyrészt az itt uralkodó elitek felismerték a Lukácsnál „finom” vagy „finomabb” eszközökkel dolgozó manipuláció jelentőségét, és majdnem egyidejűen kezdték azokat (is) alkalmazni. Másrészt a manipuláció filozófiai megalapozása, szándékolatlan, de mindenképpen pozitívnak megélt következményként, erőteljes lendületet adott az empirikus társadalomtudományi, főként szociológiai, kutatásoknak Magyarországon, ezt az új szociológiát gyakorlatilag a kezdet kezdetétől kezdve érzékenyvé tette a kvalitatív látásmódra. De ez a hatás sem volt jelentéktelennek tekinthető, hogy a manipuláció fogalmának megismerése Kelet-Európában nem elsősorban kritikai vagy reflexív beállítódást alapozott meg a nyugati tömegkultúra elérhető mediatiszációja, a reklámok kulturája vagy a politikai inszenzázs manipulatív karaktere iránt, de egy megértő, beavatottság tudását, amely érzés a létező szocializmus hatalmi kizártságában élő társadalomnak amúgy is erőteljes lelki szükségletét elégítette ki. A manipuláció kritikája megmaradt értelmiségi sajátosságnak, a finom befolyásolás kultúrájába való *beavatást pedig majdhogynem emancipációnak élték meg*. A sajátos kelet-nyugati perspektivizmus ismerete nélkül nemcsak váratlan, de meglehetősen érthetetlen is lett volna, hogy az érzékelési perspektívának a manipuláció irányában való kitágulása nem az emancipáció és más értéktartományok veszélyeztetéseként élte meg, de a szürke hétköznapi világának érdekesebbé válásaként, a társadalmi tudat másik világának gazdagodásaként, pszichológiai értelemben a tudattalan és fél-tudattalan tartományának kitágulásaként. A létező szocializmus körülményei között – és ennek általános jelentősége túlment már Lukács közvetlen tevékenységén – a manipulációba való növekvő mértékű bepillantás nem emancipálódottabb munkások, de jobban informált kispolgárok kialakulásához vezetett, akik a világ szó szerint „kerítés” mögül jobban beleláttak a másutt folyó nagyvilág érdekesebb eseményeinek kulisszái mögé. Ezzel a manipuláció és annak elemzése tárgyi alapjának megváltozásához jutott el, önálló jelentőségét jóval felülmúlta az a hamarosan világosan artikulálódó relevancia, ami a *rendszerek versenyének szövegösszefüggésében* jutott osztályrészükké. Az *Ontológia* szellemében megfogalmazott valóság felé tett fordulat jegyében Lukács manipulációelemzése akaratlanul is a létező szocializmus új oldalról megfogalmazott kritikájává vált: „...ha a társadalmi rendszereknek ebben a versenyében (*agon*) egyedül a technikai-gazdasági fölény lenne döntő, a kapitalista rendszer fölénye sohasem lenne veszélyeztetve és hegemoniáját ma sem vitatná senki...”⁵

Lukács felfogásában (amelynek valódi recepciója, mint erre utaltunk, a Kelet-Nyugat-fénytörésben alapvetően, stílszerűen szólva, „elgörbült”) a jelenkori kapitalizmus finom és modern manipulációs képessége egyben esélyt is jelent a létező szocializmus rendszerének, a kulturális versenyben felértékelődhet a (finom) manipuláció hiánya, a manipuláció nélküli *szabadidő*, úgy is, mint a *szabadság birodalmának* lehetséges kiterjedése.⁶ Ezen a ponton ismét *mély strukturális ellentmondás* jelenik meg Lukács egyes, önmagában legitim álláspontjai között.

Amíg Lukács ugyanis ebben a pillanatban a szabad időt, a klasszikus „Musse” fogalmát, a manipuláció nélküli társadalmi létet, a művelődés új esélyeit, egy demokratikus és plebejus tömegkultúra körvonalait vázolja fel, ugyanebben a munkában a következőket is mondja: „Amit a versenyben összehasonlíthatunk, az a lakosság életszínvonalának valóságos szintje, nem pedig annak propagandisztikus meghirdetése.”⁷ Az „életszínvonal valóságos szintje” bizonyosan nem voluntarisztikus vagy propagandisztikus elem, azt azonban, hogy ez a valóságos színvonal a szabadság birodalmában való mozgás lehetőségét is befolyásolja, már nem artikulálja.

A neomarxizmus egész létével meghaladni látszott a sztálinista kor igazságkeresésének logikáját (minden egyszerre igaz és egyszerre hamis, a sztálini marxizmus elfogadása meghagyja mindenkinek azt a kellemes tudatot, hogy az ő gondolkodása

4 „A lány, formálisan erőszakmentes (gewaltlos) manipuláció a kapitalista rendszerben....annak gazdasági lényegében vannak megalapozva.”(Uo.)

5 Zur Debatte zwischen China und der Sowjetunion. Theoretisch-philosophische Bemerkungen. in: Georg Lukács, *Marxismus und Stalinismus*. Politische Aufsätze. Ausgewählte Schriften IV. Reinbek bei Hamburg (Rowohlt), 1970. 209 (Sperrung bei Lukács)

6 Uo..

7 Zur Debatte zwischen China und der Sowjetunion. Theoretisch-philosophische Bemerkungen. in: Georg Lukács, *Marxismus und Stalinismus*. Politische Aufsätze. Ausgewählte Schriften IV. Reinbek bei Hamburg (Rowohlt), 1970. 208. A mondat egésze Lukács kiemelésében – K.E.

helyes és nem szorul semmiféle szisztematikus kritikára). A neomarxizmust nem parancsok teremtették. Éppen ezt az irányzatot utasította el már ösztönösen is a szivjetmarxizmus centruma, ezt senkire sem akarták ráerőltetni. Épp a centrum vált túszává a szovjet reálszocializmus politikai szerkezeteinek. Ebben az összefüggésben a szellem, a filozófiai és az ideológia saját önálló szerepének paradoxonja vált átmenetileg világértörténelmi jelentőségűvé. Mert a gazdaságpolitikát nagyobb mértékben is meg lehetett változtatni például az idők során, de a fő tételek és elvek megváltoztatása a rendszer egész identitását, addigi tevékenységének legitimátását vonta volna kétségbe. Az ideológia nehéz megváltoztathatóságának ténye pontosan megfelelt egy egyszer már említett politikai ténynek is: az ideológiai érdemleges megváltozásának pusztá lehetősége kritikusan ingatta meg az addigi (természetesen igen széles értelemben vett) ideológusi réteg helyzetét. A neomarxizmus potenciális győzelmének pusztá feltevése a filozófiai sztálinizmus képviselőinek tíz-, ha éppen nem százazeit töltötte volna el saját hatalomtól való megfosztásának rémképeivel. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy az ideáltipikus szovjet rendszerben a filozófia e közvetlen megváltozásának lehetősége tisztán politikai, ha éppen nem rögtön hatalmi kérdésnek bizonyul. Más lapra tartozik, hogy éppen az ideológiai célmeghatározások szükségessége miatt a hetvenes években történtek óvatos kísérletek a nyugati neomarxizmus elemeinek óvatos integrálására a poszt sztálinizmus építményébe. A történelem iróniája azonban úgy akarta, hogy a gyanakodva figyelt és óvatosan mérlegre tett neomarxizmus erre az időre Nyugaton már halott volt.⁸ *Mire ugyanis a reálszocializmus már nagy nehezen megtalálta a szocialista realizmus dogmájából való kilábalás óvatosnak nevezhető útját, a nyugati marxizmus rövid tündöklés után kihúnyt.*

A neomarxista *újrakezdés* lehetősége Lukácsnak a sztálinizmus meghaladását és a poszt sztálinizmusból való kilépést jelenthette, de ugyanúgy annak a neomarxista alapzatnak a folytatását is, amit a huszas évek fordulóján ő maga vethetett meg. Részint olyan messze megy filozófiailag, hogy megvonja a létező szocializmustól a „klasszikus” szocializmus attributumát. Bizonyára nemcsak taktikai okai vannak annak, hogy nem vonja vissza a legitimációs elismerését Lenin forradalmától, a klasszikus minősítés megvonása nyomban egy újrakezdés alapjait veti meg. De új korszak fellépését diagnosztizálja a kapitalizmus történetében is, amit nagyon igényesnek a „relatív értéktöbblet” rendszerének nevez. Ez a definíció is hozzájárulhat egy új korszak leírásának megalapozásához. Lukács azonban az új antagonizmust *definiálja* is (a manipuláció világa az alkotó szabaddíó és az emancipáció világával szemben). Ezek a specifikus alapelemei a lukácsi neomarxizmusnak és az 1968-év lukácsi filozófiájának. Az *Ontológiával* együtt ez a kiindulás mindenképpen a marxizmus (egyszerre klasszikus és sztálinista-poszt sztálinista formájának) újrafogalmazása, amelynek során elhatárolja magát a fiatal Marx egyoldalú favorizálásától is a marxizmus egészével szembeállítva).⁹

Viszonylagos ellentétben a manipuláció-probléma középpontba állításának tényében jelentkező szociológizáló és új modon ideológiakritikai tendenciákkal (amelyek érdekes gondolatritmust-képeznek a *fiatal* Lukács virtuóz tudásszociológiai képességeivel), az ekkori újrakezdés elsősorban *ontologizáló* gondolkodásmód, mely a fogalmi struktúrák kiépítése előtt és mellett a valóság általános ontológiai dimenzióit kívánja felállítani. Bármennyire érthető is, hogy Lukács az ekkori marxizmus fő feladatát mind átvitt, mind pedig betű szerinti értelemben a „valóság”-hoz akart fordulni, sem a filozófiai gondolkodás, sem személyes meggyőződésünk oldaláról nem fogadjuk el azt a módot, amilyen transzparensen Lukács kitért e gondolkodásmód *módszertani* megalapozásának feladata elől. A lét általános jegyeinek feltárása, a társadalomontológia, filozófiailag ettől függetlenül a filozófia totalitáriánus, vagy egyszerűen csak totális igényeinek végét jelentette. Az ontológiai gondolkodás eredményeiből bizonyosan nem adódtak hatalmpolitikailag instrumentalizálható ideológiai következmények, de ugyanezeknek az eredményeknek a kényszerítő ereje nagyon veszített intenzitásából a módszertan nyíltan vállalt kontingenciája miatt.

Amíg a totalitarizmus korszaka a politika hegemoniáját hozta el az esztétikum (és minden más nagyobb társadalmi rendszer és életszféra) fölött, a fogyasztói társadalom (Lukács szinte naprakész elemzésében a relatív értéktöbblet és a manipuláció társadalmi) új helyzetet hozott létre. Ez az új helyzet azonban a létező szocializmus országainak a neomarxizmus miliójébe való átvezetése során azzal a paradoxonnal is járt, hogy a politika uralma erőteljesen csökkent az esztétikum (és minden más nagyobb társadalmi rendszer és életszféra) fölött, miközben a létező szocializmus, mint politikai rendszer, ebben az új, „szoftabb” szakaszban sem szűnt meg létezni és változtatta meg önazonosságát teljesen. A konzumtársadalom a maga eltérő történelmi kontextusaiban éles szembenállást teremt Kelet és Nyugat között. Egyrészt az imént említett módon. Miközben Nyugaton a fogyasztás győzelme erőteljesen legyőzi és egyben át is értékeli az (amúgy sem diktatórikus) politikum alrendszerét, Keleten a fogyasztás ugyan hasonló értelemben befolyásolja a politikai alrendszert, de abba integrálódik, azt bizonyos mértékben még erősíti is, hiszen lehetővé teszi annak az új körülmények kihívásainak elfogadását. A másik oldal korántsem kevésbé izgalmas teoretikusan, sőt, világpolitikai szerepe talán még az első szembenállását is jelentékeny módun

8 A reálszocialista hivatalos ideológia viszonya a valóságos neomarxizmushoz nagyon összetett és mindeddig alig kutatott probléma. Ennek egyik igen lényeges oldala az, hogy a valóságos szocializmus nem volt felkészülve és legalábbis a kezdetekkor tartott is egy neomarxista kritikától, elsősorban azért, mert azt nem semlegesíthette a kritika ideológiai ellenségességének örök fegyverével.

9 Ld. például: Hans Heinz-Holz, Leo Kofler, Wolfgang Abendroth, *Gesprache mit Georg Lukács*. Herausgegeben von Theo Pinkus. Reinbek bei Hamburg, 1967. (Rowohlt), 45.

felülmúlja. Miközben ugyanis a fogyasztás a szó szoros értelmében *közelíti* egymáshoz a két társadalmi rendszert, azok továbbra is ellen- és ellenséges világos maradnak egymáshoz képest, amelyeknek más, *új oldalról kell ezek után a maguk e barát-ellenség-viszonyban realizálódó önazonosságát megfogalmazniuk*. A magyar filozófia számára ez a fejlődés azt jelentette, hogy egy olyan társadalom alapzatán kellett tevékenykednie, amely akkoriban egy ideig bizonyosan *szinguláris* módon egy életvilágban egyesítette a *reálszocialista diktatúrát* és a *konzumdemokráciát*.

A tudományelméletileg és egyben filozófiailag legdemonstratívabb példa Lukács módszertani ignoranciájára a mindennapi tudat és a módszeres tudományos megközelítés különbségének „átugrása” Nicolai Hartmann Darwin-értelmezésének elemzésekor. Lukács látható örömmel állapítja meg, miként jut el Darwin elmélete a természetes kiválasztódásról mindenféle „spekulatív” tételezés nélkül egy teleológia tételezéséhez, mely teleológia tulajdonképpen nem is klasszikus természeti teleológia (azaz a fajok nem belső és természetes teleológia alapján jönnek létre), de önmagukban véve a-teleologikus mozzanatok vezetnek el ide. Ezt önmagában véve sem pozitív, sem negatív értelemben nem elemznénk tovább, hiszen Lukács gondolatmenetéből az is kiderül, hogy a „spekulatív” tételezések kiiktatása hallgatólagosan a tudományos módszertan kiiktatása is Darwinnál, sőt, mint ahogy Lukács érveléséből kiderül, a mindennapi tudat teremtő erejének felmagasztása, melyen egyedül az az elem enyhít valamennyire, hogy a mindennapi tudatnak ezt a bravúrját még a tudomány (sajnos csak Lukács szerinti) „fejletlensége” tette lehetővé. Miközben mindannyiunknak szívből kívánunk olyan „fejletlen” tudományt, mint amilyen a Darwin működésének hosszú évtizedeiben együtt élt, csak utalunk arra, hogy Darwin nagy művének megalkotásakor a klasszikus pozitista „theory building” eszköztárával élt, ami magától értetődően messze túlment a reflektálatlan mindennapi tudat szféráján.

Hasonló nagyságrendű, és ugyancsak nem minden szempontból követhető vonások jelennek meg a lukácsi *Ontológia* Hegel-kritikájának egyes vonásaiban is. Az *Ontológia* koncepciójának ismeretében ugyan majdhogynem boítékolni tudtuk volna ezt a kritikát, a módszertani megfontolások hiánya azonban itt is nagyon feltűnő. Hegel elismerése mindenekelőtt Kanttal szemben fogalmazódik meg (aki, mitn tudjuk, korántsem hanyagolta el a módszertani-ismeretkritikai megfontolásokat), az elismerés alapja az, hogy Hegel erőteljesen a filozófia témájává emeli a lét történeti, processzuális karakterét. Az elutasítás fő vonala ugyancsak transzpárens: az ontológiai konstellációk szakadatlan „logizálása”. Talán nem is volt szándékos ez a kér oldalról is operáló eljárás: Hegel ismeretelmélet- és módszertanellenes álláspontja rendelkezik közös elemekkel a hegeli logika teljhatalmának elutasításával. Természetesen leegyszerítően fogalmazunk, de tézisei betű szerinti megfogalmazásokban is át-meg átszövik az *Ontológia* szövegét. A következő tézis igazi strukturális szerepét csak akkor érthetjük meg, ha felidézzük magunkban azt, hogy a tizes évek végétől az Ontológiáig, ha különböző marxista szövegösszefüggésekben is, de Lukács alapvetően nemcsak *hegeliánus* volt, de az egyik, ha talán nem a legjobb Hegel-értelmező. Az ő szájából tehát különösen hangzik a következő kijelentés, miszerint az azonos szubjektum-objektum *filozófiai mítosz*.

Az *Ontológia* rekonstrukciójában felszínre kerülő elemek megjelennek a *Demokratizálás ma és holnap* (Demokratisierung heute und morgen)¹⁰ (a megírás ideje: 1968) koncepciójában is. A hetvenes évek filozófiai folyamatainak érdekes darabja ez is. Amíg az eredeti német változat már 1985-ben megjelent Magyarországon *németül*, a magyar változatot 1988-ban hozták nyilvánosságra. Így a nyolcvanas évek végén történő megjelenés és a hatvanas évek végének tematikája szimmetrikus keretbe foglalták a hetvenes éveket, mint kronológiai és szellemi időtartamot. E feljegyzések tartalma így sem maradt azonban teljesen ismeretlen a nyilvánosság előtt, sok elemük beépült a hetvenes és nyolcvanas évek gondolati „forgalmá”-ba. Mint pletyka talán nagyobb esélye is volt a hivatalos politika befolyásolására (néhány mozzanata még a gorbacsovi *Peresztrojka*-koncepcióban is felbukkan), mintha mondjuk rögtön megjelenik és tilos róla recenziót írni.

Lukács itt antisztálinista álláspontot foglal el, de ebben a kritikában a politikai taktika sztálini előnyben részesítése csorbítja az elmélet álláspontjainak tágasságát. Ebben az időben, éppen mert a poszt sztálinista marxizmus átmenete volt napirenden egy, a létező szocializmussal is kompatibilissé tehető neomarxizmus irányába, Lukácsnak ez a vonása vélhetőleg szinte kizárólagosan saját politikai lépései igazolásának tűnhetett.

A sztálini politika számos lépésének taktikai védelmezésének megítélésében a későbbi kor közönsége már nem igen volt a megfelelő információk birtokában, a létező szocializmus történetének kutatását a rendszer csendes működéséhez korántsem illő hangos botrányok kísérték. Sztálin szerepének kiemelése egy gazdaságilag és katonailag erős Szovjetunió felépítésében mindenképpen enyhítette a koncepció némiképp antitotalitáriánus és mindenképpen „normalizáló” irányvonalát. Mindez persze a sztálini korszak és politika akár már szándékolatlan „normalizálásá”-hoz is elvezetett, a racionális kihívások racionális válaszokat követeltek, a terror jelenségköre mintegy magától marginalizálódott, elmaradt „a *leninizmus dialektikájá*”-nak, akár mint folyamatnak is a rekonstrukciója.

A középpontba állított „demokratizálódás” fogalma (amelynek hatalmas *szemantikai hátránya* már a kezdet kezdetétől az volt, hogy az emódon képzett szó fájdalmasan idézte az olvasók tudatába az elérhetetlen és így kimondhatatlan „demokrácia”

¹⁰ *Demokratisierung heute und morgen*. Budapest, 1985. (Akadémiai).

fogalmát) gondosan le is van választva a „polgári demokrácia” változataitól, meglepő módon még egy *citoyen-ellenes* hangulat is színezi. A plebejus *citoyenismus* helyére a *nyilvánosság* problematikája kerül, ami nemcsak annak a korszaknak az egyik vezető kategóriája, de ráadásul erősen előlegezi a nyilvánosságnak azt a fogalmát is, amit a későbbiekben a *Peresztrojka* folyamataiban megismerhettünk.

A hetvenes évek filozófiai problematikája, ha áttételeken keresztül is, de markánsan jelenik meg a *Demokratizálás* szövegösszefüggésében is. A *Demokratizálás* nyelve ugyan a létező szocializmus rendszeréről ír és természetesen kritikusan is, emellett ez a nyelv azonban *normatív* is, éppen *mivel* a létező szocializmusról ír, ezért a hetvenes és nyolcvanas évek nyomasztó politikai és gazdasági problémái csak olyan nyelven fogalmazódhatnak meg, amely nem ingathatták meg a normativitáson belül magától értetődően tételezett értékmozzanatok. A publikáció- és recepciótörténet időbeli sorrendje itt is munkál. A *Demokratizálás* szerzője ismeri és reflektálja a Prágai Tavaszt, de nem láthatta előre Lengyelország és Jugoszlávia gazdasági krízisét, a befagyott Brezsnyev-korszakot, annak ismét teljesen új helyzeteket teremtő sajátosságaival, de nem láthatta például egy Ceausescu baltotalitáriánus nemzeti bonapartizmusát sem előre. Emiatt az utalások mögött fel sem sejtlenek konkrét horizontok, olyanok, amelyeket a nyolcvanas években valamilyen konkrétssággal, azaz nemcsak az utalások és sejtetések formájában, fel lehetett volna használni. Ebben az esetben és a neomarxizmus szövegösszefüggésében új és főként *újszerű* szakadék nyílik fel elmélet és gyakorlat között.

Ha konkrétan beszél a szocializmus demokratizációjáról, az tűnik fel, hogy az egész folyamatot holisztikusan a „marx-i módszer helyreállításá”-val azonosítja,¹¹ és betű szerint azonosítható módon azt egy „felülről” és „központilag” irányított folyamatként képzei el. Tegyük fel például, hogy ez az irányítási módszer helyes alapokra helyezkedik és jól is működik, némi fogalmi automatizmussal akkor is ellentmondás keletkezik e folyamat és a demokratizálódás eredeti értelme között. A belső pártdemokrácia erősítése és a párton belüli kommunikáció és vitakultúra kinyitása lehetnek bármely vonzó célok, párt és állam létező kettősségének kiiktatása,¹² a demokrácia szigorúan a párt belső ügyének való kezelése egyre maguk előtt görgetik ugyanazt az alapellentmondást. A marxizmus elképzelhető megújításai tehát szövegszerűen azonosítható értelemben benne maradnak a „demokratikus centralizmus” egy meglehetősen arisztokratikus értelmezésének keretei között, igaz, a belső vita akár még demokratikus is lehet, mindenesetre sokkal demokratikusabb, mint ami mindaddig belül volt az elképzelhetőség határán. A történelmi óra *komolysága* és a javaslatok és megvalósíthatóságuk *körültekintő óvatossága* éles ellentétben állnak egymással. A hatalomgyakorlás és más tabuk ha nem is részesülnek a szokott *szókinemmondó* elhallgatásban, mindenképpen csak az *insiderek* virágnyelvén fogalmazódnak meg, ami nemcsak ismételtlen feszült ellentétbe kerül a demokratizálás-témával, de azzal a gyakorlatilag soha fel nem oldható hátránnyal is jár, hogy az ilyen szövegek nyilvános értelmezése a legkülönfélébb irányokban is egyféleképpen lehet lehetséges.

Nem zárhatjuk ki, hogy az átfogó dimenziók nyílt artikulálásának hiányosságai vagy lehetetlensége is közre játszott abban, hogy a hatalmi beavatkozások deklarált mindenhatóságával szemben Lukács meglepően nagy jelentőséget tulajdonít az *endogén*, belső fejlődés spontánnak tekinthető következményeinek, így például a „*megszokás*” (*Gewöhnung*) jelenségének.¹³ Mindez érintkezik a hetvenes évek „vissza a valósághoz”-elvével, azzal, ami az egész ontológiai érdeklődés háttérében is állt. Ez az elv érdekes egyébként gondolatrítmusban áll a fiatal és az érett Lukács filozófiájának talán legmeghatározóbb elemével, a *valósággal való filozófiai ki-nem-békülés* (a sokat emlegetett „*Nichtversöhnung*”) elvvel. Lukács kifejtett módon is hangsúlyozza, hogy „társadalmi-történelmi” módon kell megragadni a szocializmus „jelenleg valóságos léatmódját”-t, és ebből kiindulva kell a demokratizálás problémáit megfogalmazni.¹⁴ Lukács e filozófiai kibékülése igazolja Mannheim Károly tudásszociológiai tézisét, a felfogás a valóságosan létező szocializmus léthez kötöttségének perspektívájából fogalmazódott meg.

A megszokás („*Gewöhnung*”) problémájának elemzésekor Lukács hangsúlyosan hivatkozik Lenin egy elméletére a megszokásról, amelyben Lenin már a hadikommunizmus korszakában nagy figyelemmel kísért minden társadalmi folyamatot, amelyben fel tudta fedezni a jövő „csíráját”-t.¹⁵ Ebben a strukturális pozícióban új tere lesz a *par excellence* *réalszocialista* élet- és tudatformáknak.¹⁶ A megreformálandó szocializmus esélye Lukács szerint a mű sajátos szövegösszefüggésében *már nem az ellenféllel való közvetlen megmérkőzésben, de egy endogén fejlődési folyamat gyümölcseiben rejlik*. E genuin szocialista élet- és tudatformáknak *pozitív* természetűeknek kell lenniük, valójában azonban túlnyomórészt a többnyire nem helytelenül leírt nyugati manipulációkultúra ellenpólusai. Ez a kiindulás rokonítható *Aczél* György kultúrpolitikájának fő

¹¹ *Demokratisierung heute und morgen*, 170.

¹² Uo, 171

¹³ Uo, 172

¹⁴ Uo, 54

¹⁵ Lukács György, *Lenin*. Budapest, 1970 (Magvető).²²⁵ – Lukács ráadásul külön is nagy súlyt fektet arra, hogy a megszokás „teljesen szokványos” szociológiai fogalmát gondosan elhatárolja mindattól, amit Lenin tartalomként artikulál. (uo, 223.).

¹⁶ *Demokratisierung heute und morgen*, 181.

elemeivel is, aki a „közműveltség” jegyében a hagyományos kultúra- és művészetnépszerűsítés és a professzionális tudásformák megújuló változatai között egy szocialista módon színezett, új, és nyugati értelemben nem manipulatív tömegkultúrát kívánt életre hívni. A hetvenes évek filozófiai fordulatának új *ellentmondása* rajzolódik ki ebben az összefüggésben is. A nem-manipulatív, plebejus, újípusú tömegkultúra koncepciója magátólértetődő módon lenne összekapcsolva a *társadalmi szabadság* egy tekintélyes mértékével – erről a közművelődés koncepciója már nem szól.

Mélyen rokon a *Demokratizálás* koncepciója az *Ontológiával* abban is, abban a kifejtett formában ismét ki nem mondott feltevésben, hogy az aktuális reálszocializmus nem „klasszikus” vagy „ideáltipikus” szocializmus, ami azt is jelenti, hogy szükségszerű nehézségei sem tekinthetők a szocializmus kikerülhetetlen dilemmáinak. Ez a feltevés, a jelenből visszanézve talán meglepő módon is, nem vonja vissza Lenin hatalomátvételének *legitim* mivoltát. Mindebből az adódott össze, hogy *éppen a rendszer éppígy léte alapozza meg annak nem-klasszikus karakterét*.¹⁷ Ez ismét a hetvenes évek átmeneti korszakának mélyen strukturális ellentmondása. Ebből nő ki az a megállapítás is, hogy egy ilyen (azaz nem-klasszikus) fejlődésnek nincs elmélete sem, senki, még Lenin sem alkott meg egy ilyen teóriát!¹⁸ Utólag is tanulságosan cseng ebből a gondolatmenetből az is, hogy egy olyan politikus sincs a szemhatáron, akiről feltételezhetnénk, hogy megérti ezt a helyzetet.¹⁹ A létező reálszocialista fejlődés nem-klasszikus jellegének visszatérő hangsúlyozása éles kritika az akkori múlt és jelen fölött, a helyzetben mégis megmutatkozó esélyek ezért *önmagukban is ellentmondást* jelentenek.

A sors igazi ironiája, hogy a *Demokratizálás* születése és megjelenésének időpontja közötti időív felöleli az európai *értelmiségtörténet* talán legfontosabb ívét, mellesleg a hetvenes évek teljes időtartamát is magában foglalja. 1968-ban, a mű kigondolásának és megfogalmazásának idején érte el az Új Baloldal történelmi sorsának csúcspontját, 1988-ban jelent meg, az antikommunista neoliberalizmus győzelmének csúcspontján. Az értelmiség útja a neomarxizmus és a neoliberalizmus között – erről szólt a két időpont közötti történelmi és intellektuális ív. Nem csoda, ha ugyanaz a koncepció oly annyira eltérő recepciók folyamatok kiváltójává vált.²⁰

A két nagyhatású forduló közötti különbség abban mutatható ki, hogy 1968 értelmiségieinek új osztálya (mind szociológiailag, mind pedig intellektuálisan) a saját koncepcióját akarta megvalósítani, ameddig mindez 1989-ben egy szociológiailag semmiképpen sem ismeretlen „helyettesítési” funkció végrehajtását jelentette.²¹

A konszolidált létező szocializmusban az értelmiségiek új osztálya sokrétű kihívásokat, de egyben valamelyes reményt is jelentett. Az első, önmagukat nyilvánosan artikulálódó s immár az új rendszer méhében született értelmiségi rétegek a létező szocializmusban többnyire baloldaliak voltak, de az értelmiségi szabadság növelésével mindenki felkészülhetett és fel is készült arra, hogy csak idő kérdése, s mindenfajta világnézetű értelmiségi csoport is részt akar majd venni a nyilvános társadalmi kommunikációban.²² Bizonyos felfogás számára ráadásul még a nem-baloldali értelmiségi kritika kedvezőbb is volt, mert annak tárgyi vonatkozásait le lehetett söpörni az ideológiai inadekvátság érvrendszerével. Az új értelmiségi osztály problémáját természetesen még csak növelte, hogy ez az új osztály meglepően rövid idő alatt Kelet-Európában is szocializációs mintává vált nemcsak a fiatalok, de még más társadalmi rétegek számára is. A posztstálinista társadalmi strukturális szimplicitása súlyos kihívás elé került. Ez az új osztály még egy sor további, mélyebb és strukturális ok miatt sem találhatta helyét a reálszocializmus viszonyai között. Ami a messze menő reformok szükségszerűségét illeti (stílszerűen: maga az egész *Demokratizálás* ennek jegyében született meg), egy új értelmiségi osztály egyáltalán nem lett volna funkciók és feladatok nélkül. A másik oldalon azonban egy ilyen fajsúlyú és számú új osztály strukturális integrációja a létező szocializmus adott keretei közé az *elképzelhetetlen lehetetlenségek* birodalmába tartozhatott csak. Az ellentmondás feloldása csak a gyakorlat tétova és következtelen lépéseiben történhetett meg csak. A teljesség igénye nélkül e tétova össz-koncepció jegyében született meg az értelmiség látványos és nyilvános felértékelése, ezzel egyidőben az értelmiség fölötti ellenőrzés megerősítése, de ugyancsak még mindig ezzel egyidőben az értelmiség egy részének a hatalmi döntéshozatalhoz való erőteljes közelítése s végül, de nem utolsósorban, a nomenklatura arculatának értelmiségi árnyalatú átszínezése. Amít tehát az egyik oldalon

17 Egy példa: „Az 1917-es forradalom nem-klasszikus jellege tehát mindenekelőtt azon alapul, hogy a forradalmat egy olyan fejlődési fokon kell megvalósítani, amelyen a termelés és elosztás tényszerűen meglévő foka messze áll még attól, hogy alapja lehessen a ’szabadság birodalma’ valamennyire is konkrét előkészítésének is.” Ld. *Demokratisierung heute und morgen* 64

18 Lenin, 217

19 *Gesprache*, 49,

20 S. Endre Kiss, 1968-1989-2000. Az értelmiség az új baloldal és a neoliberalizmus között. in: *Értelmiség – társadalom – politika 1968-1989*. Szerkesztette Kiss Endre és Dalos Rimma. Budapest, 2002. 31-40.

21 Ezen a nagy történelmi transzformációs folyamatok sajátos mechanizmusát értjük. E folyamatokban hirtelen nagy számú intellektuális és társadalmi szereplőre van szükség, de a saját szociális formációikban benne élő csoportok nem képesek ilyen számú átmeneti társadalmi aktort rendelkezésre bocsátani. Ezért a szabadabban mozgó, ha nem is szabadon lebegő, értelmiség tölti fel az átmenet aktorait.

22 Feltűnik, hogy a három „T” gyakorlatának következetes végrehajtása sem kötődött meghirdetett nyilvános értékeken. Egyrészt ezzel a hatalom mindenképpen beszűkítette volna a maga mozgásterét, másrészt minden nyilvános meghirdetés kötelező erővel vonta volna maga után a *nyilvános igénytámasztás legitim lehetőségét*.

mégiscsak megkezdődött egy szelektív párbeszéd egy bonyolult összetételű és eredetű értelmiséggel, a nomenklátúra maga is megértette, hogy nem maradhat ki az új értelmiségi osztály átlagon felüli legitimáció-akkumuláló sikertörténetéből. S itt nemcsak olyan értelmiségeikről van szó, akik tagjai lettek a nomenklátúrának, de olyanokról is, akik már mind a nomenklátúra tagjai szereztek értelmiségi kvalifikációt, de már olyanokról is, akik egyszerre készültek értelmiségeknek és a nomenklátúra tagjainak (például úgy, hogy pályájuk kezdetén ajánlatot kaptak a nomenklátúrához való csatlakozásra). A magyar reálszocializmus utolsó éveit vizsgálva bárki elcsodálkozhat a nomenklátúrában, sőt, a magas párttisztviselőkben is feltűnően nagy számú tudományos fokozat és más értelmiségi trófea láttán.

1968 csak kiélezte azt az alapérületet és elvárás, hogy Lukács képes lesz valamilyen módon, de mindenképpen megújítani és új helyzetbe hozni a marxizmus egészét. Ez a széles körökben osztott elvárás méltó objektumára talált az *Ontológiában*. Az *Ontológia* nem váltotta be ezeket a hozzá fűzött reményeket, mindenesetre ennek elemzése több, egymástól lényegében független problémacsoportra esik szét. Egyrészt már közvetlenül néhány releváns részlet megjelentetése után (s itt megint szerepet játszanak a nyelvi, fordításbeli és kiadáspolitikai problémák) már több releváns filozófus hangot adott csalódásának. Másrészt a mű német kiadása csak jóval később készült el, azaz a recepció egész folyamata már a neomarxizmus bukása utáni korszakban kerülhetett csak sorra. A szó szoros értelmében tehát a nagy mű recepciója „technikai okokból” elmaradt, valamelyes recepciója egy olyan gyökeresen új korszakban ment csak végbe, amelynek eredményei csak nagy módszertani nehézségek árán lennének visszavetíthetők egy korábbi korszak recepciójának hasonló eredményeire. Bizonyos értelemben igaz az a kijelentés, hogy csak az ezredforduló táján értek meg a viszonyok a mű elfogulatlan és immár a recepció véletleneitől megszabadított értékelésére.

A hetvenes évek végén – nyolcvanas évek elején keletkező Jürgen Habermas-i koncepció a munka és kommunikáció filozófiájáról ugyancsak olyan lehetőség lehetett volna, amelyik az 1968, de mint láttuk, inkább 1975 után válságba került neomarxizmust új lendülettel tölthette volna el. Habermas-nak a lukácsi *Ontológia* fölött gyakorolt korai kritikája ellenére megállapítható, hogy Habermas e törekvése korántsem áll olyan távol az *Ontológia* érdemi irányvonalától. Ezek a közös törekvések immár erős morfológiai láncszemet alkotnának annak megértésében, milyen mértékben érte ez a válság az egész neomarxizmust váratlanul és milyen gyakorta véletlenszerűnek tűnő válaszokat váltott ki. E véletlenszerű kontingencia egyik határesetét semmiképpen sem lehet véletlen törekvésnek tekinteni, s ez a mind Lukácsnál, mind Habermas-nál teljes élességgel megjelenő „filozófiátlanító filozófia”, a *filozófia filozófiátlanítása*, a klasszikusan „filozófiai” elem feladása a marxizmus (Lukács) vagy egy weberianus pozitívizmus új szövegösszefüggésében.

A nyomokban akkor is érzett, ma már azonban tudatosítható paradoxon nem könnyű utasítható el: ez a *filozófiátlanítás*, az uralkodó újbalsoldali gondolkodás teóriáktól való megszabadítása, egyenesen mentesítése mindvégig a *reform* és a *marxizmus megújításának* jegyében ment végbe. Emiatt persze nemcsak a protagonisták teljesítménye és magatartása érdemel (és érdemelt is volna) különös figyelmet, de a baloldali tömegmozgalmak és tömegpártok sajátos gondolkodási helyzete, azaz *tudásszociológiája* is. Ez a tudásszociológia arról a korántsem örvendetes bizonyítványt állítja ki, hogy maguknak a tömegeknek meglehetősen mindegy volt (vagy azzá) vált, hogy valójában a szervezet mit is gondol. Érdekes, egyszerre ismét sorsszerű és véletlen tény, hogy a filozófiátlanítás programja mind Lukácsnál, mind Habermas-nál végsősoron a marxizmusban megszüntetetten megőrzött Hegel, a hegel-marxizmus, illetve néhány megfogalmazásban közvetlenül Hegel ellen irányult. Mindenesetre a kor fő aktorainak személyében a marxizmusba beépített hegel elemek nem tartoztak az elmélet lényegi és szerves összetevői közé. Ha ezt a szakítást Hegellel a magunk részéről sorsszerűnek tekintjük, egyáltalán nem gondoljuk, hogy más elemek nem játszottak ugyancsak intenzíven közre a hetvenes évek e nagy fordulataiban. Bár a pillangó-effektus korszakában minden összetevő hatásának döntővé válásával is számolnunk kell. Hegel felől tekintve a hetvenes évek folyamatait, a paradoxon még csak felerősödik. Lukács esetében, mint erre utaltunk, olyan vezető marxista filozófusról van szó, akinek egész érett korszaka a filozófiai marxizmus Hegel révén történő kodifikálásának és szisztematizálásának jegyében telt el. Habermas esetében több, mint közhely, milyen mértékben állt a *Frankfurti Iskola* éppen 1968-ben középpontban álló filozófiája Hegel fundamentális megalapozó szerepének jegyében.

Ez a valószínűleg inkább *ad hoc*, mint kifejtetten megfogalmazott reform, a filozófia megújítása annak elméleti karakterétől való megfosztásával, különlegesen nehéz módszertani körülmények között ment végbe. Mert ez a filozófiátlanítás két tárgyi síkon folyik egyszerre. Egyrészt egy konkrét filozófiát ér a kritika, másrészt ezen át az elméleti dimenziót egészében is. Egy nagy elmélet kritikája minden konkrét nagy elmélet kritikája egyben.

A két szinten egyidőben folyó vita kritikusan összekeverheti az itt érvényes kritériumok érvényét. Valaki igenelheti a neomarxizmust (vagy annak egy válfaját) és eközben fenn is tarthatja igényét egy Nagy Elméletre. De valaki lelkesedhet a neomarxizmusért, s közben belenyugodhat a Nagy Elmélet, mint Nagy Elmélet végébe. De azon a véleményen is lehetünk, hogy a neomarxizmus válsága egyben tökéletesen azonos a Nagy Elmélet válságával, de az sem lehet kizárva, hogy mind a neomarxizmus, mind pedig a Nagy Elmélet egyszer még lehetséges lehet.

Wilhelm Raimund Beyer a késői Lukács e koncepciójának egy lényeges gyengéjét már 1970-ben teljes világossággal felmutatta, ami annál is nagyobb teljesítmény, mert ekkor még nem ismerhette az egész művet.²³

Leglényegesebb ellenvetése az Ontológiával szemben annak az ismeretelmélettel szemben általában elfoglalt álláspontja. A kifejtetten antipozitivistá beállítódás feltehetően éppúgy nem lehetett az általa ismert szöveg alapján teljesen kikövetkeztethető, mint Lukács ebből kinövő kétfrontos harca pozitívizmus és hegelianizmus ellen.

Mintha igazolná az imént a nagy elmélet kritikájának két szintjéről mondottakat, e két szint az *Ontológiában* is elvegyül egymással. Miközben Lukács megváltik a hegeli „spekuláció”-tól (bizonyára azért, mert nem látja „már” legitimálhatónak), nem számol azzal, hogy egy másik szinten hiányozni fog koncepciójából az a *filozófiai koherencia* is, ami önmagában természetesen semmilyen módon nincs sorsszerűen Hegelhez kötve. A Hegel nélküli marxizmus vagy neomarxizmus nemcsak egy új filozófia (minden bizonnyal egy új paradigma is), de egy olyan filozófia, amelynek még csak ezután kell megteremtienie a maga koherenciáját. Így, a koherencia összefüggésében, ez nem reform, hanem *törés* vagy *szakadás* akár már a neomarxizmuson belül is.

Lukács addigi mindent meghatározó kötődéséről Hegelhez már szóltunk, most csak azt érdemes aláhúzni, hogy az ontológia pozitív kifejtése a szó szoros értelmében, *keresztülgázol* Hegelen, hiszen Lukácsnak az eltelt közel fél évszázadban már tekintélyes érvkészlete halmozódott fel annak bizonyítására is, hogy a hegeli filozófia minden körülmények között a valóság adekvát megragadása. A parttalan ontologizálás, mint intenció, természete érthető, az ismeretelmélet és általában a filozófiai strukturálás kiesése a kezdeteknél nyilván nem ötlött fel Lukácsban. Ez a minden bizonnyal érthetetlen hiány bizonyosan magyarázható *részben* Nicolai Hartmann tekintélyének váratlan megerősödésével, a válasz más elemeinek kimunkálása még azonban a további kutatásra vár.

Ha azonban többé-kevésbé érthetetlen számunkra az ontológia megalapozatlanságának Hegel eltávolításával való elegye, talán még érthetlenebb ezek után, hogy a valósághoz való visszatérés első pozitív jegyeként miért hirdeti meg Lukács a háborút a neopozitívizmussal szemben! A lét megragadását el lehet képzelni egy, a filozófiai pozitívizmuson túl lévő szellemi térben is, ettől azonban még a pozitívizmus (és annak egyik más ága sem) lehet diametrikus ellenfele egy filozófiai ontológiának.²⁴ Már csak azért sem, mert miközben Lukács vad szenvedéllyel ugrik neki a pozitívizmus új formáinak, egy fajta „objektívizmus”-t is képvisel, a tények és általában a realitás iránti nagyobb tiszteletet. Ez a vonulat természetes része nemcsak a neomarxizmus akkori történelmi feladatának, de Lukács önmaga kitűzte céljainak is. A tények tiszteletének és a pozitívizmus megtámadásának *együttese* feltehetően már nem ideológiai megfontolások vagy újabb félelmek következménye Lukácsnál, feltehetően immár egy új filozófiai front alapjainak megrajzolása. Erre utalhat az „objektívizmus” egy olyan tétel és meghatározása, amelyben e fogalom egyszerűen a tények genealógikus elismerését és azok magyarázatként való felhasználását írják körül, és erőteljesen utalnak arra, hogy nem szabad tényekre alapuló megállapításokat klasszikusan ideológiai alapon kétségbe vonni. A konkrét példa Fagyejev Lukács elleni ideológiai támadása, amelyben az író Lukács egzisztencializmus-elemzésének azt az elemét, amellyel ő kiemelte e filozófia összefüggését az ellenállási mozgalommal (s ez volt itt a „tény”) olyan „objektív” elemnek látta, amelynek funkciója az lett volna, hogy amiatt „megbocsássanak” az egzisztencializmus „idealista” gondolkodóinak, akik már csak ezért is a burzsoázia ügynökei voltak (jóllehet harcoltak az ellenállási mozgalmában).²⁵ Az új, immár kisebb mértékben ideológiai, mint most már inkább filozófiai szembenállás mögött a magunk részéről bizonyos félelmet is felfedezni vélünk, ami a hatvanas évek plurálisá váló filozófiai világában akár még a legjobb marxistákat is elfogta, amikor tudatosítani voltak kénytelenek, hogy a huszas évektől számos új filozófiai született, amelyeket nem ismernek és amelyek értékét és jelentőségét nem is tudták pontosan felmérni. S ez még Lukácsra is vonatkozott, aki a harmincas évek elejéig még benne állt ennek a fejlődésnek a fő sodrában. A hosszú ideig tartó bezártság természetes következményeként helyenként alaposan túl is értékelték az azóta megszületett irányzatokat, mint ahogy az sem volt véletlen, hogy Fagyejev félelme a „tények” helytelen értelmezése miatt ismét egy kortárs és nem sztálinista filozófia értékelésével volt kapcsolatos.

Hegel (és ezáltal a hegel-marxizmus) elutasítása mellett a pozitívizmus (neopozitívizmus) hangsúlyos és új azonosságot teremtő elutasítása Lukács második számú stratégiai döntése az *Ontológia* megírásakor. Ez nemcsak a marxizmus szempontjából fontos döntés, de a filozófiai tipológia szemszögéből is, hiszen Hegel és a pozitívizmus bizonyos alapon egymás természetes ellenlábasai. Az egyik ellenlábás elutasítása után a másik ellenlábás elutasítása e tipológia alapján Lukács *szükségyszerűen* manőverezi bele magát egy *filozófiai senki földjére*, amelyről csak egy a kezdetektől kétfrontos harccal tudja

23 Beyer, W.R., *Vier Kritiken*. Heidegger, Sartre, Adorno, Lukács (sic!). Köln, PRV, 1970. 232

24 Ld ehhez: Endre Kiss, Georg Lukács' Ontologie als misslungener, nichtsdestoweniger aber lehrreicher Erneuerungsversuch des Neomarxismus - oder über den Hegelianismus als Paradigma. in: *Diskursüberschneidungen*. Georg Lukács und andere. Bern - Berlin - Frankfurt am Main - New York - Paris - Wien. 1990. 127 - 136.)

25 „Probleme der kulturellen Koexistenz” (1964).in: Georg Lukács, *Marxismus und Stalinismus*. Politische Aufsätze. Ausgewählte Schriften IV. Reinbek bei Hamburg (Rowohlt), 1970, 227

kimenekíteni magát. 1947-ben még egész másként látja az ontológia egész problémáját. A „Lenin ismeretelmélete” című tanulmányában olyan érveket alkalmaz a filozófiai ontológiáról, amelyeket - *mutatis mutandis* – akár szem előtt is tarthatott volna késői nagy művének megalkotásakor. Támadja Heideggert, mert nem képes felmutatni a társadalmi lét alapkategóriáinak ismeretelméleti megalapozását. Ez az „új ontológia”, így Lukács 1947-ben, a „legjobb esetben” is csak a gondolkodás általános formáit költi át valósággá, dogmatikus módon azonosítja a tárgyiasságot az objektivitással.²⁶ Az *Ontológia* sorsa attól függ, vajon sikerül-e létrehozni egy olyan harmadik filozófiai alapot, amelyről a hegeli filozófia és a pozitívizmus (mindkettő természetesen össze válásával és a esetével együtt) együttesen és konstruktívan meghaladható. Filozófiai felfogásunk szerint ez nem történt meg, miközben érzékeljük, hogy a filozófiai fundamentumok szélsőséges fellazulása az elmúlt két évtizedben váratlan olyan esélyt is adhat a lukácsi *Ontológiának*, amely híján a hatvanas-hetvenes évek fordulóján e koncepció már akkor megbukott, mielőtt szélesebb körben ismert lett volna, s mikor pedig szélesebb körben valamilyen mértékben már ismertté vált, vége lett a neomarxizmusnak.

Említettük, hogy a hatvanas évek Lukácsa a jelen értelmezésében a manipuláció jelenségének előtérbe kerülését látja az egyik legfontosabb vonásnak (s ezzel – a terminológiai különbségeket leszámítva - nagyonis megelőlegezi az ezredforduló virtuális világának fő jegyeit). Egy csapással két legyet kíván akar azonban ütni, amikor az immár filozófiai (azaz jórészt már nem a régi értelemben ideológiai) ellenfélnek kiválasztott *neopozitívizmust egyértelműen manipulációnak tekinti*. Eszerint a (carnapi) *neopozitívizmus* a maga tudományelméleti és kijelentéslogikai előírásaival manipulatív módon megsemmisíti a „látható”, a „konkrét” és „tárgyi” világot. Nem kétséges, hogy e *neopozitívizmus* a maga fizikalizmusával erőteljesen korlátozza az értelmes kijelentések körét és ezen át a tárgyiasságok filozófiai megjeleníthetőségét, mindezt azonban a manipuláció közelebről még körül sem határolt fogalmával jelölni azonban nemcsak értetlen, de talán még hisztérikus reakciónak is tekinthető. Miközben a kijelenthető tárgyiasságok korlátozása semmiképpen sem nevezhető manipulációnak, Lukács elfeledkezik e (helyes vagy nem, ne kérdezzük most) korlátozás okáról, a verifikálhatóság problematikájáról, amelyre pedig éppen neki lenne szüksége egy új ontológiai gondolkodás megalapozásakor. A verifikáció problematikájának ez a nagyvonalú átugrása általában is elhallgattatja Lukácsban a filozófiai megalapozás szükségességének kérdését általában is. A sors valóságos fintora, hogy a verifikáció mögött az egész megalapozási probléma lesöprése (amely pedig a hetvenes-nyolcvanas évek kontinentális filozófiájának egyik alapvető kérdésévé is vált) a maga felfokozott inadekvátságával megerősítette azt a képet, hogy a *neopozitívizmus* soha és semmilyen körülmények között nem válhat a manipuláció eszközévé vagy médiumává. Ebben az összefüggésben valóban az éppen imént szélsőségesen lebecsült Hegel „ész cselé”-nek gondolata lép életbe, *nem Carnap, de Popper* *neopozitívizmusa* a világtörténelem egyik legnagyobb, s manipulatív elemeket egyáltalán nem nélkülöző, átalakulásának ideológiájává vált.

Lukács tehát módszertani senki földjére került. Amikor Husserl-re, Scheleerre vagy Heideggerre utal, nem realizálja, hogy ők, mindenki a maga módján, nagyonis meg akarták oldani a filozófiai megalapozás problémáját (ha esetleg destruktív módon is). Hegel leépítésével filozófiai evlágiságba kerül, ahol a Hartmann-tól áthasonított ontológiai elemeket a mindennapi tudat felértékelődése mediatisálja. Az is megtörténik, hogy megállapítja: „az új ontológia” egybeesik a „pozitivistá genealógia” szemléletmódjával. Az csak az érem egyik oldala, hogy „az igazi realitás konkrét kibontakozását” nem tudja vagy akarja diszciplinárisa részletesebben leírni, de az érem másik oldala az, hogy eközben nem reflektálja, hogy akarata ellenére betévedt a pozitívizmus felségterületére.

Jürgen *Habermas* esetében a kommunikatív cselekvés és a hatalommentes kommunikáció filozófiája az, ami a hetvenes évek filozófiai fordulójának megvilágítására különlegesen is alkalmas. Habermas sokrétű filozófiai tevékenységét nem akarjuk semmiképpen sem redukálni, de a filozófia teóriátlanítása, a „defilozófiásítás” nála is középponti és struktúra-szervező elem. Dicsérően jegyzi meg az új vonatkoztatási pontról, Marx *Weber*-ről például, hogy „szakított a történetfilozófiai gondolkodás”-sal és az evolucionizmussal.²⁷ Bár „szociológiai klasszikus”-ként értelmezi Weber, gyakorlatilag filozófusként kezeli őt. Ebben erősen emlékeztet a kornak arra a nagy filozófusára, aki a hetvenes évek átalakulásának hátterében erőteljesen jelen van, anélkül, hogy asszociálódna ennek az átalakulásnak az első vonalával. Ez a filozófus Karl *Jaspers*, aki ugyancsak Weber tekinteti a század legnagyobb filozófusának.

Habermas e felvetésben világosan belevetíti Weberbe a maga pillanatnyi helyzetét és identitását. Világosan jelzi, hogy lehetséges „nagy elmélet(ek)” nélkül kidolgozni a modernizálás és az univerzális történeti racionalizálás érvényes koncepcióját (bár ha már él az „universalgeschichtlich” jelzővel, maga várja el az olvasótól, hogy az ne gondoljon „nagy elmélet(ek)”-re. A filozófiátlanítás merész (ám nem teljesen illegitim) eszköze Habermas-nál, hogy a „racionalizálás” és „modernizáció” hatalmas problémaköreit sallangmentesen kiveszi a teória és a filozófia érvényességi területéről és átteszti azokat a szociológiába, mintha annak alapelemei nem a filozófia, a teoretikus alapú kategorizálás területéhez tartoznának, mintha legnagyobb részt nem a

²⁶ Lenin ismeretelmélete és a modern filozófia problémái. in: *Lenin*. 1970. (Magvető). 173.

²⁷ Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band I. Handlungsrationale und gesellschaftliche Rationalisierung. Frankfurt am Main, 1981. 207.

filozófia, a felvilágosodás és a többi terület elméleti általánosítása vezette volna a modern racionalizálódás folyamatát. A szociológusok egyáltalán nem voltak érdekeltek a racionalizálás-problematika elméleti részleteinek további kutatásában, hálásan fogadták azt az új nagy elméletet, amelyről nem kellett fogcsikorgatva elismerniük, hogy nagy elmélet. Eközben Weber pozitívizmusa (újabb közösség ez Lukács *Ontológiájával*) alig kerül említésre (minthogyha a *Nagy Elmélet* elbúcsúztatása nem vezetne szükségszerűen a pozitívizmus valamelyik formájához és mintha a „racionalizálás”-sal vagy a „kommunikatív cselekvés”-sel egy *tipológiai értelemben is teljesen új* gondolkodásmód jött volna világra). *A Nagy Elmélet elbúcsúztatása, a pozitívizmus egyidejű félresöprése és ezáltal a saját koncepciónak egy tipológiaiilag is új gondolkodásmódnak a pozicionálása igen szorosán kötik össze a hetvenes évek szövegösszefüggésében Lukácsot és Habermas-t.* Nemcsak Weber lesz Habermas-nál a gondolkodás új hőse, de egy már a maga doktrinális pozitívizmusától is szabaddá tett Weber. Mintha a huszadik század hetvenes éveiben újra fel lehetne (vagy kellene) fedezni a klasszikus pozitívizmus nagy felfedezéseit!

Csak megjegyezzük, hogy a modern racionalizálással Habermas megtalálja az akkori szocializmus és az akkori kapitalizmus közös metszetét is, ami mind a mai napig biztosítja univerzális elfogadottságát: gondolatilag a felvilágosodás és a marxizmus jelentik a „racionalizálás”-t, az anyagi miliőben pedig a kapitalizmus. *Marx és a Tőke, mint az egykori pesti vice monda, elosztásra kerültek nemcsak Kelet és Nyugat között, de a habermas-i racionalizálás két pólusaként is.*

Habermas e „szociológiai” fordulatához tehát szervesen hozzátartozik a vezető kategóriák elméleti és kvázi-elméleti, sőt, tudományelméleti szempontból vett teoretikus karakterének elhallgatása (ezt annál is inkább látszólag megtehetette, mert abban a pillanatban, hogy a filozófiai vizsgálatot áttette a szociológiai diskurzusba, a szociológia oldaláról már egyáltalán nem volt érdekes e kategóriák eredendően teoretikus karaktere, mert azok funkciója a szociológiai összefüggésben további, egyre inkább az empiria felé lenyúló fogalmak elvi megalapozása volt, más szóval, azoknak a fogalmaknak, amelyek filozófiai karaktere ily módon eltűnt, nem is kellett teoretikus természetűnek lenniük a szociológiai kutatások világában. Nagyonis következetes ezért, hogy Habermas elméletét a kommunikatív cselekvésről (talán nem teljesen a szerző sugalmaitól függetlenül) a nyilvános érzékelésmód *szociológiai* elméletként vette tudomásul. Az eredeti teoretikus jelleg eltűnésével egy teóriánélküliként interpretált kváziteoretikus megközelítés indulhatott el pályáján.

A filozófiátlanítás (s ezt a létező szocializmusban élő Lukács már nem mondhatta el magáról) egyben *depolitizálást* is jelentett. Hasonlóan a hetvenes évek más politika-semlegesítő törekvéseihez, már a szocializmus és kapitalizmus akkori fő ellentétének békés összeegyeztetése is depolitizálóan hatott kapitalizmus és szocializmus között. De ez még nem minden. *A filozófia 1968-ban elsősorban neomarxizmust jelentett, a filozófiátlanítás ennek megfelelően a neomarxista nyelv kiiktatását* (amit ebben az időben ugyancsak nem e két filozófia hajt végre egyedül). A neomarxista nyelv pusztá leváltása nagyerejű depolitizálást jelentett. Ezekhez az elemekhez hosszan fűzhetnénk még tovább a filozófiátlanítás depolitizáló hatásának egyre újabb nyomait és dokumentumait.

A hetvenes évek nagy, történelmi jelentőségű átmenetéhez tartozik Habermas egyik utalása is arra, hogy a „társadalmi racionalizálás” fogalma voltaképpen *közös* Marx-nél, Webernél, Adornonál és Horkheimernél.

Ez a megjegyzés egyszerre korrekt is, inkorrekt is. *Korrekt* ez a kijelentés azért, mert a *Felvilágosodás dialektikája* valóban erős weber-i háttérrel rendelkezik (jóllehet ezt a két szerző egyáltalán nem teszi kifejtett formában érzékelhetővé, miközben el sem hallgatja azt). *Inkorrekt* azonban ez a kijelentés azért, mert ebben a „közsség”-ben Adorno és Horkheimer sem a filozófiátlanítás, sem a depolitizálás tendenciáit nem követi, sőt, éppen azokkal ellentétes irányokban mozdulnak el.

Habermas azonban különbséget tesz az *instrumentális* és *stratégiai*, illetve az *utópikus* racionalitás között. Azoknak az éveknek a szellemében ez *par excellence* depolitizálás. Ez „közös gyengéje” az említett négy szerzőnek. E szerzők ugyanis az instrumentális és a stratégiai racionalitás mellett „átfogó társadalmi racionalitás”-t is vizionáltak, amely normaként szolgált volna az empirikusan leírt racionalizálási folyamat számára. Mivel nem tudták kimutatni az „átfogó társadalmi racionalitás”-t a célracionális cselekvés akrendszereiben, ezért menthetetlenül az utópia illegitim kultuszának hódoltak.”²⁸ Az utópia elítélésének aktuális depolitizáló tartalma több, mint egyértelmű. Az viszont már ismét más kérdés, hogy keveri össze Habermas egy Weber-elemzésben a tényeket az értékekkel.

A hetvenes évek nagy átalakulását vizsgáló elemzésünk, s erre még egyszer kell még utalnunk, nem lehet teljes. Ugyancsak említettük, hogy az 1968 és 1989 közötti nagy átmenetet elsősorban a GULAG-jelenség és annak fogadtatása okozta. E centrális okon kívül nagy szerepe volt e fordulatban még az úgynevezett *posztmaterialista* értékek kialakulásának, majd sajátos *értelmiségtörténeti* és *értelmiségyszociológiai* változásoknak is. Az átalakulás belső, *filozófiai* magvát, a „filozófia funkcióváltozása”-t (sic!) maga Habermas is kifejtett formában megfogalmazza, amikor arra utal argumentatívan, hogy (a vallással és ideológiával párhuzamba állítva) *a filozófia már nem „legitimál”*. A szövegösszefüggésből világos, hogy Habermas a teoretikus centrumhoz viszonyítva „külső” okot nevez meg. A filozófia legitimáló ereje nem elméleti természetű, de

²⁸ *Theorie des kommunikativen Handelns*, 210. (Kiemelés nem az eredetiben – K.E.)

pragmatikus, ha tetszik, egyenesen szociologikus. Nem azért nem legitimál, mert szemantikája valamely okból kritikusan viszonylagossá lett volna téve, de azért nem legitimál, mert (mint láthatjuk) a „társadalomban”, a társadalmi érintkezésben nem tudja bizonyítani már empirikusan érzékelhető legitimáló képességeit. *A filozófiátlanítás hatványozott formájához érkeztünk el.* Még a filozófiátlanítás oka sem filozófikus, a teóriátlanítás oka sem teoretikus. A filozófiátlanítás (teóriátlanítás) egyszerűen azért válik szükségessé Habermas (és *mutatis mutandis* Lukács) számára, mert bármely szisztematikus vagy érvényesség-probléma lépne fel a filozófiával szemben, nem, azért van szükség a filozófiától való megszabadulásra, mert „nincs elég sikere, támogatottsága” a társadalomban, *nem lehet sok jegyet eladni a filozófia popkoncertjén.*

Habermas egy helyen mégis mintha elárulná, hogy nagyonis tud az általa inaugurált filozófiátlanítási folyamat igazi természetéről. Eszerint már csak azért sem lehet szó a toretikus jelleg elvételéről, mert a marxizmus „tulajdonképpen” nem is volt filozófia, a késői engels-re és marx néhány kijelentésére támaszkodva a marxizmust immár „tudomány”-ként aposztrofálja. Habermas szerint már ekkor a filozófiának a tudomány révén való leváltásának perspektívájából kellett tekinteni a marxizmusra (sokan sajnálhatják, hogy ez a nézet nem 1917 előtt terjedt már el a nemzetközi közvéleményben!)²⁹

Mind Lukácsnak, mind Habermasnak alaposan szembe kellett nézniük, hogy a sztálinizmus és a poszt-sztálinizmus feldolgozatlan ballasztja milyen súllyal rakódik a marxizmusra, szembe kellett nézniük azzal a lehetőséggel, hogy a filozófia elszaladt a határok közé zárt és szellemi megújulásaiban egyre visszényesett marxizmus mellett, azzal is, hogy a posztmateriális értékek alapvetően kispolgári, fogyasztói és technokrata jellegűek és az ifjúság szubkultúrái a társadalomtól való időleges elforduláshoz vezetnek. Mindezek a tényezők együtt képesek megértetni, hogy egy filozófus elbizonytalanodik, sőt, esetleg még pánikba is esik. A fordulat váratlansága, reflektálatlansága, gondolati igénytelensége szinte a váratlan félelem lelki állapotát valószínűsítik. Az addig körömszakadtáig védett és egyedül igaznak hirdetett álláspontot teljes váratlansággal adják fel és lehangosabban a közvélemény megváltozására, az attraktivitás csökkenésére, a társadalmi plauzibilitás eltűnésére panaszkodnak. Bármennyire lefegyverző is legyen egy ilyen *transzparencia*, az, aki azt szokta meg, hogy egy filozófia igazságtartalmát meghatározott érvek és kritériumok döntenek el, permanensen csodálkozhat a hetvenes évek nagy filozófiai fordulatának láttán.

KISS, Endre: "The Role of Philosophy in Marxism" or the Role of Philosophy in the Seventies

1968 set the bases for new power and new fame, raised whole social levels upwards, which could not think, totally of right, through an eventual reversal of the historical tendencies and the historical luck, that they might lose quickly their new high stage and then should fall back in the anonymous depth of the historical processes.

1968 revealed itself as *winner*, however also at the same moment, as *loser*. It was a *winner* in the way of life, in the movement of the relation of the separate generations to each other, in the transformation of the way of life and the mediatization, in a general liberation and refusal of the social conformism. It spread a handful of behaviors, which were all *against the establishment*. Due to the general historical unfeasibility of the objective and values, it should however simultaneously be considered as a loser.

This philosophical movement was the real death of the new Left. The yesterday envied and favored Left appeared today as potential murderers. No doubt, the cathartic veracity of Solschenizyn's work was the release phenomenon of this movement. However, the imperfectness of a direct effect (and the structural place of the instrumentalisation) lay nevertheless in the real historical facts. Stalin died in fact already in 1953, more than twenty years before the apparition of Solschenizyn's work. The XXth congress passed also the ball already in 1955. The shock of the incredible intensity known to us might not any more have been so quite direct...

The real-socialist societies stood till 1968 also in front of their most important reforms. On the other side, the western New Left after 1968 suffered a fateful defeat. *While in the Real Socialism, Kafka meant the way out from the official Soviet Marxism, the Marxism in the west experienced ups and downs*, both, also with very complex processes, were by no means in agreement.

The paroxysm of the neomarxist way of thinking resulted of different historical and intellectual reasons. The *new beginning* in this period signified for Lukács, on one hand, a new start after the Stalinism-post Stalinism and, on the other hand, already also a new start after already existing and important tendencies of the neomarxist philosophical substance itself. Here Lukács dives deep much into this thought, even if the individual elements appear only rarely reunited. On one hand, it's so far not to look at the real socialism as to a classic one. As well as in other places about that point, the discourse will still be, that it does

29 Jürgen Habermas, *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*. Frankfurt am Main (Suhrkamp). 1976. 54.

not certainly withdraw the legitimization of Lenins revolution, however, it fights against the *classic* attribute with which it makes clear, like on a blow, the space for a new beginning. On the other hand, it diagnoses also a quite new phase in the history of the capitalism (the one of the relative increase of value). This is also a reason to the new beginning. *Thirdly* it defines also the new antagonism (a world of the manipulation against one of the leisure and the new emancipation). These three moments (even if only rare in the direct nearness to each other) give the Lukács' variant of the Neomarxism and the year 1968. There is a range of moments, which correspond with those of the mainstream of the New Left of 1968, however, there is as well a whole range of moments with which it is not the case. Philosophically considered, one can state, that there is by Lukács a new formulation of the classical Marxist paradigm (an example for that is his vision demarcation of the favorization of the young Marx against a totality of the Marxism).

The new beginning makes some fundamental changes in Lukács' thinking as well as in the one of the Marxism. It concerns essentially an *ontologising* way of thinking which wants to construct before and near the conceptual structures a general reality dimension. The at least philosophically most serious problem was that Lukács could not impose this new way of thinking. Certainly, we can confirm this ontologising tendency, perhaps even also understand or affirm, we cannot accept it, however, methodological. It marks philosophically the end of the age of the totalitarian pretension of the philosophy. Unambiguously appears at beginning a philosophy to implement from which no politically hegemonic instrumentalisable ideological consequences can be derived.

1968 as well as 1989 let itself be described (even not exclusively) as the work of the modern intelligence. As a true new class, it appeared in both situations as a salient sociological thing. However, the big difference between both huge changing points was that the new class of the intellectuals searched to realize in 1968 its own concepts (sociologically as intellectually), while it was in 1989 rather about the realization (completely legitimate) sociological *replacement* function. The neomarxist intellectual class was the slow-acting layer of 1968 (and not finally Lukács' big fame), the neoliberally become intellectual class was the slow-acting layer of 1989 (and the vanquisher, if not even the biggest enemy of the Marxism and finally not also from Lukács). In this respect, 1989 was a strange *remake* of 1968.

However, the challenge of *the new class of the intellectuals* does not yet come to an end with these conflicts. Since the new class could not have found its optimal position in the Real Socialism of that time also out of other, deeper and structural reasons. Since the real-socialist system stood before the permanent challenge of extensive reforms. In this respect, a new class of the intellectuals would have almost been ideal for the system. On the other side, a structural integration of this new big group because of the completely developed power structure would be an inconceivable impossibility. The real processes give a faithful picture of this new conflict. Because the system needed the constant intellectual innovation, a class of the intellectuals in no concrete form, however, could accept, even if we tried to proceed selectively. On one hand, one increased the control of the intellectuals, on the other hand one tried to cooperate selectively with them and partly to grant them a privilege (what became quickly an evidence in a problem-free provable way in the consciousness of the other social groups).

At the end of the seventies and at the beginning of the eighties, Jürgen Habermas' arising new philosophy about work and communication let also observe itself as a possibility, in which the coming new Marxism, in crisis after 1968, could develop more. In spite of at that time important critic versus Habermas about Lukács' *Ontology*, it can be stated, that this new attempt does not stand essentially so far from the strategy of Lukács' ontology of the social being. Let itself this proximity also further corroborated as analogy, we would have a strong morphologic chainlink in hand, which could demonstrate spectacularly, how the crisis of the new Marxism found the whole philosophical direction unprepared and therefore, also shocked it.

~ ~ ~ ~ ~

NYELVÉSZET

Bencze Mihály & Tácsi István :

Bukarest és Románia -EST végződésű településneveinek titkai

A bukaresti régészeti intézet kutatócsoportja DNS-vizsgálatot végzett Vlaicu Vodă maradványain, a cél az volt, hogy tisztázzák végre a román vajdák eredetét. Akár román, akár magyar volt, Basarab Vladislav 1325-1377 között élt, 1364-től uralkodott. Anyja Dobokai Klára magyar hercegnő, apja I. Miklós Sándor. Cikkünkben Bukarest névtörténetét próbáljuk tisztázni.

Értelemszerűen, a társadalmi fejlődést a nyelvtörténet fejlődése kísérte. De ha azért jobban megkapargatjuk a felszín alatti dolgokat – értsd: a meghamisított világtörténelmi folyamatokat – akkor a tudományos igazságok egyedül csak a nyelvtörténeti fejlődés igazságaival hozhatók helyre. Hiszen érthető, a történelmet általában a győztes hatalmak meg tudják hamisítani. De az emberi ősnyelv létezését és annak működését csak az emberiség teljes elpusztításával lehet kiiktatni. Ezért a nyelvtörténetet meghamisítani sem lehet – szemben a társadalomtörténettel – csak időlegesen elhallgattatni. Végleges eltiprása csak a győztesek önmagukkal együtt való elpusztításával érhető el. Ugyanis, amíg legalább két ember él a földön, az emberi kommunikáció, benne a nyelv, a beszéd nem megsemmisíthető rendszer.

Az előző filozófia tétel azt jelenti, hogy az emberi ősnyelv – hiába akarják a győztesek kihalttá nyilvánítani – nem halhatott ki a világból, mert akkor már a nyertesek sem élnének. Az ősnyelv az emberiség kezdete óta él és létezik, mert mi mindannyian az ősnyelv különböző leszármazásait beszéljük ma is. A fejlődéstörvények szerint különbséget lehet tenni az elsődleges ősnyelv és egyenesági leszármazottja, valamint az ősnyelvből kifejlődött új és másodlagos, esetleg többszörös oldalági leszármazottjai között. A leglényegesebb eltérés, amíg az egyenes ági leszármazású nyelv magában hordozza a keletkezése minden fejlődési állapotát, addig az új és másodlagosan kifejlődő nyelvek már nem hordozzák az ősiség tanát önmagukon.

Indoeurópa ősnyelve nem más, mint a toldalékoló, vagyis az évmilliók óta fejlődő ragozó nyelvek még megtalálható kicsiny csoportja. A térségnek az ősnyelvből kifejlesztett származéknyelvei, a mai uralkodó hajlító és a nemek szerinti ragozású nyelvek nagy csoportja. Legalábbis a térségünkben az indoeurópai nyelveknek nevezett újnnyelvek, alig 1-2 ezer éves kifejlődést mutatnak. Bizonyítsuk szavainkat a fejlődéstörvények szerint. Indoeurópában mely nemzet nyelve tér el alapjaiban az ókor végén tért hódító hajlító nyelvekétől? Egyedüli ősnyelvként, a magyarok és néhány rokonnépe ragozó, vagyis agglutináló nyelve. Napjainkra a térség összes többi nyelve, még a nagy nemzetközi nyelvek is már az újnnyelvek, vagyis a hajlító, flektáló nyelvek csoportjába tartoznak.

Egyenes következtetésként, ha mi azt írtuk feljebb, hogy Indoeurópa egyetlen még beszélt ősnyelve a magyar nemzet nyelve, akkor ugyanezen térség ősnépének egyenesági leszármazottja sem lehet más, mint a magyar nemzet. Le kell szögeznünk, ha Indoeurópa ősnyelve és ősnépe a magyar nemzet, akkor a történelmi adatok is az ókor végéig kizárólag a magyar nyelv ősiségén képződtek. Ebből adódik, hogy minden lényeges történelmi adat, csakis a magyar nyelv ősiségével fejtethető meg, és értelmezhető helyesen a világban.

Megérzésünk az, hogy a gyakori -ESTI végződésű ókori romániai helységnevek minden bizonnyal magyar nyelven keletkezettek. Megvizsgálva, e helynevek szóképzését, az egyetlen más nyelven sem ad pontos etimológiai megfelejtést. Nézzük példaként Bukarest = București nevét. A szótári adatok szerint román nyelven semmilyen eredettörténet sem valószínűsíthető a hangalakjából. Legfeljebb csak a középkori várostörténetre utaló etimológiát jelzi, de azt is magyar nyelvi jelentéstörténettel.

Ahhoz, hogy megértsük a román főváros és más városok helyes névtörténetének magyarázatait, előtte meg kell ismerkedjünk a város valós történetével. „A legenda szerint Bukarestet egy *Bokor* (*Bucur*) nevű pásztor alapította. Ezt a legendát először 1761-ben egy ferences szerzetes, Blasius Kleiner jegyezte fel. A történet szerint a pásztor egy templomot emelt, amely napjainkban is nevét viseli, de a vizsgálatok kimutatták, hogy a templom csak 1743 körül épült. A legenda alapját az képezi, hogy Bukarest román nevének (*București*) elemei a román „*bucurie*” (boldogság) és „-*esti*” (településnév-képző, az -escu többes száma) szavak. Egy másik legenda szerint a várost Negru Vodă alapította. Erről a legendáról először a raguzai Giacomo di Pietro Luccari tesz említést, aki Vitéz Mihály uralkodása alatt járta be Havasalföldet és állított össze egy részletes monográfiát az országról. Hivatalos dokumentumok először 1459. szeptember 20-án említik, nevezetesen egy Vlad Ţepeş fejedelem által aláírt dokumentum erősíti meg javaiban egy bukaresti gazdát. Egy 1460-ból származó fejedelmi dokumentum *castro fluvii Dombovicha* néven említi, míg 1461-ben *castro Bokoresth* néven szerepel.” Egy másik adat szerint „A fanarióta

(1715-től) uralkodók nem szívelték a Bucur legendát, de a helynév Hilariopolis fordításában, ami görögül azt jelenti, "City of Cheer" = magyarul: város of éljenzés, Éljenzés városa."

E nehéz ismertető szövegből nekünk mégis értelmes etimológiai magyarázatokat kell megalkotnunk. Értő megközelítésben a nehéznek látszó feladat, a magyar nyelv anyanyelvi ismeretében, mégis a megoldásra vezet el bennünket. Elsőként nézzük, hogy mit jelenthet a BUCUR legenda? Valóban a boldogság vagy az éljenzés városát jelentené? Minden önmérsékletünket bevetve, azt kell válaszolnunk, hogy igen. Csak nem abban a formában, ahogy azt az idézetek is sejtetik velünk, hanem épp fordítva. Az ismertetett legenda pontosan azt írja le, azt az igazságot, ahogyan Bukarest városa keletkezett, csak nem abban a történelmi értelemben, ahogy egyes román történészek szeretnék azt láttatni. Nézzük mit jelent a keletkezése idejében a bucur vagy a mélyebb hangzósítással a bokor fogalom? Elsőként rátekintve azonnal látszik, hogy ez a szóréssz ősi magyar nyelven képződött. De félreértés ne essék, nem a bokor = növényi cserje alakjáról. Hanem egy igen régi, vallástörténeti jelentése van e hangalaknak, ami csak magyar nyelven érthető meg. Mégpedig a bucur is két értelmes ősi szóra, gyökre bontható fel. A magyar nyelvben a BU = bújik: a bújóz, a csírázó, a kelő növényt jelentő szótövének (az ékezetektől tekintünk el, mert a románok nem használják). Ha keressük, milyen ősi vallási szavunkban található meg ez a szógyök, akkor azonnal a BUDDHA, India egyik vallásfelekezetének istenéhez jutunk el. Igen, mert Ő volt a kelő Nap égitest példájából az őseink minden reggel kelő Napja, vagy a Buddhizmusban a hajnalban kibújó Nap, mint az indiai Napisten felfogás szóeredete. A bucur második szóréssze is egy ősi magyar szógyök: -cur = kur, kör és kar, a magyar hangzósítások szerint. Mégpedig az ősi napisteni elvnek a Köristen szógyökét jelentve. Ebből a BU + KÖR = Bújó-Napisten jelentésű fogalomból keletkezett már a román latin, vagyis a hajlító nyelvek rontott átvételével a BUCUR = szép, a boldogság kifejező szava. Mert akik a Buddha isteni felfogást imádták, az India felől oda, a Havasalföldre vándorolt ősi urnépek által, azok boldogok voltak a Napistenük minden reggeli felkelésétől. Hogy kik voltak azok, akik keletről érkezve magukkal hozták Buddha szellemét? Csakis a magyar DÁK nép lehetett. Hiszen az eredeti dákoknak semmi közük sincs a mai románokhoz. Hiszen ők mindvégig a Római Birodalom ellen harcoltak, a latinok általi meghódításuk ellen. A magyar hangzósítás szerint pedig a BU-KAR értelme annyiban más, hogy a Napisten-karját jelenti, aki meleg szeretettel ölelte a karjaiba az ide érkező napkeleti (turáni) dák népet, hogy megvédjék a már itt lakott testvéreiket a latin-római hódítások elől. Értelemszerűen így is a bucur = boldogság jelentéséhez jutottunk el.

A román főváros harmadik szóeleme az -ESTI, szintén magyar szógyök. Mégpedig azt is jelenti, amit a hangalakja leír számunkra. Az ókori jelentésében az esti = napnyugati, vagyis egyszerűbben a nyugati égtájon az esti órákban lenyugvó Nap értelemben, a kelő nappal ellentétes égtájat, a nyugatot jelenve. Mit is mond el nekünk a feltárt szóetimológiánk? Azt a tény, hogy azok a népek, akik a román főváros nevét eredetükben képezték, azok keletről érkezett nép volt. Az ókori Havasalföld területét, Krisztus születése időszakában, a népvándorlások idején, a keletről Európába érkező népek, az egykori hazájukból, az onnan nyugatra költöztek lakták be a már itt őslakó testvérnepeik mellett. Ők a hunmagyar vonulathoz tartozó DÁK-ok. De mindjárt tisztázzuk, hogy bizony nem turista céllal érkezve, hanem a legnagyobb feladatra készülve, amit egy törzs, egy embercsoport felvállalhatott nemes céllal. Méghozzá azzal az emberfeletti vállalással, megbízatással, hogy az anyanemzetük a Pártus Birodalom ellen ekkor zajló, a Római Birodalom hódító támadásait, még itt Európában katonai úton, az ellentámadásukkal állítsák meg. De legalábbis kétfrontos háborúra kényszerítsék a hódító latinokat. Sajnos ebben az elönytelen háborúban eleve vesztesre, önfeláldozásra nyugatra küldött dák-pártusok, ténylegesen is feláldozták magukat az anyabirodalmuk megvédése érdekében. A Decebál dák fejedelem kivégzését (Kr.u. 106.) követően, a rómaiak által elfogott dák köznépet a győztes Traianusz a rabszolgáikká tette, és a területet új latin urinak adta. Ide is kapcsolódhat az a leírás, hogy egy BUCUR nevű latin pástör katonailag meghódítja ezt a települést.

Az „Éljenzés városa” kifejezés pontosan visszaadja az urnépi névadását, az előbbieket szerint. A dákok államiságában egy népgyűlést tartó helyük lehetett, ahol a nép a közös ünnepeit tarthatta. Innen maradhatott fenn az éljenzés, a felkelő Napisten örömmujongással fogadásának legendája. Hogy ez mikortól válik román népünneppé megtartásával, csak becsülni tudjuk. Ugyanis a román vajdák névanyaga elárulja nekünk, hogy II. Vitéz Mihály (1593-1600) haláláig és a török uralom kezdetéig, a Havasalföldi uralkodóházak még határozottan ősnépi jellegeket hordoztak. Méghozzá a dákok és a Dácia provincia idejét követően a szkíta-, a hun- és az avarmagyarok mellett a besenyők, majd a kunok- és az úzok is éltek erre. Általuk szintén a Pártus Birodalomból nyugatra vándorolt urnépek éltek és uralkodtak e területeken egészen 1330-ig. Közben a római kereszténység latin nyelvű vallástérítésével, a latin pásztornépek elszaporodásával elkezdődött 1330-at követően az újabb nyílt romanizáció-latinosítás. Aminek következtében csak a 18. századra alakul ki a többségi román nemzet. Az önálló ország megalakulását követően (1330-tól) is még a török megszállásig jobbra magyar nemzettudatú fejedelmek uralkodtak a területen. Havasalföld sem havas tájat jelent, hanem a magyar nyelvjárassal HABAS-alföld fonetikában értelmezhető, mint vizekben gazdag (habos) terület. Majd csak a latin nyelvjárásban válik Havasalföldré!

Az általunk feltárt folyamatok bizonyítására idézzünk adatokat a szakirodalomból: „Hivatalos dokumentumok először 1459. szeptember 20-án említik Bukarestet, nevezetesen egy Vlad Ţepeş fejedelem által aláírt dokumentum erősít meg javaiban egy bukaresti gazdát. Egy 1460-ból származó fejedelmi dokumentum castro fluvii Dombovicha néven említi, míg 1461-ben castro Bokoresth néven szerepel. ... Fővárosként először 1659-ben említik, Gheorghe Ghica uralkodása alatt, ekkor

kezdődik a város igazi fejlődése. Megjelentek az első kövezett utak (1661), megalapították az első felsőoktatási intézményt, az Academia Domnească-t (1694) és felépült a Mogoșoaia-palota (1698), ahol ma a Brâncoveanu-múzeum található. Mihai Cantacuzino támogatásával 1704-ben megépült a Colțea kórház. Rövid időn belül Bukarestet is ellepik a mesterek, létrejönnek az első céhek. Míg 1798-ban még csak 30 030 lakost számláltak, 1831-ben ez a szám megduplázódott. Megjelennek az első közérdekű építmények, mint a Nemzeti Színház és a Cișmigiu Park. A város 1862-ben vált az 1859-ben egyesített Románia fővárosává. Az adatok egyértelműen támogatják a fokozatos romanizáció történetét. Bukarest másik nevezetes parkja, ahol most tudtuk meg, hogy honfoglalás kori magyar síremléket is felfedeztek 1936-1939-közötti létesítéskor, a Colentina folyó egykori lápos, mocsaras medrében, 187 hektáron elterülő, Herăstrău Park.

E cikk keretében csak felsorolni van helyünk az esti- végződésű, egykor valódi hunmagyar alapítású, román városneveket: 1. București, 2. Ștefănești, 3. Dărmănești, 4. Ploiești, 5. Dragomirești, 6. Pitești, 7. Ștefănești, 8. Băilești, 9. Negrești, 10. Băile Olănești, 11. Zărnești, 12. Odobești, 13. Comănești, 14. Mihăilești, 15. Moinești, 16. Măreșești, 17. Scornicești, 18. Berești, 19. Călimanești, 20. Targu Cărbunești, 21. Bălcești, 22. Berbești, 23. Budești, 24. Căzănești, 25. Fetești, 26. Găești, 27. Costești.

Nézzük, a szótárak szerint mit jelent a románok -est szórész hangalakja magyarul = keletet, keletit jelent, a vest pedig nyugatot. Tudjuk, hogy a román nyelv is a latin nyelvek csoportjába tartozó újnyelv, a szavai többsége onnani átvétel, mint a francia. Ha összehasonlítjuk, akkor franciául a kelet = Est, vagy Orient, hasonlóan a nyugat = Ouest (Vest) vagy Occident, mindkét esetben azonos hangalakú a román átvétel a kelet, vagy ragozva a keleti égtáj szóalakjában, valamint a nyugat esetében.

Nagyon fontos megértenünk, mivel a román nyelvben az est/esti jelentésű főnevük = seară, ezáltal semmi összefüggést nem mutat a Bukarest utolsó szótövével. Így teljes mértékben kizárható, hogy az est/-esti szótó a román nyelvből került bele a főváros névképzésébe. Teljesen egyértelmű, hogy amelyik nép ezt a városnevet létrehozta, az a keletről érkezett és itt megtelepedett népek (lásd. kelta) történelmi útját jelzi. Egész egyszerűen a Bukarestet egy kelta nép nevezte el, és alapított ott egy ókori települést, még a román nemzet kialakulása előtt legalább ezer évvel. Az lehet, hogy a dákokat legyőző rómaiak elpusztítják az ősi települést, és majd a történet szerint a már román nemzet építi újjá, miként a Bucur pástorról szóló legenda is elmeséli nekünk. Szerintünk objektív bizonyítékát adtuk, hogy a román főváros -esti szórésze, bizony magyar nyelven keletkezett, és aki a város nevében először leírta, csakis magyar anyanyelvű ember, uralkodó lehetett. De ugyanez a származási elv érvényesült mind a 27 felsorolt -esti végződésű városnévénél. Csak példaként említve a 23. „Budești” nevű, és szintén havasalföldi városnevet. Szinte betű szerint megegyezik a magyar főváros Budapest nevével. Tudnunk kell róla, hogy Budapest nevét ugyanúgy a kelta és Napisten (Buddha) tiszteletet magával hozó egykori hunmagyarok törzse nevezte el. Csak itt nem a Napisten-karját jelenti a városnév, hanem a Buda = Szent-keleti-Napisten városnevét. A magyar főváros Pest városneve pedig az Alföldnek egy, a nyugati (-est-honi) fekvésű városát (a Duna elválasztásában) nevezte meg, egyezően a mai román és ilyen városnevekkel. Más megközelítésben a pest esetén, a ps gyök vizet vagy annak valamely tulajdonságát jelöli. Pest vizes, lapos helyet jelent, mert a Duna-kanyarnál forduló víz oda ömlött ki. Buda pedig magas helyet jelent, mert „b” = fa, magasság, a „d” hely. Nem is lehet egyszerűen és lényegre törőbben leírni. A bolgár, szláv pest, mint olvasztó kemence jelölése is az ősnyelv ps. gyökére vezethető vissza, hiszen a megolvasztott anyag folyékonnyá válik, vagyis vízszerűvé. Az ősnyelv szerint az esti, est lehet befogadó hely, hiszen az „s” az összetartozás hangja, a „t” a helyé. Egy településnévben ez természetes volna. A másik lehetőség, az estire, hogy a keleten élő népek így nevezték a tőlük nyugatra eső területeket, hiszen arra éltek, amerre a Nap lement. Világos példája Esthonia vagyis est hon.

BENCZE, Mihály & TÁCSI, István: The Secret of Bucharest's and Other Cities' Name

In this article the authors provide an original and interesting explanation to the name of several cities in Romania, which end to -EST.

~ ~ ~ ~ ~

TÖRTÉNELEM

Bencze Mihály : A Monarchia kínai területe

A boxerlázadás, és a belőle kinőtt Boxer Mozgalom a kínaiak 1899 novemberében kezdődött, és 1901. szeptember 7-ig tartó lázadása volt, mely a mandzsu uralom utolsó éveiben a kereskedelem, politika, vallás és a technológia terén egyre jobban terjedő külföldi befolyás ellen irányult. A mozgalom kínai neve ji-ho-csüan (az igazságosság és béke ökle), amiből származik a nyugati pejoratív elnevezés. A felkelők megtámadták a vasutakat építő, a hagyományos kínai értékrendet megsértő külföldieket csakúgy, mint a keresztényeket, akiket felelősnek tartottak a külföldi befolyás miatt Kínában. A kínai kormánycsapatok eleinte felvették a harcot a boxerekkel, majd a császári udvar ügyesen, teljesen a külföldiek ellen fordította a felkelést. *Ce-hszi* a császári özvegy egy ediktummal támogatta a boxerlázadást, ami viszont 1900 januárjában kiváltotta a külföldi diplomáciák ellenlépéseit: Nagy Britannia, az USA, Németország, Olaszország, Franciaország, Oroszország és Ausztria-Magyarország 1900 tavaszán flottatüntetést tartott a Tiencsin város közelében lévő Taku kikötőjében. Hamarosan Japán is csatlakozott. Május 31-én, mielőtt még a pekingi követségek és külképviseletek ostroma megkezdődhetett volna, a felsorolt nyolc hatalom hadihajói egy 438 főből álló különítménnyel szálltak partra, majd Takuból vonattal a fővárosba irányították. A különítmény 75 francia, 75 orosz, 75 brit, 60 amerikai, 50 német, 40 olasz, 33 osztrák-magyar és 30 japán tengerészből állt. Az osztrák-magyar császári és királyi hadihajók közül csak a *Zenta* védett cirkáló tartózkodott a távol-keleti vizeken, melyet Bécs azonnal a kínai partokhoz vezényelt, és a kialakítandó hajóraj parancsnokává gróf Rudolf Montecuccoli ellentengernagyot nevezte ki.

A *Zenta* június 2-án érkezett meg Takuba, és másnap egy tiszt és két kadét parancsnoksága alatt 30 tengerészt indított Pekingbe, Ausztria-Magyarország külképviseleti szerveinek és állampolgárainak védelmére. A *Zenta* parancsnoka, Eduard Thomann von Montalmar fregattkapitány és egy tiszt vezetésével további 70 főt indítottak Pekingbe, de azok június 7-én csak Tiencsinig jutottak, mert a boxerek elvágták a vasúti összeköttetést Pekinggel. 1900 júniusában a boxerek megölték 230 külföldit, lerohanták a német követséget, és június 20-án megölték Klemens Freiherr von Kettelert, a Német Birodalom nagykövetét. A külföldi követségek a *Tiltott Város* közelében lévő diplomáciai negyedben helyezkedtek el, és közösen védekeztek. Az erősített diplomáciai negyedet június 20-tól augusztus 14-ig ostromolták a boxerek. A brit Edward Seymour altengernagy parancsnoksága alatt egy második, 2000 főből álló tengerészkülönítményt indítottak Takuból Pekingbe, melyben benne volt a *Zenta* cirkáló hét tábori lövege és kezelőszemélyzete is. A szövetséges erők rohammal elfoglalták a Tiencsin melletti Hsziku erődöt, ahol az ellenség által körülvárva vártak június 25-ig, amikor egy a Port Arthurból beérkezett orosz ezred felszabadította őket. Június 26-án fejeződött be a visszavonulás Tiencsinbe, és a harcok során 350 főt veszítettek. Június 23-án a bécsi Hadügyminisztérium Victor Bless von Sambuchi sorhajókapitány parancsnoksága alatt Polából Kínába indította a *Kaiserin und Königin Maria Theresia* páncélos cirkálót, mely augusztus 7-én érkezett meg Takuba 160 fős tengerészkülönítménnyel.

A brit Alfred Gaselee altábornagy vezette, és a Nyolc Nemzet Szövetségének nevezett, gyalogsággal és tüzérséggel megerősített, összesen 54 000 főt számláló nemzetközi haderő elindult az ostrom alá vett európai és japán diplomáciai negyed felszabadítására. A hadsereg összetétele a következő volt: Japán (20 840 fő), Oroszország (13 150 fő), Nagy Britannia (12 020 fő), Franciaország (3520 fő), USA (3420 fő), Németország (900 fő), Olaszország (80 fő), Ausztria-Magyarország (75 fő), valamint a boxerek ellen harcoló kínai csapatok. Ez a nemzetközi erő július 14-én, egy nap alatt elfoglalta Tiencsint. A *Kaiserin Elisabeth* és az *Aspern* cirkálók 1900. július 24-én futottak ki Polából gróf Montecuccoli altengernagy vezetésével, és szeptember 7-én érkeztek meg Takuba, innen a legénység szárazföldön szeptember 17-én érkezett Pekingbe így biztosítva az osztrák-magyar külképviseletek védelmét. A Tiencsintől Pekingig tartó 120 km-es menetelésen kb. 20 000 főnyi szövetséges katona vett részt, míg augusztus 4-én ellenfeleik létszáma kb. 70 000 főnyi császári katonát, és 50–100 000 közötti boxert tett ki. A szövetségesek a Tiencsintől 30 km-re lévő Jangcun mellett egy kisebb ütközetben megverték őket.

A nemzetközi haderő augusztus 24-én foglalta el Pekinget. Az elkeseredett harcok sok áldozatot követeltek mindkét oldalon. A Peking körüli harcokban egy gránátszilánk mellbe találta Eduard Thomann von Montalmar fregattkapitányt, a *Zenta* parancsnokát, akit ideiglenesen a francia nagykövetség kertjében temettek el. Később exhumálták, majd az osztrák-magyar nagykövetség új sírboltjában helyezték örök nyugalomra. Thomannról később egy utcát neveztek el Pekingben. Az *Aspern* cirkáló partraszálló osztagából hősi halált halt Pap Lajos tengerészcadét és öt tengerész, súlyosan megsebesült báró Boyneburg és Mayer tengerészcadét, Demeter György sorhajózászlós, és további 26 matróz. Köztük volt Kántor, Szemenyey és Jánossy. A sebesültek közül Mayer kadét és öt matróz belehalt a sérüléseibe.

A harcok még sokáig elhúzódtak Peking bevétele után, és a négy császári és királyi cirkálóról összesen 500 fő vett részt a szárazföldi összecsapásokban. Tengerészeink a Pej-ho folyó torkolatánál lévő Pej-tang erőd rohamánál vívták a leghevesebb

csatát. A *Kaiserin Elisabeth* és a *Zenta* 1901. június 22-én kapott parancsot a hazatérésre, míg a *Kaiserin und Königin Maria Theresia* és az *Aspern* mint állomáshajó visszamaradt Kínában. Az 1901. október 1-én Polába visszatért *Zenta* cirkálót egy selyem díszlobogóval tüntették ki a kínai bevetéséért. A kínai állomáshelyen maradt két osztrák-magyar hajóról kiküldött tengerész osztag részt vett a további hadműveletekben, de a létszámuk, az adott helyzetből kifolyólag nem volt nagy. Különben a pekingi cs. és kir. Nagykövetség védelmét az I. Világháború kitöréséig, sőt azután még addig, amíg a kínaiak nem nyilvánították magukat kombattánsoknak, az osztrák-magyar haditengerészet őrsemélyzete látta el. Emellett a tiencsini Konzulátust is ők védelmezték. Később ezeket a haditengerészeket a kínaiak internálták, és csak jóval a háború után térhettek haza, sokszor sok viszontagság és kaland közepette. A mostani Hadtörténeti Múzeum hátsó bejáratánál a két kínai öntésű ágyú az akkori háborúból származó hadizsákmány. Volt még kettő Bécsben is, de azok elvesztek, vagy beolvasztották őket.

A Monarchia, így a győzelem után egy kis gyarmatot szerzett Tiencsinben. Az apró koncessziós terület mérete alig 0,61 km² volt, de rendelkezett saját kórházzal, iskolával és börtönnel is Nagykövetei a következők voltak: Carl Bemauer (1901-1908), Erwin Ritter von Zach (1908), Miloslav Kobr (1908-1912), és Hugo Schumpeter (1913-1917). A trianoni békeszerződésben a széteső Monarchia, illetve az utódállamai ezt a területet is elvesztették. A több mint 16 éves fennállás során azonban számos épületet emeltek, amelyek közül alig egy néhány maradt meg, és a történészek szerint az Osztrák-Magyar Monarchia Európán kívüli épületei közül csak ezek állnak ma is.

BENCZE, Mihály: The Chinese Territory of the Austro-Hungarian Monarchy

In this article the author provides an overview of the brief history of a small territory in China, which was held by the Austro-Hungarian Monarchy at the beginning of the 20th century.

~ ~ ~ ~ ~

Farkas László Róbert :

A szovjet ideológia fojtogató ölelése a magyar színházművészetben

— Magyar művelődéstörténeti szemelvények a szocialista realizmus jegyében, az 1945-1956. Időszakból —

Bevezető

Színházról beszélni és írni örömmünnepe. Színházat nézni és az élő játékot élvezni még nagyobb izgalom. Kitüntetett figyelem övezte már az ősidőkben is az emberábrázolás művészetét. A jelenkor vívmányaival, a celeb-kultúrával, a fogyasztói társadalom szülte amorf szórakoztatási termékekkel kacagva veszi fel a versenyt ez a lelket, szellemet gyógyító jelenség, a színház. Az ország szovjetizálódását, politikai-társadalmi átváltozását figyelhetjük meg a színháztörténet hazai momentumain keresztül a következőkben. Dolgozatunkban a magyar színház-, és művelődéstörténet talán egyik legizgalmasabb időszakát vizsgáljuk, a XX. század közepéből, az 1945-1956. közötti éveket.

Ősidőktől kezdve a színjáték és a társadalom fejlődése két, egymás mellett működő kölcsönös egymásra hatások sorozata. A társadalom a színjátékot létrehozó, játszó-néző közösségen át hat a színjáték, és a színész társadalmi helyzetének fejlődésére. Ez örökörvényű, szinte természeti törvény. A sajátos belső momentumok szerint is működő színjáték ugyanezen a közösségen át hat a társadalom fejlődésére. Megmutatja a társadalmi valóság igazi vagy hamis képét, lelkesít, megrendít, felvidít, cselekvésre indít, befolyásolja, átalakítja a nézők magatartását, érzésvilágát, világszemléletét, továbbblendíti az embereket a fejlődés irányába, vagy eltereli figyelmüket a megoldásra váró feladatokról, és ilyen módon visszatartja őket. Legfőképpen őrzi az értékes társadalmi hagyományt és ugyanakkor a társadalmi fejlődés egyik mozgató kereke¹. Ez alapján a vizsgált művelődéstörténeti korszakot nyugodtan ítéldünk ellentmondásosnak, hiszen a keleti tömb más országaiban is tapasztalt erőszakos átalakítási folyamat ugyanúgy hazánkban is megindult 1945 őszétől, ám egy addig sohasem tapasztalt fejlődés és konszolidációs folyamat ment végbe a hazai színházi szakmában, illetve a társadalom „kultúra fogyasztásában”. Tehát mentális és racionális értelemben ez a fejlődés ellentétje volt a minőségi, új utakat kereső színházi kultúrához vezető útnak, a gondolati és művészi szabadságot nélkülöző társadalmi helyzetben viszont stabil mindennapokat biztosított a rendszer a magyar színházi alkotóknak.

Jelen dolgozat alapjául szolgál „oral history” gyanánt egy a Máté Lajos² színházi rendezővel készült riport³, amelyet a szerző készített a művésszel 2006-ban.⁴ A dolgozat végén, az interjú témánkhoz illő részlete olvasható, az összegzés után.

Felszabadult a magyar színház

Hont Ferenc ezekkel a gondolatokkal indítja a „Magyar Színháztörténet” című vaskos munkájának, az 1945-től kezdődő magyar színházi életről szóló fejezetét: „1945. április 4-én a dicsőséges Vörös Hadsereg győzelmeinek során felszabadult Magyarország népe. Ez a győzelem nemcsak a fasiszta németeket űzte ki az ország földjéről a magyar cinkosakkal együtt, hanem egyben összeűzte a tőkés földesúri államgépezetet is. A magyar nép a demokratikus fejlődés útjára lépett”⁵. Nem véletlenül kezdjük ezzel a mára viccesnek tűnő mondatokkal fejezetünket, hiszen majdnem mindenki hasonlóan élte meg a

1 Farkas László Róbert: A magyar színművész helyzete 1945 és 1956 között, Magyarországon. Továbbiakban: Farkas László Róbert 2006. Kézirat. 2006. (Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Közművelődési Tanszék. 35-36.)

2 Interjú alanyom, Máté Lajos (1928-2011) 1945 és 1949 között, a Várkonyi Zoltán vezette budapesti Művész Színháznak volt segédrendezője, asszisztense, saját aposztrofálása szerint „samesze”. Bölcsész tanulmányai után a Színművészeti Akadémián 1954-ben színházrendezői oklevelet szerzett. 1958-ban a Békés Megyei Jókai Színházhoz szerződött, és az 1960-as évet kivéve, amikor Győrben volt rendező, 1972-ig a színház vezető művésze volt. Hosszú éveken át dolgozott a Magyar Művelődési Intézetben, amatőr rendezők generációi nőttek fel mellette, nevét nemzetközi fesztiválokon emlegetik a mai napig szeretettel. Máté Gábor, a Katona József színház népszerű színész-rendező- igazgatójának édesapja. (Életrajz: személyes elbeszélés alapján.)

3 Továbbiakban: Riport.

4 Farkas László Róbert 2006. 37-45.

5 Hont Ferenc: A Magyar Színháztörténet. Továbbiakban: Hont Ferenc 1962. (Gondolat, TIT Kiadó. Budapest, 1962. 281.)

háború végnapjait. Kivéve persze, az előző rendszer híveit, politikusait és az arisztokratákat, akik már a háború elején rettegtek attól, hogy esetleg a szovjet hadsereg kopogtasson ajtójukon felszabadítóként. Az iskolák diákjai és az utca embere a menekítő orosz hadsereget élte. A tankönyvek, újságok, rádió, mind az új élet beköszöntét hirdették és hálásak voltak Sztálinnak, „segítő apánknak”. A nép, a kifosztott és lebombázott házaik látványa ellenére is boldog volt. Mindenki tele volt reménnyel, lelkesedéssel. Hittek az újrakezdés adta lehetőségekben.

A változások a színházi élet működését is érintették. Ezután elképzelhetetlen lett volna visszatérni a háború előtti struktúrához. 1945. május 6-án megalakult a Színészek Szabad Szakszervezete. Ez egy autonóm munkavállalói szervezet volt, amely kollektív szerződések megkötése által és a szerződés összes pontjának megtartása révén a demokratikus munkarendnek, a gazdasági jogbiztonságnak volt az elsőrendű biztosítója. Ettől kezdve a vidéki és budapesti színgazgatók szervezetének a szakszervezete lett a partnere, s a kollektív szerződések is a szakszervezet hatáskörébe tartoztak.⁶

„Nagy jelentőségű, történelmi cselekedetek egész sora következett. A Magyar Kommunista Párt kezdeményező munkája eredményeképpen indította el a társadalmunkat, a dolgozó népet, a ragyogó távlatok felé.”⁷ Legalább is ezt írták még a rendszerváltás előtt a könyvek, újságok erről a korról. Valójában a sanyarú gazdasági helyzet ellenére, számos kísérlet történt a polgári élet és kultúra folytonosságának a helyreállítására. Az 1945. november 4-i választáson a nép 92 százalékos részvételével, a Kisgazda Párt a szavazatok 57 százalékát nyerte el, míg a kommunisták ugyanakkor 17 százalékot mondhattak magukénak. A választók 83 százaléka határozottan kiállt a parlamentáris demokrácia mellett.

1945. a német megszállás és a fasiszta terror alól való felszabadulás éve, ugyanakkor a felszabadító Vörös Hadsereg is megszállási rendszert vezetett be. Bármennyire nehéz volt Magyarország helyzetet, a magyar tudomány, irodalom és a művészet még ilyen körülmények között is jelentős teljesítményekre volt képes. Ezt sokban segítették a különböző tudományos és irodalmi folyóiratok megjelenése. Példaként említhetjük, hogy újraindították a háború előtti Magyar Csillag nevű irodalmi és művészeti kiadványt. Ezeket az éveket, a koalíciós politikai korszakot pezsgő kulturális élet, tág szellemi horizont, szemléleti nyitottság, kísérletező alkotókedv jellemezte. A pezsgő kulturális élet az 1948-as fordulattal zárult. A szellemi élet beszűkülése vált uralkodóvá. A diktatúra művelődéspolitikája nem tűrte a sokféleséget, a homogenitást. A tudomány, a filozófia művelése lehetetlenné vált az ötvenes évekre, a művészetek világa az igazinak csak egy dobozba zárt, művi kreálmányává vált.

Az állam szellemileg és anyagilag igen támogatta az oktatást, s a munkásparaszti réteg felemelkedését. 1945 nyarán bevezették újra a nyolcosztályos általános iskolai oktatást. 1947-re már a népi kollégiumokba hatezer tanuló járt. Az 1947/48-as tanévben létrejött az esti tagozatos oktatás, és így meggyorsult az új értelmiség kialakulása.⁸ 1948-ra a kommunista hatalom kidolgozta a magyarországi népfront eszméjét.⁹ A magyar polgári demokrácia korszaka csak tizenhat hónapig tartott. Céltudatos, tervszerű munkával megindult a szocializmus tényleges építése.¹⁰ A fordulat évében, 1948-ban a két munkáspárt egyesüléséből született Magyar Dolgozók Pártjának vezetésével új alkotmányt fogalmaztak meg és 1949. augusztus 18-án pedig kikiáltották a Népköztársaságot. Az egyértelművé vált helyzetben a társadalom kétségtelenül nyugalmat remélt. 1949-ben a színházakat is államosították, a művészek mégsem veszteségnek minősítették a változást, hiszen az alapvető átszervezéstől várták biztos megélhetésüket.¹¹ A politikai vezetés 1949 nyarán arra az elhatározásra jutott, hogy augusztus elejével a fővárosban, a magántulajdonban lévő színházakat állami kézbe veszi.¹² Így lett államivá az Operett Színház és jött létre az Állami Bábszínház, illetve így indult útjára a budapesti központú Bányász Színház. Hat állandó társulatot alapítottak a vidéki színésztársadalom teljes újjászervezése érdekében. Pécs, Debrecen, Győr, Miskolc, Szeged, valamint Szolnok és Kecskemét alkotta az önálló pontokat. A vidéki színházak feladatuk kapták, hogy állomáshelyük mintegy ötven kilométeres körzetében tájékoztatókat tartsanak, és olyan községekbe vigyék el a kultúrát, s meghozza olyan művészi felkészültséggel, ahová amilyen színvonalon még soha nem jutott el a színház. Azon területek ellátására pedig, amelyek a felsorolt színházi „vidékközpontok” sugarából kiestek, 1951-ben létrehozták a nyolc-tíz állandó együttesrel működő, s később Déryné nevét felvevő Állami Faluszínházat, amely a kulturális forradalom egyik leghathatósabb fegyverévé vált.¹³ Klasszikusokat és új

6 Magyar Színháztörténet 1920-1949. Továbbiakban: Magyar Színháztörténet. (Magyar Könyvklub. Budapest, 2005. 11.)

7 Hont Ferenc 1962. 282.

8 Kósa László: Magyar Művelődéstörténet. – Továbbiakban: Kósa 2002. (Osiris Kiadó. Budapest, 2002. 455.)

9 Kósa 2002. 457.

10 Kósa 2002. 458.

11 Riport.

12 Riport.

13 Hont Ferenc 1962. 283.

magyar műveket, szovjet darabokat és a nyugati haladás színpadi műveit juttatták el ezek az együttesek a legeldugottabb falvakra, tanyákra. Olyan vidékekre, ahová még a háború előtti „dali társulatok” sem igen merészkedtek. Az említett évek előszeretettel játszott színpadi drámái például „Robles: A király nevében”, „Mikszáth Kálmán: Különös házasság” és „Marsak: Tizenkét hónap” című drámák voltak. De játszották Arthur Miller és Jacobson műveit is.¹⁴ A színházi élet szervezeti változásaihoz tartozik még, hogy 1951-ben a Madách Színház önálló színházzá alakult, és a Nemzeti Színház Katona József Színház néven nyitott kamaraszínházat a volt Belvárosi Színház újjáalakított helyiségeiben. 1952-ben pedig a lebombázott Vígszínház helyén belülről és kívülről teljesen újjáépített színházban a Magyar Néphadsereg Színházát szervezték meg.

Színházi élet hazánkban, a második világháború után

Nem csoda, hogy sokaknak könnyebbséget, létezésükre nézve valóban felszabadulást jelentett a szovjet hadsereg megérkezése Magyarországra. A háború utáni színházi szakma tartóoszlopainak, meghatározó színész és rendező egyéniségeknek sok esetben, a fasizmustól megszabadult térben indokolt volt a jobb oldali eszméktől való menekülésük, elhatárolódásuk. Ha még 1945 tavaszán ismeretlen volt is előttük a kommunista párt későbbiekben erőszakossá, embertelenné váló agitációs módszerei, a fasizmusban tapasztalt lélekölően nyomorúságos hétköznapiak, a szilencium, a bujkálás mind-mind olyan emléket hagytak bennük, amely által elfogadható, hogy többen meggyőződéssel csatlakoztak a baloldali pártok támogatóihoz.

A fő érv mellettük, hogy az üzemszerűen bevétel orientált, szórakoztatóipari elgondolásokat elsődlegesnek tartó színházi világ sem tudta mentesíteni magát a háborút közvetlenül megelőző politikai tisztogatásoktól. Az 1938. évi XV. törvény, a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatékonyabb biztosításáról szóló jogszabály végrehajtására megalakult a Színházművészeti és Filmművészeti Kamara, bár nyíltan az intézmény sohasem vállalta küldetését, mégis felügyelete alá tartozott a faji tisztaságát ellenőrizni a hazai színház-, és filmművész társadalomnak. Az gyakorolhatta hivatását innentől, aki tagságot nyert a szervezetbe. A kérvényezés útján működő rostálás célja az volt, hogy a zsidó származású művészek aránya a húsz százalékot ne haladja túl. Összesen 1682 tagot vettek fel ide, amely tömörülés 1939. január 1-én kezdte meg működését.¹⁵ Innentől a következő években a színházigazgatók nagyobb részben – ideológiai okokból – lecserélődtek, s az újaknak megszabták: zsidó származású kamarai tagokat nem szerződethetnek, bezárva a kört és ellehetetlenítve még azon színművészeket is, akik tagságot nyertek ebbe az „érdekvédelmi” csoportosulásába. A színiiskolák nagy részben bezártak, mondván az állami színészképzés elegendő, az országnak nincs szüksége magánintézményekre. Neves színészek garmada került nehéz, kiszolgáltatott, szerződés nélküli helyzetbe, a bujkálásra kényszerülve.¹⁶

A Vörös Hadsereg 1945 januárjának derekén érkezett Budapestre, s utána röviddel a Nemzeti Színház megnyitotta kapuit. Major Tamás február 20-án már úgy jelentkezett az illetékes minisztériumnál, hivatalos kinevezés nélkül, mint akit a Nemzeti Bizottság azzal bízott meg, hogy a Nemzeti Színház munkáját elindítsa. Az igazgató 1945 májusára készítette el az ősztől kezdődő teljes évad költségvetését.¹⁷ A Fővárosi Operettszínház épülete szerencsésen átvészelte az ostromot. A dalszínház igazgatója, az előző években itt már művészeti vezetőként működő ünnepelt komponista, Fényes Szabolcs lett. A bemutatók hirdetőtábláin nagy neveket, Csikós Rózsit, Honthy Hannát, Karády Katalint, Turay Idát, a munkaszolgálatból hazatérő Básti Lajost, Feleki Kamillt, Gózon Gyulát, Sárdy Jánost, Keleti Lászlót, Komlós Vilmost olvashatták a nézők. Újra megszólaltak Ábrahám Pál, Eisemann Mihály, Huszka Jenő, Jacobi Viktor és Lehár Ferenc, valamint Kálmán Imre fülbemászó melódiái. Műveik mellett új darabok, ősbemutatók is a repertoárra kerültek, ám igen kevés sikerrel. A Vígszínház szétbombázott épületének helyreállítási munkálatai ezekben a napokban-hetekben folytak. Jób Dániel igazgató építési kölcsön segítségével újjáépített díszes teátruma Gorkij *Éjjeli menedékhely* című drámájával nyitotta meg a kapuit. Ismét ünnepelhette a közönség Dajka Margitot, Gombaszögi Fridát, Tolnay Klárit, Ajtay Andort, Benkő Gyulát, Rózsahegy Kálmánt. Mellettük még csupa remek színész a plakátokon a következő években: Rátkai Márton, Bulla Elma, Gombaszögi Ella, Karády Katalin, Kiss Manyi Ladomerszky Margit, Mezey Mária, Ruttkai Éva, Bárdy György, Egri István, Feleki Kamill, Ladányi Ferenc, Szabó Sándor, valamint Rátonyi Róbert. Várkonyi Zoltán - búcsút mondott röviddel újranyitása után a Nemzetinek - 1945 tavaszán Sztanyiszlavszkij példáját követve Művész Színház néven magántársulatot hozott létre, a műsorpolitikát tekintve erősen

14 Hont Ferenc 1962. 284.

15 Magyar Színháztörténet. 196-198.

16 A színpadról kiszorult művészek megmentése érdekében dr. Ribáry Géza ügyvéd megalapította a „száműzöttek” színházát. Az OMIKE Művészakció nevet viselő csoport tagjai zsidó származású művészek voltak, akik 1944 márciusáig, a német csapatok bevonulásáig tudtak társulati szinten előadásokat létrehozni. (Magyar Színháztörténet 210-211.)

17 Magyar Színháztörténet 291-301.

angolszász orientációval. Itt kapott lehetőségeket kezdőként Fónay Márta, Lorán Lenke, Temessy Hédi és Darvas Iván, valamint Gábor Miklós is. Várkonyi sem bízta a véletlenre a darabok sikereit, a négy évad során sztárokat vonultatott fel: Mészáros Ági, Sulyok Mária, Szörényi Éva, Turay Ida, Básti Lajos, Bilicsi Tivadar, Greguss Zoltán, Jávor Pál, Pataky Jenő, Pethes Sándor, Uray Tivadar. Az Országos Színművészeti Akadémia főiskolává való fejlesztésének tervezetét az 1945 nyarán, a deportálásból hazatért Hont Ferenc dolgozta ki, aki 1945 és 1948 között az intézmény igazgatója és tanára volt. A főiskola frissen kinevezett vezetője - aki 1945 és 1949 között egyszerre vezette még emellett a Madách Színházat és a Magyar Állami Filmgyártó Vállalatot is – a színháztudomány módszeres elméleti és gyakorlati művelését az oktatást végző tanszakok mellett tudományos intézetek megalakításával és önálló gyakorlószínház létrehozásával képzelte el. A színészképzés mellett beindult a rendezők oktatása, valamint színjáték-tudományi, színházvezető-képző, és táncművészeti szakok is indultak. Egyéves tanulmányi idejű beszédművészeti, filmművészeti és bábjáték-művészeti tanfolyamokat is hirdetett iskola. 1945 szeptemberétől a főiskola berkeiben működő Madách Színházban tartották a színészmesterség órákat, itt rendezték a vizsgaelőadásokat. A gyakorló színházra a növendékek ugrásszerű gyarapodása miatt is szükség volt. A társadalmi-politikai változások által a nehéz körülmények között élő családok fiataljainak is lehetőségük lett tehetségüket iskolai keretek között kiérlelni. Hont Ferenc igazgatása alatt többek között Ascher Oszkár, Gellért Endre, Pártos Géza és Rátkai Márton oktattak színészmesterséget, színházi és filmrendezésre pedig Major Tamás, Radványi Géza és Ranódy László tanította a fiatalokat.¹⁸

A néhány éves szabad időszak után, amely igazán csak a kulturális életben volt békésnek mondható, 1949-re a Színházművészeti és Filmművészeti Kamara feladatait átvevő háború utáni Magyar Színészek Szabad Szakszervezete beolvadt a Művészeti Dolgozók Szakszervezetébe. Az államosított fővárosi színházak sorában Fényes Szabolcs munkáját nem fejezhette be, az Operettszínházban Gáspár Margit kapott lehetőséget a színház vezetésére. A Vígszínház baloldaltól folyamatos politikai kritikát szenvedett a polgári hagyományokat követő műsorstruktúrája és a vezetője rugalmatlansága miatt. A támadások következtében a sorozatos bukásokkal átszótt évadok után 1948-ra Jóbnak át kellett adnia irodáját a Tolnay Klári, Benkő Gyula és Somló István triumvirátusnak, akik az ellenforradalminak, imperialista propagandát hirdetőnek titulált intézményt 1949-ig vezették. Várkonyi Zoltán a Művész Színházban vitte színre az európai drámairodalom értékes műveit, amelyek a második világháború idején születtek, de fáradozása hiábavalónak tűnt, a hatalmas egyéniségekkel működő játszóhelyet egyedülként nem vették állami kezelésbe, hanem egyszerűen feloszlatták. Tagjait a legkülönbözőbb együttesekhez szórták szét. Az okok itt már erősen politikai koncepciók alapultak.¹⁹

1949-től elindult vidéken is a működési rendszer átalakítása. Az állandó társulattal rendelkező színházak feladatuk kapták előadásaiknak földrajzi környezetükben való utaztatását, ezt nevezték tájolásnak. Mivel azonban mindenhol nem juthattak el ezek a színházak, az állam utazó társulatokat is alapított. 1949-ben a Bányász Színház, 1950-ben a Honvéd Színház töltötte be ezt a feladatot, míg 1951 szeptemberében megalakult az Állami Faluszínház, amely aztán Állami Déryné Színház néven évtizedekig több, olykor tíz-tizenkettő társulattal járta a színházzal nem rendelkező településeket. Az államosítást követő első időszakban több községi színházban megszűntették az állandó társulatot, ezeken a helyeken az átmenet akár az előadásszám csökkenését is okozhatta. Mennyiségi növekedést igazán a Faluszínház belépése, Kecskemét és Szolnok szétválása, valamint a Békés Megyei Jókai Színház 1954-es megalapítása eredményezett. Így 1950-hez képest 1955-re megkétszereződött a színházlátogatók száma az országban.

Az ideológiai alapon meghatározott műsor sem tett jót általában a minőségnek, a közönség azonban jól fogadta az olcsó helyárak mellett megtekinthető, politikai szempontból favorizált darabokat is. Olyan szórakoztató, zenés mű bemutatására, amely a politikai elvárásoknak is megfelel és a közönség is jól fogadja, nem minden nap került sor. Az első évadokra jellemző tömegtermelés is rányomta bélyegét a minőségre, általános gyakorlat volt, hogy két-háromhetente tartottak bemutatót. A bemutatott darabok nagyobb része csak tizenöt-húsz előadást ért meg helyben, jó esetben ugyanennyi alkalommal tudták eljátszani más városokban, községekben. Az államosítás egyben szigorú tervezőgazdálkodást is eredményezett. Ennek jegyében 1950-től országosan, évente több, mint százhatvan bemutató volt. Az ötvenes évek közepére kibővült a vidéki mezőny, 1951-ben Kecskemét és Szolnok önálló társulatot kapott, majd Békéscsaba, 1955-ben pedig Kaposvár és Eger követte ezt a példát. A mennyiségi növekedés éppúgy, mint a folyamatos jelenlét és működés is alátámasztotta azt az igényt, hogy a vidéki színházak előadásainak javát megismerhesse a szakma és a fővárosi közönség. Ezért 1951-től minden évben az évad utolsó hetében, június végén színházi fesztivált szerveztek Budapesten. A „Magyar Színjátszás Ünnepi Hete” rendezvény protokolláris jellege miatt a politikai állapotok letűkrözdése volt. A Sztálin halálát követően, az 1953 nyarán végbement „enyhülés” a művészeti életre is hatással volt, de a színház esetében az 1953/54-es évadban még nem mutatkoztak ennek látványos jelei sem a színházak műsorában, sem a bemutatandó darabok témaválasztásában. A magyar és világirodalmi klasszikusok mellett szovjet kortárs darabokkal és operettekkel operáló évad kevés említésre érdemes előadást hozott. Neves magyar szerző, például Hubay

¹⁸ Magyar Színháztörténet 1141-1142.

¹⁹ Magyar Színháztörténet 210-670.

Miklós, Szabó Pál, Fényes Szabolcs, Tabi László írt azóta sem játszott darabokat. Igazi változásokat a következő 1954/55-ös évad hozott. Az államosított magyar színház hatodik évadjában „magához tért”. A bemutatók számának növekedése mellett jelentősen csökkent a szovjet szerzők jelenléte. Régi hiányok pótlása is megkezdődött. A korábbi színházi kínálatban csak néhány egyfelvonásossal és egy Nemzeti Színházi Ványa bácsi-val jelen lévő Csehovtól ebben az évadban mutatták be a Három nővér-t, Horvai István rendezésében. Megérkezett az első Ibsen is, a Nórá-t Bozóky István rendezte. Mindkét előadás a Madách Színházban jött létre. Előzmény nélküli a Bernarda Alba háza is a Nemzetiben. 1955. január 7-től újra látható volt a Nemzetiben Az ember tragédiája. A későbbi szóhasználatból élve, a mű a „tiltott”-ból a „tűrt” kategóriába került át, hiszen viszonylag kis előadásszámban lehetett csak jelen a műsorban. Bőkezűen bánt a kultúrpolitika Moliere darabjaival, hiszen évadonként hat-hét bemutatót engedélyezett. Shakespeare művei kevésbé voltak a magyar színpadokon. Az állam által finanszírozott első öt évadban összesen csak tizenhat bemutatóval színesítették a palettát. Az 54/55-ös évad ezen a téren is áttörést hozott, nyolc Shakespeare bemutatót tartottak, közülük hatot vidéken. A huszadik századi szerzőket, különösen Brechtet ekkor még nélkülözni kellett, de innentől mégis nagy lépést tett a magyar színház egy korszerűbb műsorkínálat érdekében.²⁰

Dalolva szép az élet

A magyar közönség szovjet szerzők tucatjait ismerhette meg: Szimonov, Gorkij, Szolozov, Skvarkin, Afigenov és még sorolhatnánk tovább a sok esetben „tandrámnak” számító művek íróit. Az államosítás utáni években, a klasszikusok népszerűsítésének érdekében is hatalmas erőfeszítéseket tettek a színházak vezetői és a párt vezetése. Shakespeare legjelentősebb művei, valamint Molière vígjátékai szerepeltek a műsoron. De előszeretettel játszották Schiller és Lope de Vega műveit. Jellemző vonása az időszaknak, hogy a közönség megismerkedhetett a „nagy barátaink” addig alig játszott klasszikusaival, s a népi írók alkotásaival. A Nemzeti Színházban különösen nagy sikert aratott a kínai „Fu-Ko: Harcban nőttem fel” című darabja.²¹

A magyar klasszikusok is sokasodtak a színházak repertoárjaiban. A sort 1949 után Mikszáth vígjátéka „A Noszty fiú esete Tóth Marival” új átdolgozása nyitotta meg, majd a szintén új dramaturgiai megoldással befejeződő „Szigligeti Ede: Liliomfi” országos sikere következett. Olyannyira, hogy 1953-ban filmben is megörökítették Makk Károly rendezésében. Hosszú évtizedek után most először kerülhetett megint színpadra „Bródy Sándor: A tanítónő” című drámája, valamint örömmel játszották a színházak Katona József, Madách és Vörösmarthy műveit. A magyar szerzők szerepe ebben az időszokban különösen érdekesen és jellemző módon alakult. Egyre nagyobb helyet foglalt el ezután a műsoron az emigrációból hazatért baloldali írók Magyarországon eddig nem játszott, vagy újonnan írott darabjai: Balázs Béla, Gábor Andor, Gergely Sándor, Háry Gyula, Déry Tibor munkái szerepeltek előszeretettel a műsorokon.

Színész és társadalom együtt menetelt katonás fegyelemmel a lenini úton. A magyar szerzők rendelkezésre gyártották a „vonalas” színdarabokat, s a végeredményt, a nézők véleményét sok esetben hátrahagyva Rákosiék büszkén jelentették Moszkvában, hogy minden rendben, népünk a haladás útjára lépett. De mi volt ez az út? Mire gondolhattak Moszkvában és Budapestben, amikor szocialista realizmusról beszéltek? A paradoxonok és ellentmondások egymást érték. A színpadokon a valóságot akarták ábrázolni, éltették a szovjet ideológiát, de tényleges valóságról, az emberről egy szót sem ejtettek.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a magyar elvtársak szovjet mintára totalitárius államművészetet kívántak létrehozni, a társadalom ideológiai átnevelését célozva. Ehhez a színházakban a „zsdanovi ideológia” követését tartották elsődlegesnek, Sztálin alapvetéseit forrásnak jelölve. A keleti tömb vezetője, Sztálin az átnevelés eszközéül a művészetben dogmatikus kereteket választott. Szorgalmasan olvasta Marx és Engels műveit, s ennek folytatásaként saját nézeteket szeretett volna kialakítani, amely majd a kiépült államművészetén keresztül a totális diktatúrához vezet. Ehhez hívta segítségül Zsdanovot, legfőbb ideológusát. A rettegett vezért munkatársa a dogmatizmus, mint filozófiai eszme követője volt. Egyet értett az elvszerűséggel. Ő is kizárólag elvekből és fogalmakból indult ki anélkül, hogy gyakorlati szinten vizsgálta volna a feltételezhető eredményeket. Tehát a dogmatika egyfajta eljárásmod volt, az ész tiszta megismerése. Ez a filozófiai eszme tökéletes volt Sztálinnak ahhoz, hogy nézeteit még ideológiai szinten se kérdőjelezzék meg. Ezek az „orosz gondolatok” más földrészek országait is meghódították, Európa határain túllépve. A szocialista táborban – Kínát és Kubát is idesorolva – színművek és mozifilmek százai hirdették a munkásosztály felemelkedését, a proletárdiktatúra hatalomra kerülését.²²

²⁰ Szabó István: A színházak műsora az ötvenes évek című tanulmány alapján. (Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. www.szinhaiadattar.hu. Letöltés dátuma: 2014. január 6.)

²¹ Hont Ferenc 1962. 286.

²² Farkas László Róbert 2006. 27.

A szocialista realizmus a nép egyszerű gyermekeit helyezte középpontba, s mindig perifériára állította a tőkés kizsákmányolót, aki elvakult eszméket vall. A propaganda gépezet aktívan hirdette, hogy igazán „ember” csak az lehet, aki jó kommunistává válik. A termelőszövetkezetek létrejöttékor pedig színpadon és filmen egyaránt bohóctréfák áldozataivá este mindazok, akik nem kívánta szövetkezeti tagok lenni. Vagyis színészeink a az aktuálpolitika hirdetőtáblái voltak, ma így is mondhatnánk: reklámszínészek. Hozzá kell tennünk, a rendszer számára fontos művészeket a hatalmi döntőbírók elismeréssel jutalmazták, magas szintű kitüntetésekkel díjazták munkájukat. A jótéteményekért szorgalmas művészi munkát várt el a kormányzat, úgy ahogyan azt ők jónak látták. Sok esetben győzedelmeskedett a marxi tétel a művészek életében: „A lét határozza meg a tudatot”²³.

Ne felejtjük el, hogy a felszabadulás időszakától az 1956-ig terjedő időszakot vizsgáljuk dolgozatunkban. Ha pontosak akarunk lenni, a művészeknek igencsak feladatkörükbe tartozott a politikai oktatás, a társadalmi nyomásgyakorlás ez időben. Írók, rendezők, színészek, és minden más színházi alkotó gondolkodási mintát közvetített az embereknek. Azt tanították, hogyan kell létezni az „új világban”. A kortárs színdarabok és filmek ugyanazon panelekre épültek. A pozitív hőst mindig egy karizmatikus embernek kellett ábrázolni, aki fenekestől átfordítva a világot győzi le a gonosz, mélyen romlott imperialistát, a nép ellenségét. A művészi propaganda lényege abban állt, hogy érzelmekre ható információkat fogalmazzon, amelyek nagyban tudtak hatni a nézők tudatalattijára. A sikeres propaganda alapja az optimizmus volt, a színpadi dialógusokban, filmbeli szituációkban csomagolva adagolták a pesszimizmus elleni harcot. A rendszer félt ugyanis a társadalmi pesszimizmustól, hiszen az ilyen lelki vonás mindig bizonytalanságot, később pedig ellenállást szül.

A szovjet ideológia a magyar színházművészetben

Az 1947-es kiadású „Színház és társadalom” című kultúrávezetők számára készített szemináriumok oktató füzetecskéiben, a megsárgult lapokon olvasható elemzés írója, a később a „Tanú” című filmben Bástyá elvtársat alakító Both Béla jól írta le és választotta el egymástól a háború előtti és utáni hazai színházi helyzetét. Oldalakon keresztül beszél erről, megvilágosítja az időváltozás ideológiai, színházművészeti és társadalmi jellemzőit, valamint a további terveket. Tollának tintájából az új idők pedagógiája, az ideológiai nevelés erősen érzékelhető.

A tőkés társadalmi rend a színházat is lényegében kapitalista üzemmé tette, ha azt nem is vallotta be mindig – állítja Both Béla. Kiderült, hogy a színház minden irányító és társadalomalakító jelentősége, vagy éppen öncélú művészi produktumai mellett üzlet is, és így mint minden más üzletre, rá is érvényesek a kereskedelmi élet szabályai. Megállapítja, hogy a múltban mindig is erős talajon állt a színházi társadalmi szüksége. A természeti népeknél a színházi megszületésekor a közös öröm kifejezésére egy a törzs tagjai közül önként ugrott a többiek valamennyiük örömeire. A közönség éppúgy részt vett a játékban, mint a „színész”. Magántulajdon nem lévén, a tőkének szerepe nem lehetett. Ugyanígy nem volt szerepe az államhatalomnak sem, nem volt elnyomó és elnyomott társadalmi réteg. A görögökönél a színház időközönként visszatérő ünnepi alkalom volt, amelyet a központi államhatalom ügyesen használt fel abból a célból, hogy az állam szabad polgárai számára a jóllakottsága, mindennel ellátottság érzését növelje. A színházba járás kötelező volt – írja Both -, s ennek biztosítására az állam napidíjat fizetett a közönségnek. A keresztény középkorban a színház kizárólag vallásos ténykedés volt, annak egész irányítását a pápáság tartotta kezében.

A színház egyre inkább a vásári látványosság erejével hatott a tömegre és ebben kereste legfőbb vonzóerejét. A későbbi időkben volt úgy, hogy a tőke és az államhatalom teljesen összeforrt, végeredményben azonban hűbériségen, hitvitakon, politikai és gazdasági válságokon keresztül a színház mindig meg tudta tartani valamelyest a kapcsolatot a társadalommal. A nagy nehézségekkel induló magyar színházi élet missziót teljesített a régi időkben. A magyar színészek a szabadság eszméinek, a haladás gondolatosságának aktív, élenjáró harcosai voltak. Ha polgárjogukat nem is tudták eleinte kivívni, de romantikus hőskorszakuk idején mégis a dolgozó nemzet szimpátiájával találkoztak, s nem véletlen, hogy a nemzet napszámosságát nevet kapták – írta 1947-ben Both Béla, aki a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója volt ez időben. A fasizmus éveit végsőkéig kiélezték az ellentétet a magyar színházi eredeti haladó szelleme s a rendszer elnyomó törekvése között – folytatja időrendben az elemzést. A drámaírókat, akik nem voltak hajlandók szolgailag követni az uralkodó rendet elnémították, a színházvezetőkkel és a színészekkel ugyanez történt. Akik a szervilis magatartást választották, azok pedig gépiesen végezték munkájukat – jellemezte a Horthy-korszak elszürkülnek festett hétköznapijait. A felszabadulás felismertette – Both szerint – azon tényszerű állapotot a színházi vezetőkkel, hogy az elmúlt évek egy csődtömeget hagytak maguk után. A drámaírók, rendezők, színészek nagyobb részét mind-mind az előző rendszer áldozatának mutatja a szemináriumok oktató füzet. A polgári kultúrában szocializálódott művészek képtelenek voltak megújulni. Más volt a követelmény azelőtt. Az üzleti alapon működő színházak, a keresletet kiszolgáló szakemberek a siker csiholásán működtek addig, s a későbbi nevelő szándékkal íródott és

²³ Farkas László Róbert 2006. 28.

bemutatott darabokban nehézkesen mozogtak, kényelmetlenül érezték magukat. Both Béla külön kiemeli, hogy ezektől az egyébként értékes művészekről nem sok jót lehetett várni. A régi rendszert kiszolgálóit megtévedt propagandistáknak, reakciósoknak nevezi munkájában, akik művészileg is az új utak keresése helyett, a régi készleteikből gazdálkodtak. A haladó szellemű színház beindításához elsőként új színészgeneráció felnevelését javasolta, amely hosszabb időt vehet igénybe. Ehhez pedig új nevelőkre és új pedagógiai módszerek. A kultúrávezetők részére készült kiadvány a közönség soraiban érezhető hiányt jelöli meg az egyik legnagyobb problémának. Az a tehetős polgári réteg, amelyre az elmúlt évtizedek színházai építettek, talaját veszítette a szovjetizálódás időszakában. A parasztság, a munkásság, a haladó értelmiség óriási tömegei viszont sem anyagilag, sem szellemileg nem voltak abban a helyzetben, hogy közvetlenül a felszabadulás után komoly tömegbázist adhassanak volna a megújuló színházak számára. Színesnek festi a jövőt Both Béla: „Szerencsére annak a módszeres felvilágosító munkának, s annak a világosan kialakított műsorpolitikának és előadási iránynak következtében, amelyek a haladó színházaknál jelentkeznek, a közönség hiánya ezeknél a színházaknál már megszűnt, vagy legalább is megszűnőben van. Új, nagy tömegek áramlanak a színház felé. Ezek a tömegek a színpadon saját tükörképükkel találják szembe magukat és saját problémáikkal megismerkedve remélhetőleg épp olyan aktív alakító tényezőivé válnak majd színházainkban, mint amilyen alakító hatást gyakorol a színház rájuk. Továbbá megállapítja, hogy a színházak többé nem alapozhatnak régi közönségükre.

A szabad színjátszás megjelenését a felszabadult dolgozók helyzetével párhuzamosítja Both, aki valósan állapítja meg, hogy a kommunizmus térnyerésével óriási méretekben indultak meg hazánkban a munkahelyi kultúrsoportok, színjátszó körök. Szabad világban szabad színjátszás, amely a legjobb értelemben vett műkedvelés, s amely mozgalom – a füzet írója szerint – a hivatásos színház számára aktív közönséget jelent. A szabad színjátszás olyan munkát végez el, amelyet a színházak szervezői a saját erejükből soha nem tudnának elvégezni. Megismerkedik így a társadalom a drámairodalommal, a színpad szellemével és technikájával, érthetővé és megbecsültté teszi előttük a színpad dolgozóinak munkáját. Így nevel a szabad színjátszás öntudatos és művelt, rendszeresen színházba járó közönséget. De ezen túl még a megriktult, hiányosságokkal küzdő és felfrissítésre nagyon is rászoruló színjátszásnak utánpótlás, kiegészítés szempontjából is nagy segítségére lehet a szabad színjátszás. „A helyes, haladó műsorpolitikát folytató színház részére megszervezzük a közönséget” – az oktató füzet a közönségszervezést jelöli meg főbb mozgatórugónak a hivatásos színjátszás segítése érdekében. Kettős célt jelöl az elgondolás: egyrészt megfizethető szórakozáshoz juttatja a dolgozókat a rendszer, másrészt műsorpolitikára készíteti a színházakat.

Az 1947-ben meghozott törvényi szintű hároméves tervgazdálkodási jogszabály²⁴ nagy gonddal igyekezett segíteni a kultúra, s azon belül a színházak helyzetén. A szemináriumi oktató anyag is kiemelten foglalkozik a kultúrávezetők erre az időszakra vonatkozó kiemelt feladataival. Húsz kultúrház épült az országban a dolgozó társadalom művelődése céljából. A művelődési házak színházi és más technikai követelményeknek megfelelően lehetőséget biztosítanak széles tömegeknek a színházba járásra, megismerkedve a közsínházak tájékoztatóival. A színházak terén mutatkozó legfontosabb problémának, amelyet halaszthatatlanul meg akarnak oldani – írja Both – a színházi dolgozók nyugdíjbiztosításában, a színészek és rendezők külföldi ösztöndíjhoz való jutásában, a vidéki színházak felelős művészeti vezetésében, vezetői anketok hiányában látja. Említi még a vidéki színházak műsorpolitikájának kialakítását, rendezőpéldányokkal való ellátását is, amelyet rendezni szükséges.²⁵ Továbbá nemzeti vándor színház és állami vándor opera társulat felállítását is elengedhetetlennek ítél Both Béla 1947-ben, a kultúrvezetők számára készült tanulmányában.²⁶

A demokratikus kultúrpolitika iránymutatását olvashatjuk egy, még a színházak államosítása előtt született szemináriumi direktívából. Útmutatást semmiképp sem adott a kultúrvezetők számára készült összefoglaló, inkább csak erősíteni próbálta az ellenség képét, remélve a kohéziót és az eredményes munkát: „Az elmúlt rendszer kultúrpolitikája elválasztotta a munkásosztályt az értelmiségi rétegtől és ez nemcsak az iskolapolitikában nyilatkozott meg. Az elmúlt 25 év alatt művészek, tudósok – kevés kivétellel – elszakadtak a társadalmi átalakulás nagy kérdéseitől, azaz a tudomány és a művészet is elszakadt az élettől. Művészeink és íróink – egy kis csoportot leszámítva – nem álltak ki a dolgozók érdekeiért: elefántcsonttoronyba vonulva csak szemléltői voltak a nép vívódásának vagy felszínes produkciókkal, gicccsel elégitették ki a széles tömegek kultúrszomját és ez a tömegeknek szánt irodalom és művészet az évek folyamán egyre erősebben telítődött fasiszta ideológiával. A mi elsődleges és közvetlen feladatunk az, hogy felszámoljuk ezeket a maradványokat.”²⁷

24 A szovjet mintára megalkotott „hároméves terv”, amelyet a Parlament (1947. évi XVII. törvény) az ország gazdasági és szellemi felemelkedésének gyorsítása érdekében alkotott meg.

25 A vidéki színházak kaotikus művészi állapotát, pénzügyi rendezetlenségét állapíthatjuk meg, amely jellemző volt a háború előtt „dali társulatok” időszakára, és a felszabadulás utáni közvetlen évekre, egészen a hároméves terv időkáig, amely rendezni kívánta a színházak és munkavállalóik helyzetét.

26 Both Béla: Színház és társadalom (Szemináriumi füzetek kultúrávezetők számára 5. Szikra Kiadó. Budapest, 1947. 6-12.)

27 Antal Jánosné: A demokratikus kultúrpolitikáról (Szemináriumi füzetek kultúrvezetők számára 1. Szikra Kiadó. Budapest, 1947. 3-12.)

A Kominform, a moszkvai irányítású propaganda bizottság 1949-es értekezletén részt vettek a keleti tömb, európai kommunista vezetői: a bolgár, román, magyar²⁸, lengyel, szovjet, francia, olasz és csehszlovák reprezentánsok. Megtárgyalták a béke védelmének és a „háborús gyűjtogatók” elleni harcnak a kérdését. Megállapították, hogy addigra egy kétpólusú világpolitika bontakozott ki, egyfelől a szovjet mintára létrejött államok demokratikus, imperialistaellenes tábor, amely csoport állhatatosan harcot vívott a népek közötti békéért, másfelől pedig az Egyesült Államok uralkodó körei vezetett imperialista, demokráciaellenes vonala. Ennek az összefogásnak az egyetlen célja, hogy az angol-amerikai világuralmat erőszakosan megvalósítsa, idegen országokat leigázzon, a demokráciát mindenhol szétzúzzák, és újabb háborút feshítsenek. Az imperialista bomlasztás egyik momentumának – állapították meg a Kominform értekezletén – pontosan a magyarországi jelenséget, a Rajk-féle²⁹ életút összeesküvést látták. Ebben jutott kifejezésre az angolszász körök összeesküvése a népi demokratikus országok és a Szovjetunió ellen, a nemzetközi imperialista reakció ügynökségévé vált Tito-féle fasiszta, nacionalista klikk segítségével.

Az értekezleten jelenlévő nyomatékosították, hogy a világ népei nem akarnak háborút és gyűlölik azt. Mindjobban felismerik, milyen szörnyű szakadékbba próbálják őket taszítani. Sztálin, valamint a népi demokratikus országok, a nemzetközi munkásmozgalom fáradhatatlan harcát a békéért, a szabadságért, a népek függetlenségéért, a háborús gyűjtogatók ellen napról-napra egyre erőteljesebben támogatják a legszélesebb tömegek. Ebből ered a békemozgalom hatalmas fejlődése. Ez a mozgalom, amely több, mint hatszáz-millió embert egyesít, szélesedik és növekszik, átfogja a világ minden országát és a háborús veszedelem ellen küzdők egyre újabb tömegeit vonja soraiba.

Moszkva egy ellenségeképét építő, háborús, mozgósító kampányba kezdett, fokozva az irányítása alatt működő társadalmak szovjetizálódási folyamatainak sebességét. Kiváló indok és ürügy volt ennek megindítására a fasiszta ideológia sötét árnyainak újraserpeltetése, a reakció, az imperialista rosszakarók üzött keresése és megbélyegzése. A szovjet tájékoztató iroda 1949-re dogmákkal határozta meg a következő idők gondolkodási mintáit, utat és korlátokat szabva a kommunizmust éltető nemzeteknek, megalkotva szellemi szinten a békefrontot, ahol „a munka, a tudomány, a kultúra emberei hatalmas frontba tömörülnek, hogy megghiúsítsák az imperialisták bűnös szándékait”. Fő célként a néptömegek egy tömbbe való gyűjtését jelölték meg a béke ügyének cselekvő védelmére az emberek alapvető érdekeiért, életükért, szabadságukért.³⁰

A szakszervezeti dolgozók számára kiadott összefoglalóban, 1952-ben már a Révai-féle népfronti politika, s annak egyik fontos eleme, a diktatúra kultúrpolitikájának fundamentumai látszanak kirajzolódni: „A marxizmus – leninizmus azt tanítja, hogy a társadalom fő hajtóereje az anyagi javak termelési módja. A termelési módot a termelőerők (munkaeszközök, az emberek és az emberek termelési tapasztalatai) és a termelési viszonyok alkotják. A termelőerők fejlődése az az erő, amely végső fokon az egész társadalom haladását előreviszi. A termelési viszonyok azt mutatják, hogy kiknek a tulajdonában vannak a termelési eszközök és a termelés folyamán milyen kapcsolat alakult ki az egyes társadalmi osztályok között. A termelési viszonyok képezik a társadalom gazdasági rendjét, gazdasági alapját. Ezen az alapon épül fel a jogi vallás, művészeti, filozófiai nézetek és az ezeknek megfelelő intézmények rendszere, a társadalom felépítménye. A kultúra nem teljes egészében tartozik a felépítményhez, hanem csak az a része, amelyet egy bizonyos alap hoz létre és annak az alaphoz a megszűnésével ő maga is megszűnik. A felépítményhez tartoznak azonban a művészeti, irodalmi nézetek és alkotások, valamint azok az intézmények, amelyek ezekkel foglalkoznak. A kultúra tehát elszakíthatatlan attól az alaptól – termelési viszonyoktól – amelyből fakad, ugyanakkor vissza is hat az alapra, gyorsítja fejlődését, védi saját alapját. Az osztálytársadalmak kultúrája osztálykultúra, amit úgy kell érteni, hogy az uralkodó osztály kultúrája az uralkodó, de nem az egyetlen kultúra, mert vele szemben áll a kizsákmányolt, elnyomott osztály kultúrája. Lenin azt tanítja, hogy a kapitalizmusban két kultúra létezik: burzsoá és proletár kultúra. A kapitalista társadalomban azonban a kultúra terjesztésének minden eszköze a kapitalisták kezében van és erőszakkal kiterjesztik a burzsoá kultúrát a munkásosztályra. Az osztályharc három frontot folyik: politikai, gazdasági és ideológiai területen. A kultúra ennek a harcnak a fegyvere, az uralkodó osztály felhasználja uralma biztosítására, a kizsákmányolt osztály rabságában tartására. Ezzel a romlott, a haladást gátló kultúrával vívott harcban születik meg, fejlődik kik a munkásosztály kultúrája, a proletárkultúra. Ez a kultúra kifejezője a munkásosztály harcának, eltökéltségének, hogy megdönti a kapitalizmust, lerombolja a régi társadalmat és felépíti az új, szocialista társadalmat. Az MDP³¹ II. kongresszusa megállapította, hogy a kulturális színvonal emelését meg kell gyorsítani, tovább kell fejleszteni a kultúrforradalmat. Ezt

28 A Kominform ülésén Magyarországot Kádár János képviselte.

29 Rajk László Magyarország belügyminisztere volt 1946 és 1949 között. Konceptiók perben halálra ítélték, állam elleni összeesküvés vádjával. Később 1956 őszén, a hatalom szimbolikusan az újratemetésével kívánta rehabilitálni.

30 Közlemény a kommunista és munkáspártok tájékoztató irodájának értekezletéről – Kominform, 1949-es értekezlete (Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége. Budapest, 1949. 4-16.)

31 MDP – Magyar Dolgozók Pártja. 1948-ban alakult a kommunisták és a szociáldemokraták egyesülésével, s amely minden lehetőséget megadott Rákosiinak a diktatúra kialakításához.

mondta Révai elvtárs az MDP II. kongresszusán: <A felemelt ötéves terve magvalósításának, valamint a mezőgazdaság szocialista átszervezésének egyik döntő feltételeként támogatni kell a kultúrforradalom további kibontakozását, az egész dolgozó nép szaktudásának és általános műveltségének nagyarányú emelése, az iskolarendszer, a tudomány és művészet, a könyvkiadás és sajtó, könyvtárak, kultúrotthonok, mozgóképszínházak, rádió hatalmas fejlesztése útján. A kultúrforradalom nem szakképzés csupán, nem iskolai tanulás csupán, nem politikai nevelés csupán, hanem mindez együttvéve.>”³²

A szovjet ideológia művelődés-statisztikai eredményei hazánkban

A rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján³³, a vizsgált korszakot tekintve tisztán kimutatható a színházi és filmkultúra azon irányú fejlődése, amely által egyre jobban voltak foglalkoztatva színészeink. Következtetéseinket az alábbi táblázatok segítségével vonhatjuk le, amelyekben a színházi előadások, valamint a mozi és színházlátogatók számát vizsgáljuk az 1950 és 1955 közötti időszakban. Elsőként tekintsük át a színházlátogatások számát.

Színházi előadások száma ³⁴			
Év	Budapesten	Vidéken	Összesen
1950	3216	3388	6604
1951	3713	4136	7849
1952	4224	5643	9867
1953	4323	5652	9975
1954	4633	5214	9847
1955	5547	6146	11693

A fenti táblázat egyértelmű fejlődést, országosan összesítve a hat évad folyamán ötven százalékos előadásszám emelkedést mutat. Ha a budapesti és vidéki évadokat összehasonlítjuk, jól látható, hogy a fővárostól távoli teátrumok minden évben több előadást teljesítettek, annak ellenére, hogy ez idő alatt Budapesten tizenhat, vidéken pedig csak tíz játszóhely működött.³⁵ Az adatokon keresztül a hatalom által meghirdetett kultúrforradalom megvalósulását érzékelhetjük, amely folyamatot már a politikai és társadalmi háttér tárgyalásánál, s a szemináriumi előadások tanulmányaiból az előző fejezetben megismerhettünk. A mozi-, és színházlátogatások száma, s azok eredményei ugyanúgy ehhez a megállapításhoz hasonulnak.

Mozi-, és színházlátogatások száma (ezer fő) ³⁶		
Év	Moziba látogatók	Színházba látogatók
1950	47069	2961
1951	62620	4149
1952	68538	5959
1953	73077	5926
1954	97750	6100
1955	115850	6748

³² A szakszervezeti dolgozók kulturális színvonalának emeléséért – A szakszervezetek kulturális munkája (Népszava Kiadó. Budapest, 1952. 3-10.)

³³ Statisztikai évkönyv 1949-1955. Továbbiakban: KSH 1957. Központi Statisztikai Hivatal. 1957.

³⁴ KSH 1957.

³⁵ KSH 1957.

³⁶ KSH 1957.

A mozik és színházak évről-évre növekvő látogatószámot produkáltak. Ezeket összesítve, közel negyven százalékos látogatószám emelkedést és keresleti fejlődést állapíthatunk meg ez időben. Tegyük hozzá, hogy az eladott jegyek száma harsányan magasabb volt a mozik javára, amelyet a filmek és mozicsillagok, a színészi ideálok népszerűségével magyarázhatunk, s talán avval, hogy a vezényszóval gyárakból, vállalatoktól, sok esetben laktanyákból toborzott nézőknek könnyebben voltak „emészthetőek” a vetítővászonon látott előadások, mint a silány minőségű és szovjet ideológiát hirdető, vagy a komoly mondanivalóval bíró drámák a színpadokon. Tehát, maguktól, önszántukból is ellátogattak filmeket nézni az emberek, míg ez nemigen volt jellemző a színdarabokra, a fenti adatok alapján 1950 és 1955 között.

Az egyensúlytalanság kiszélesedése

Talán nem túlzás állítani, hogy a diktatúra az ötvenes évek közepére merész magasságokba emelkedve formálta a színházművészetünket. A párt elvárásainak megfelelően kellett részt vállalni a tömegek átnevelésében, s a szabad gondolkodást elveszítve – amely egy művésznak alapvetős sajátossága, lételeme – kellett politikai szövegeket, szimbólumokat tolmácsolniuk. Sajátos szempontú rendszert hozott létre a diktatúra, amelyet a társadalom minden szegletére kiterjesztett. Színházművészetünk áldozatul esett ennek a természetellenes akaratnak. Nem tehetett mást, hiszen örületes tisztogatással, megtorlással büntették az ellenszegülőket. A gondolat szabadsága ekkorra már csak áhított emlékként élt az emberekben. A művészek társadalmi és szociális életkörülményeinek változása, a biztonság, amelyet a szovjet ideológia betüremkedése teremtett meg fojtogató öleléssé változott 1956-ra. Minden színházban a párttitkárok jelenléte csak fokozta a bizonytalanságot. Senki sem tudhatta, hogy mit mondhat el a kollégájának. Aki egy kicsit is intellektuálisabb egyénnek számított, az már gyanús volt a politika számára.

A szinte örületig fokozódott helyzetre Gábor Miklós színművész könyvében így emlékezik: „*A város fuldoklik. Mintha mindenütt felszedték volna a köveket, mintha a seprés, takarítás megszűnt volna. Cigarettszűrők szemete lep be minden utcát, minden eszpresszót, minden hivatali helyiséget. Ez a piszok mintha valami mélyebb rendetlenség, elhanyagoltság, mintha a város sivársága lakói sivárságának, kétségbeesett nemtörődömségének tünete lenne. Mindent elönt a perce sem fogyó, betegesen felzaklatott, ingerült tömeg. A tömeg piszkos... Az emberek az államgépezetet megvetik és gyűlölik. Pillanatról pillanatra nő a elkeseredés az egész botladozó, hol erőszakos, hol erőltet, kapkodó rendszerrel szemben. Vájkáló dühvel és gyönyörűséggel terjeszti mindenki az ellenséges vicceket. Csődhangulat... A Párt mintha a lovak közé hajította volna a gyeplőt. A Szabad Nép hallgat, vagy ostobán fújja a maga unt nótáját. Mi, kommunisták, lapulunk.*”³⁷

Gábor Miklós mellett még sok más fiatal hitt az államgépezetben. Ám ez csak az ötvenes évek elejére volt jellemző, Sztálin halála után, 1953-tól szétesni látszott a diktatúra. Nagy politikai átszervezések voltak érzékelhetők, lazult a hatalom, a politikusok könnyörögtek Moszkva jóindulatáért, az emberekben pedig egyre erősödött a kommunizmus elleni rosszallás. 1956 tavaszán megrendül Rákosi második egyeduradalma³⁸, lemondatták miniszterelnöki posztjáról, amelyet Hegedűs András vett át tőle. A pártban is megingott iránta a bizalom, onnantól Gerő Ernő vette át a kormányrudat. Az államvédelmi hatóságban (ÁVH) is komoly változások voltak észlelhetők. Ettől az időtől szinte varázsütésre megnyíltak az emberek, szinte mindenki politizált. A gátlások és félelmek felszabadultak, a politikai nyilatkozatokból érezhető volt az irányítók szálnalmas vergődése. Értelmiségiek és művészek találkozókon, klubrendezvényeken erősen firtatták a rendszer legitimitását. A diktatúra sem bírta tovább a folytonos hazugságokat, így bocsánatkérő gesztusként 1956 októberének elején újratemették Rajk László egykori belügyminisztert. Ellenállásnak bizonyultak a budapesti Kossuth Klub-béli értelmiségi megnyilatkozások is. Az Irodalmi Újság és a Szabad Nép című lapok rendszeresen közöltek politikai bírálatokat.

Azután 1956. október 23-án megindult a föld. Hatalmas erővel tört ki a tiltakozás Budapesten, majd áttért az egész országra. Pár nap után fegyveres forradalomra nőtt ki magát a társadalmi véleménynyilvánítás. 1956. november 4-én, hajnalban szovjet csapatok érkeztek országunkba, s onnantól véres áldozatok, majd később bebörtönzések és halálbüntetések árán visszaállt minden a „régikérvégességbe”. 1959-ben a színházak megkezdték jövőbeni munkájuk alapjait újraépíteni az ötéves tervek összeállításával, művészi programjaik megfogalmazásával.³⁹

37 Gábor Miklós: Egy csinos zseni. (Magvető Kiadó. Budapest. 1995. 175-176.)

38 Nagy Imre után, Rákosi 1955-ben tér vissza újra hatalom központi terébe.

39 Hont Ferenc 1962. 290.

Összegzés

A színész és a társadalom kölcsönhatásának vizsgálata során meg kell állapítanunk, hogy a színjáték, vagyis a színházi művészek helyzete nem különült el a társadalmi megnyilvánulásoktól. A felszabadulás után, a régebbi, II. világháború előtti időszak hagyományait próbálta követni. Addig mellőzött színészek léphettek végre színpadra, az előző politikai konstelláció által ártalmasnak ítélt írók műveivel termékenyülhettek a magyar színpadok. A hivatásos színészet támogatás elképesztő gyorsasággal indult meg az 1940-es évek végétől. Vitatható állapot volt, hiszen a színházi dolgozók kilátástalan, napról-napra való létezése a hazánkba érkező szovjet ideológiának köszönhetően jobb helyzetbe került. Színészeink állandó fizetéssel rendelkeztek ez időtől fogva, érdekvédelmi szervezetek alakultak, de a rendszer, a baloldali propaganda üzenetközvetítőivé váltak. A szocialista színházművészet megkövetelte a színész erkölcsnevelő szerepét. A cenzúra mindent látó szeme előtt kellett estéknként színpadra lépni, terrorisztikus hangulatban lettek a „szabadság” hirdetői. Az ötvenes években néző és színész ugyanúgy kölcsönhatásban maradt. A beprogramozott jelszavak kimerülőben voltak, az emberek lázadtak az irányított életszemlélet ellen. A színészek fáradtan, de a kimondott sorok között összekacsintva próbálták ellátni munkájukat. Győzött a nép ereje, még ha pillanatokra is. Felszaggatták a körük font hálót, s a művészek is lelkesítőkké váltak az 1956-os forradalomban.

Riport Máté Lajos rendezővel

Először is köszönöm Rendező Úr, hogy elfogadta az interjú felkérésem.

Bármikor, nagyon szívesen, ha színházról van szó.

Szeretnék Önnel az 1945 és 1956 közötti színházi időszakról beszélgetni, a Rákosi korszak színházi kultúrájáról. Tulajdonképpen milyen volt ezekben az időszakban a színházművészek helyzete, mit várt el a néző, a rendszer a színházi alkotótól, és a kornak mit akart üzeni az, aki a színpadon állt?

Javaslom, hogy tegyünk említést a II. világháború előtti időszakról is, ráfutásnak is nagyszerű, s azt hiszem, az 1945-től terjedő időszakról nem beszélhetünk anélkül, hogy ne beszéljünk például Hevesi Sándorról, vagy Németh Antalról, bocsánat dr. Németh Antalról.

Tehát nem lehet határt húzni 1945-nél, valahogyan az előző időszak hatott az utána következőre?

Olyannyira, hogy a háború után, még 1949-ig magánszínházak működtek az országban, ugyanúgy, ahogy Horthy kormányzósága alatt. Állami színház csak az Opera és a Nemzeti Színház volt, az igazgatót a művelődési miniszter nevezte ki. A Nemzeti Színház két egymás után következő igazgató főrendezője Hevesi Sándor és Németh Antal voltak. Mindkettő óriási színházi gondolkodó és színésznevelő volt. Elképzeléseik a mai napig érvényesek. Németh Antal nevét kétszer kell aláhúzni pirossal, hiszen ő volt a színházi forma megújítója, a rendező központú színház meghonosítója, amit a mai generációk boldogan alkalmaznak. Ráadásul az örület idején volt direktor, 1935 és 1944 között, boldogan szerződötetett és bűjtatott baloldali szellemiségű színészeket, akik a későbbiekben már sehol sem játszhattak.

Mi volt a helyzet a többi színházzal?

Magánszínházak voltak. A nézőkből tartották el magukat. Minden igazgatónak létkérdés volt, hogy csak nagyon tehetséges sztárokat alkalmazzon, akire bejön a néző. Ezt csinálta Jób Dániel is, aki a Vígszínház tulajdonosa volt, vagy Bárdos Artúr, aki a Belvárosi Színházat tulajdonolta. Tudni kell, hogy remek szemük volt, értettek a tehetségek felfedezéséhez. Az ő kezeik közül került ki Tolnai Klári, a Gombaszögi testvérek, Ella és Frida, Góth Sándor, vagy Kállai Ferenc. A Madách Színház Pünköshti Andoré volt, aki szegény később öngyilkos lett, ő is egyébként hírhedten antifasiszta volt. Nála játszott Várkonyi Zoltán Pirandello IV. Henriként, amelyet haláláig emlegettek, hogy milyen zseniális volt benne. Vidéken pedig színi kerületek voltak, ahol tőkés művészemberek üzemeltették a színházakat. Csak úgy szerződhetett színész a társulatba, ha a repertoáron

futó darabok szövegileg már a tarsolyában voltak. Itt egy-két nap alatt készültek el az előadások. „Finoman, szalonképesen, ha valami baj van, a szomszéd kocsmában vagyok!” – mondták az ilyen társulatok igazgatói előadás előtt a csapatnak. Na, és voltak még vidéken dali társulatok. Ezek kis öt személyes társulatok voltak. Képzelje csak el, hogy mondjuk, hogy öt ember játszott a színpadon Madách művét „Az ember tragédiáját”. Gönczi Böske társulatánál előfordult például, hogy előadás alatt véres dráma kellős közepén felordítottak a nézők, hogy ebből most már elég, kuplékat, sanzonokat kérnek. A színész középkori lovagjelmezben a színpad elejére ment, majd karddal a kezében elkezdte énekelni, hogy: „Ezt a szoknyát úgy hívják, hogy bukj el szoknya...”. Nos, elég változatos élete volt egy vidéki színésznek.

A felszabadulásunk után megalakul Pesten a Művész színház Várkonyi Zoltán vezetésével...

Igen, ahová én beálltam sameszkodni 1947-től. Írtam a rendező instrukcióit, hoztam-vittem a kávé, meg elszaladtam cigarettáért ingyen. Annyira szerelmes voltam a színházba.

Milyen voltak azok az évek?

Ugyanaz folytatódott tovább, ami a háború előtt volt, de csak 1949-ig. Magánszínházak voltak, a nézők is ki voltak éhezve az élőszóra. A színészek pedig a polgári stílusban folytatták hivatásukat.

Miért fogalmaz így, miért emeli ki a polgári stílust?

Azért, mert akkoriban kezdett elterjedni az a divatos kifejezés, hogy szocialista realizmus, amit én is elhittem, hogy az alapján működik a Művész Színház. Aztán rájöttem, hogy ez polgári. Persze Várkonyinak ezt kellett hirdetni, hogy darabjai a szocialista realizmus jegyében készülnek, hogy megnyugodjanak a kedélyek.

Mi volt a szocialista realizmus?

Szerintem senki sem tudta. Alapvetően ez egy blöddli. Hogyan lehet valami egyszerre realista, amely bemutatja a típus és az egyén szintézisét, és egyszerre előremutató? Szóval egy nagy hazugság volt.

Aztán a szocialista realizmus jegyében Rákosi Mátyás totális hatalmat szerzett magának, hogy utat mutasson nekünk...

Azt nem tudom, hogy Rákosi a színházaknak merre akart utat mutatni, de a biztonság kedvéért leállamosította az összezt. A színész szempontjából ez hatalmas biztonságot jelentett, hiszen állandó társulatok alakultak. Színi bizottságok a művészeket elosztották színházakra és megszülettek a hivatalnok színészek.

Hivatalnok és színész? Nem értem.

Hivatalnok, mert minden reggel bement dolgozni, hazament és ezért felvette a fizetését. Megszűnt a teátristák létbizonytalansága. Ez a színvonal süllyedésével járt együtt, hiszen a rosszabb színészekről nem lehetett megszabadulni. Én is találkoztam Békéscsabán hét-nyolc ilyen színésszel, akit évekig nem lehetett kirúgni. Az éves színi értekezleteken az elvtársak az igazgatókkal elosztották a színészeket országosan, tehát ilyen adok-veszek helyzet alakult ki. A színházakban pártbizottságok alakultak és tervszerű színjátszás indult el.

Ez a kötött szerződés a kornak jellegzetessége volt?

Igen, 1949-től egészen 1963-ig, az amnesztia időszakáig. 1963 után már szabadon lehetett szerződni rendezőnek, színésznek egyaránt.

Mit jelent néző és színész szempontjából, hogy tervszerű színjátszás folyt az épületekben?

Azt, hogy központilag határozták meg a színházak repertoárját. A fővárosi színházak által játszott darabokat utána ugyanazon koncepcióval – természetesen a szocialista realizmus jegyében – a vidéki színházakban is játszaniuk kellett. Tehát,

ha a Nemzetiben Major Tamás bemutatta „Illyés Gyula: Fáklyaláng” című drámáját, pár éven belül, vagy még ugyanabban az évadban Győrben, Békéscsabán és Debrecenben is játszani kellett.

Hogyan állapították meg évről-évre a repertoárokat?

Az elvtársak a minisztériumban elhatározták, hogy minden évadban kötelezően minden színháznak játszani kell adott műfajú darabokat.

Ez, hogyan nézett ki?

Kötelező volt repertoáron tartani egy magyar klasszikust, mondjuk Németh Lászlót, Illyés Gyulát, vagy Madáchot. Aztán kellett egy szovjet, vagy népi demokratikus darab. Képzelték, hogyan érezhették magukat a nagy sztárok, Ajtai Andor, Uray Tivadar, Latabár Kálmán azokban az időkben, amikor termelési drámák szereplői voltak és buta hazugságokat kellett a néző elé hinteni a kolhozokról, a munkásosztályról, és az akkori tervszerű morális problémákról. Az is más kérdés, hogy a néző, hogyan érezhette magát. De, nehogy elkanyarodjunk, szóval kötelező volt még játszani vígjátékot, egy nyugati klasszikust, Arthur Millert, vagy Shakespeare-t, és egy operettet, hogy szórakozzon a munkásosztály, amely már kívülről fújta, hogy a nemzetközi helyzet fokozódik.

És, hogy dalolva szép az élet...

Igen. A diktatúra a saját ideológiáját akarta viszont látni a színpadon. Közönszervezők működtek akkoriban, akik egyfajta ideológiai szűrők voltak, beültek főpróbákra és megállapították, hogy a darab eléggé munkásmozgalmi, avagy sem. Ez a népneveléshez tartozott. Ha megfelelt a rostán a játszott mű, tömve voltak a színházak szervezett közönséggel. Rádásul akkor még televízió sem volt, így parancs nélkül is ott ült volna a széksorok között az egész város. Ami még fontos és jellemző a korra, hogy színész-munkás találkozókat szerveztek. A darabokat vagy előadóesteket kivitték a gyárakba, és előadás utána a munkások beszélgethettek a művészekkel. Ebben Major és Gobbi Hilda nagyon élen jártak. Róluk nagy szeretettel és alázattal beszélek. Hatalmas egyéniségek voltak és a kommunizmust, mint eszmét nagyon komolyan gondolták.

A néző, hogyan volt megelégedve a színházi kultúrával ez időben?

Nézze, hogy mi volt a fejekben, otthon ezt ki hogyan emésztette, senkire sem tartozott. Mindenki kénytelen volt ezt a diktatórikus rendszert elfogadni. Azt kapta, ami van. Egyébként nem volt akkoriban sztárkultusz, de a színészeket nagyon megbecsülték, nagyon szerették őket a nézők.

A színészek ezekkel a tervszerű megoldásokkal, hogyan tudtak azonosulni? Hogyan tudtak létezni a diktatúrában?

Ők is kénytelenek voltak elfogadni azt, ami van. Sztanyiszlavszkij körök alakultak. Ezt a „Gábor Pál: Angi Vera” című filmjében láthatjuk szemléltetve. Minden hónapban, vagy minden héten a társulatok kritika-önkritika napot tartottak. Persze, ezen mindenki röhögött magában, nem voltak őszinték az emberek. Nem lehettek őszinték egymáshoz. Sok embernek meg lehetett bocsátani, hiszen nem akarták, hogy még egyszer visszajöjjön a náciizmus. A kommunizmusba menekültek, ezért vitték annyira serényen ezt az ügyet.

*Köszönöm a riportot és, hogy ízelítőt adott nekünk ebből az időszakból.*⁴⁰

40 Farkas László Róbert: A magyar színművész helyzete 1945 és 1956 között, Magyarországon. Kézirat. 2006. (Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Közművelődési Tanszék.)

Felhasznált irodalom:

- ✚ A szakszervezeti dolgozók kulturális színvonalának emeléséért – A szakszervezetek kulturanevelési munkája (Népszava Kiadó. Budapest, 1952.)
- ✚ Antal Jánosné: A demokratikus kultúrpolitikáról (Szemináriumi füzetek kultúrvezetők számára 1. Szikra Kiadó. Budapest, 1947.)
- ✚ Both Béla: Színház és társadalom (Szemináriumi füzetek kultúravezetők számára 5. Szikra Kiadó. Budapest, 1947.)
- ✚ Farkas László Róbert: A magyar színművész helyzete 1945 és 1956 között, Magyarországon. Kézirat. 2006. (Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Közművelődési Tanszék.)
- ✚ Hont Ferenc: A Magyar Színháztörténet. Továbbiakban: Hont Ferenc 1962. (Gondolat, TIT Kiadó. Budapest, 1962.)
- ✚ Kósa László: Magyar Művelődéstörténet. (Osiris Kiadó. Budapest, 2002.)
- ✚ Közlemény a kommunista és munkáspártok tájékoztató irodájának értekezletéről – Kominform, 1949-es értekezlete (Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége. Budapest, 1949.)
- ✚ Magyar Színháztörténet 1920-1949. (Magyar Könyvklub. Budapest, 2005.)
- ✚ Statisztikai évkönyv 1949-1955. Központi Statisztikai Hivatal. 1957.
- ✚ Szabó István: A színházak műsora az ötvenes évek című tanulmány alapján. (Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. - www.szinhaiadattar.hu. Letöltés dátuma: 2014. január 6.)

FARKAS, László Róbert: The Choking Embrace of Soviet Ideology in Hungarian Dramatic Arts**— Hungarian cultural history extracts from the time of the socialist realism (the period 1945-1956) —**

The situation of the theatre is always determined by the social happenings of every society, in all ages. This was true also for Hungary, after World War II. The theatrical workers received a social safety net but that went in hand to hand with a full censorship by the communist and in the end the dramatic arts were amortized. The paper presents the Hungarian theatrical culture of the 1950s, including the political and cultural context, wherein the development of the socialist theatrical culture in Hungary took place.

~ ~ ~ ~ ~

Horváthy Sára : Párizs, középkori diákváros¹

Párizs, világváros. Párizs, a divat, a szerelem és az elegancia városa. Párizs, a kultúra, a múzeumok és az opera városa. A Mona Lisa, az Eiffel-torony és a Notre Dame. Villon, Victor Hugo és Van Gogh. 1789 és 1968. És még lehetne sorolni a végtelenségig. Párizs sok mindenről híres, és sok féle embert vonzott magához a történelem során: utazókat, tudósokat, menekülőket, hírességeket és névteleneket. Van, ki nevét Párizs utcáin szerezte meg, és van, aki Párizs utcáin vált ismeretlenné. Ma a társadalom egy olyan rétegről szeretné szólni, amely Párizsban az Ókor óta nyüzsg és pezseg, Párizs utcáin az Ókor óta demonstrál és követel, Párizs hírnevét az Ókor óta világszerte viszi és hirdeti: a diákságról.

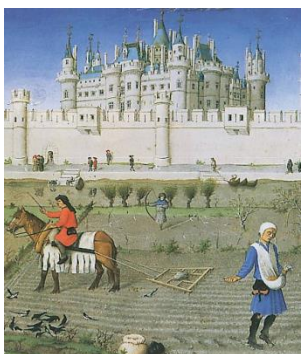
A „diák” státusz egy átmeneti állapot a gondnélküli gyermekkor és a dolgozó felnőtt lét között. De egy egyetemista városban ennek az átmeneti állapotnak képviselői állandó lakásukat képeznek. Párizs nemcsak Európa egyik legrégebbi egyetemi városa, hanem egyszerűen Európa egyik legrégebbi központja. Fergetes diákéletének az Ókorba visszanyúló gyökerei még a mai napig is virágokat hoznak. A párizsi élet egyik meghatározó személyisége a mindenkori diák, aki fénykorát mégis a középkorban élte.

Előadásomat először egy időutazásnak képzeltem el, de rájöttem, hogyha át kellene repülni az egész történelmet, akkor még holnapután sem lennék készen. Így kizárólag Villon Párizsáról szeretnék beszélni, és most a középkori párizsi utcákon fogunk együtt sétálgatni, három részes felosztásban, mint egy jól megkomponált sorbonne-i dolgozatban. Először általánosan áttekintjük a középkori egyetemet; aztán megközelítjük Párizst; és végül követünk egy diákot mindennapi teendőiben, beiratkozásában, óráiban, vizsgáiban.

Minden kedves hallgatónak jó utazást kívánok, időben és térben!

1) Mi az, hogy „egyetem” a Középkorban? És mi az, hogy „párizsi egyetem” a Középkorban?

A középkori társadalom egy földhöz kötött társadalom, abban az értelemben, hogy a lakosság többsége helyhez kötött, a földeken dolgozik. Egy réteg viszont, diplomaták, katonák, kereskedők, zarándokok utaznak, bár nem egyszerűek a körülmények. Nem biztonságosak az utak, nincs tömegközlekedés, sok a rabló és mindenben uralkodik az időjárás. Mindezek ellenére: a járás-menés meg nem áll. A diákok is ebbe az örökké mozgó rétegbe tartoznak. Sajnos kevés a biztos forrás: levél alig van, inkább a regiszterekből (a szállásokból, az egyetemekből és a biroságokból) maradt fen valami, meg persze a kortárs művészetekből szerezhettünk ismereteket. Idővel ezt a réteget magával ragadta az irodalom, a zene, a filozófia, és így sok idealizált elképzelés jött létre. Egy romantikus kép jelent meg a vándordiákokról; szép városokban, duhaj diák élettel, zenével, költészettel, viadalokkal, Villonnal és a Carmina Buranával. Mintha a Középkorban mindenki, mindig ilyen örömteli életet élt volna. Az egyetemre járás nem volt mindig szabad választás következménye. A család, a helyi erők, vagy az egyházi előjáróság, sok minden befolyásolhatta az indulást és az egyetem kiválasztását.

Egy földhöz kötött társadalom²

Idealizált középkor³

Párizs a 13-ik században

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2013. április 14. összejövetelén, a Vianeni Magyar Otthonban. — Mikes Int. Szerk.

A 13-ik századi párizsi egyetem egy intellektuális sürgés-forgás a középkori világban. Párhuzamosan, Oxfordban, Bolognaban, és a déli egyetemeken (Montpellier-ben és Toulouse-ban is), jelentős a fellendülés.

Az egyetem a 13-ik században egy erős csoportot képez: a latin név, *universitas*, is azt jelenti, hogy „csoport”, „közösség”. Kicsit olyan, mint a céhek, ugyanabban az időben. A csoportba beletartoznak a diákok és a tanárok is. A 12-ik században sok iskola alakult, de ez mind anarchikus módon történt, nem volt semmi szabályozás. Valamit tenni kellett a tanítás érdekében, a tantárgyakat el kellett különíteni egymástól, a programokat meg kellett szabni, a vizsgákat meg kellett szervezni. Erről nem az egyház gondoskodott, hanem a tanárok, és így elérhettek az iskolák egy bizonyos függetlenséget: a beszédben, a tanításban, a gondolkodásban. Ezt az időt nevezzük *reformatio in melius*-nak, azaz reformok a javítás érdekében. Párizs egyetemének első „státuszait”, szabályait, egy Robert de Courçon nevű pápai legátus jegyezte fel, 1215-ben. Itt *universitas magistrorum et scholarium*-ról van szó. Ugyanúgy, mint a céheknek, az egyetemnek is monopoliuma van, csak ők végezhetik ezt a foglalkozást. A tanárok és diákok különálló csoportként lettek elismerve. Minden szabályozott: az órarend, a vizsgák lebonyolítása, a rektor megválasztása, a diplomák kiosztása. Még a sztrájkokról is írnak, mikor lehet és mikor nem, sztrájkolni.

Egy testület vezetőjét már a Romaikor óta rektornak nevezzük. Ő az egész egyetem feje és ő felel jogilag is az intézményért. Párizsban - egy tanár-diák gyűlésen- hat hónapra választották a rektort.

A Notre-Dame-i kancellár, aki egyúttal az egyetemi kancellár is volt, sokszor állt ellentétben az egyetemmel. Így persze nem volt könnyű a fejlődés. Sok téma okozott veszekedéseket, pl. a vizsgák lebonyolítása is. Sokszor csak személyes viták, féltékenységek miatt, gyúltak ki az egyetemi/egyházi összecsapások. Aztán egy idő múlva, a növekvő létszám miatt, egy második kancellariát is kellett nyitni Párizsban. Az Ile de la Cité-inferius, és a Montagne Sainte Geneviève-superius kancellária között persze viták voltak, hogy kinek jobbak a diákjai, megbízhatóbbak a vizsgái.

A két kancellária székhelye: a Notre-Dame és a Sainte-Geneviève hegy

Voltak olyan esetek, amikor hamis diplomákkal tüntettek ki diákokat. A pápa is be lett avatva ebbe a dilemmába. Ezért alapították meg a *baccalaureatus*-t -amit Párizsban *determinatio*-nak is hívtak-, ezt a *licencio* előtti, nemsokára kötelezővé tett vizsgát, amibe a kancellár nem avatkozhatott be. Fölmerült az a kérdés, hogy akkor a külföldi diákoknak is kötelező-e ez a vizsga? Igen, jött a válasz. Nekik is, ha olyan jók, mint állítják, hogy érdemes legyen nekik Párizsban tanulni, akkor Párizsba érkezésükkor vizsgáznuk kell.

Volt egy, a rektort segítő, mesterekből összeálló, egyetemi tanács. Ők írták le a státuszokat, melyekre megesküdött az egyetem minden tagja, legyen az tanár vagy diák.

Az egyetem, amely egy testület, egy korporáció, majdhogynem egy együtt- és jól működő céh akart lenni, sosem találta meg az összhangot. Valójában egy heterogén, sok-sok kis közösségből összeálló csoport maradt, ahol örökös viták zajlottak.

Az egyetem kialakulása megerősítette Párizs királyi, fővárosi rangját és ragyogását. Párizs a 13-ik század elején egy nagy, fejlődésben lévő város. Új várfal veszi körül, és ebbe már beletartozik a „rive gauche”, a Szajna bal partja is, ami a Notre-Dametól délre esik. A király megértette, mennyire fontos szerepet játszik a tudás és annak fejlesztése, egy ilyen szinten lévő, és még magassabbra igyekvő városban, mint az akkori Párizs. Politikai okokat is kell keresni és lehet is találni a párizsi egyetem megalakulása mögött: Philippe-Auguste, aki Franciaország királya volt, 1180 és 1223 között, úgy gondolta, hogy az egyetem védelme nemcsak a tudás fejlődését fogja szolgálni, de saját királyi erejét is meg tudja ezáltal erősíteni. Nem volt ez egy rossz gondolat. Tehát már a kezdetek-kezdetén felvette a harcot a király maga az egyházi iskolák ellen, hiszen ezek a 13-ik sz. előtt

2 *Très riches heures du Duc de Berry*, 141-1486

3 Neuschwansteini kastély, Bayern, Németország

is léteztek Párizsban és más városokban is. Az egyetem nem csak így, ex nihilo jött létre, hanem egy már létező hagyományra épült. A többi úgynevezett „francia” város iskolája -mert akkor még mindig relativ, hogy melyik település melyik országhoz tartozik- csak sokkal később, a 14-15-ik.szban kapta meg az egyetemi címet.

A 13-ik század végén, már több mint 10 ezer diák és tanár tartozott a párizsi egyetemhez. Egész Európából vonzotta őket az intézmény jó hírneve. Több jel is arra mutat, hogy Béla király híres névtelen jegyzője is, Anonymus, Párizsban végzett.

A párizsi egyetem épületét, a Sorbonne-t, 1257-ben alapították. A Középkor teljes ideje alatt, ez volt a Nyugati keresztény világ egyik legfőbb intellektuális központja. A tanítás minősége és magas színvonala, Európa szerte ragyogó hírnevet biztosított neki. Ugyanakkor ebben az időben, a 13-ik század elején, még sok minden hiányzott. Nem volt egyetlen nagy épület ahová mindenki tartozott; inkább több, kis közösséget kell elképzelnünk, és mindegyiknek máshol volt a székhelye, s az is előfordult, hogy az órákat a szabadban tartották, pl. az akkoriban akasztásairól híres (még mai napig is létező) Place Maubert-en. Olyan is volt, hogy a diákok jártak a tanárok házába. Sokáig a Rue du Fouarre-ban -más néven Rue des Escoliers-ban- voltak az épületek, amelyekben a diákok, a földön vagy szalmazsákokon ülve, a térdükön jegyzetelve, hallgatták a mester tanítását. Mind a négy nationak –Francia, Picard, Norman és Német- itt volt a College-e, de erről majd a következőkben beszélek. 1887-ben, III Napoléon császár alatt, ezt a középkori kis utcát, mint sok másikat a Latin Negyedben, részben megszüntették és átrajzolták.

Tanítás a szabadban.

Párizsi látkép a késő középkorban.⁴

A párizsi egyetemnek - bár az egyetemi élet már korábban elkezdődött- igazi nagy épülete csak a 14-ik század végére lett. A francia király 1200 óta vállalt felelősséget a diákok biztonságáért. Viszont, a párizsi iskolákon az egyház, a Notre-Dame-i püspökség uralkodott, és így két ellentétes erő csapott össze. Az 1231-es évet tartják számon úgy, mint az igazi megalapítás évét. Ebben az évben, április 13-án, írták alá a „Párizs, a tudomány anyja” elnevezésű pápai bullát. Ebben a bullában a diákok sztrájkjogot is kaptak, arra az eshetőségre is felkészülve, ha netán támadás érné őket, sértegetéssel vagy más fenyegetéssel, pénz kérésével.

A középkori párizsi diák közösségben több véres esemény is történt. 1229-ben pl. egy, a királyi seregekkel való összecsapás után, számos halottjuk volt, ami egy nagy sztrájkhoz vezetett, ami több hónapig tartott, mert sem a püspök, sem a király nem nyújtott elegendő segítséget. A püspök azért nem, mert nem az ő hatalma alatt állt az egyetem; a király pedig azért, mert saját csapatai ellen tehetetlen volt. Sok tanár és diák úgy döntött, elszegülnek más francia városba vagy más országba, pl. Angliába, azon belül is, Oxfordba. Ez a Párizsból való „szökés” rosszat tett az egyetem hírnevének. A tanárokat és a diákokat pápai támogatással próbálták visszahívni. Persze nem mindenki jött vissza.

Abban az időben ugyanis nagy divat volt a „peregrinatio academica”: a legtöbb egyetemista elhagyta szülővárosát –akár még anyaországát is-, hogy aztán egész Európában tanuljon és tanítson. Párizsba mindenhonnet özönlöttek, ugyanúgy mint Bolognába, ahol jogot lehetett tanulni, vagy Montpellierbe, ahol orvosi egyetem volt. A peregrinatus diák nem maradt sokáig egy helyben, sodorta őt a változás lehetősége és a tudás vágya. Vele együtt utaztak a kodexek és a nagy gondolatok.

⁴ Heures d'Etienne Chevalier, J.Fouquet, 1452-1460

2) Mi kell ahhoz, hogy a Középkorban egyetemre járassunk?

Azért, hogy az ember beléphessen egy középkori egyetemre, három dologra volt szüksége: alapiskolai ismeretekre, az utazás vállalására és persze sok pénzre. Végülis elég hasonló az akkori helyzet a mostani Erasmus programhoz. Egy utrakelő diák előtt sok nehézség áll: először is az út maga, de aztán ott helyben a szállás, a megélhetés, a magány, a honvágy. Emiatt valószínű, hogy nem a legfiatalabbak, nem a legszegényebbek, s nem is olyanok indultak útra, akiknek testi-, lelki-problémái voltak. S akik nekivágtak, azok sem teljesen egyedül tették, hanem csoportokban, ismert, jelzett utakon haladtak a kiválasztott város felé.

Az egyetem egy olyan hely, ahol adott tantárgyakból, rengeteg technikai munka árán, lehetett az intellektuális tudást elsajátítani. Az egyetem Európa szerte elfogadott rangot adott, és minden diák abban reménykedett, hogy egyetemi tanulmányai végeztével jó állást kaphat majd, akár civil akár egyházi pályán.

Elvileg bárki mehetett egyetemre. A gyakorlatban azonban több tényező is közrejátszott abban, hogy ki ment és ki nem ment egyetemre. A legszegényebbek, pl., már beiratkozni sem tudtak, vagy ha valahogy be is kerültek, elbocsátottak őket, mert nem tudták már fizetni a tandíjat. Igaz, kérhettek támogatást és segítséget, nemesektől, városoktól vagy az egyháztól.

A legtöbb diák a középosztályból származott: jómódú földbirtokosok, kereskedők, kismanesek fiai jártak elsősorban a középkori egyetemekre. Nagyon elterjedt az a gondolat, hogy a nagynemességből jártak volna a legtöbben, de a beiratkozás i jegyzékeket olvasva, egyértelműen helytelen. Csak később, a 16 és 17-ik századokban lett divatos a nemesség felső rétegeiben is egyetemre járni. Asszonyok, lányok, persze nem mehettek.

A magas színvonalú tudományos munkához elengedhetetlenek voltak bizonyos alapismeretek. Mit értünk a Középkorban „alapismereteken”? A latint, persze, amit vagy megtanult a diák otthon, magán tanárral, vagy az alap iskolákban.

„A diák megérkezik az egyetemre” című allegória⁵

Tanár és diák.⁶

Sokszor nem a hírnév miatt történt az egyetem kiválasztása, hanem inkább az otthon közelsége volt elsődleges. Emlékezzünk arra, hogy ebben az időben sok volt a járvány, a háború; a hosszú utazás ilyenkor nemcsak drága volt, de veszélyekkel is járt. Még olyan is előfordult, hogy egy város megtiltotta diákjainak, hogy „külföldön” -más országban, más városban- tanulhassanak. Így pl. a velencei ifjak csak a pádovai egyetemre járhattak. Nem mehettek máshova, sem messzebbre, sem jobb helyre.

De voltak vállalkozóbb szelleműek, akik mégis nekivágtak Európának.

⁵ Margarita Philosophica, Gregorius Reisch, Gent, 1505.

⁶ Initálé egy XIII.századi kéziratból, British Museum.

3) Egy diák mindennapjai a középkori Páriszban

Kis diákunk elindult otthonából a nagy Páriszba. Ahogy oda megérkezett, lakhatást kellett találnia. Két lehetősége volt: kibérelt egy kis szobát, ha tehetősebb volt, akár egy házat is, egyedül vagy másokkal az ő nemzetiségéből; elterjedtebb volt a 2. opció: egy már „gradualt”, azaz végzett diákhöz költözött. Ez az utóbbi megoldás nem csak anyagilag volt előnyös, hanem ezáltal diákunk tanulási segélyt is kapott.

Miért beszélnek is különböző országokról?

A 12-ik században, tudjuk, hogy a német Hugues de Saint-Victor, az olasz Pierre Lombard, az angol Etienne Langton és a breton Pierre Abélard (ő irodalmi háttere miatt, ismertebb, mint a többi) is Párisz iskoláiban tanítottak. Barbarossa Frigyes (német-romai császár) már 1155-ben *Habita* című alkotmányában foglalkozott a diákok és a tanárok vándorlásával. A császár támogatni kívánta pénzzel és védelemmel, azokat a diákokat, akik tanulási okokból hagyták el az országot. Egy idő után a „diák” szó egyenlővé vált a „külföldivel”.

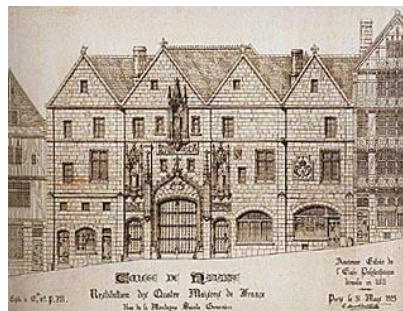
Pierre Lombard⁷

Abélard és Héloïse⁸

Mi más is lehetne egy diák Páriszban, mint külföldi? Egész Európából jöttek Páriszba: Észak-Franciaországból, a Brit-szigetektől, a mai Hollandiából és Németországból; a déli részekről (Olaszországból, Spanyolországból és Dél-Franciaországból) inkább az olasz egyetemek felé igyekeztek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy közülük nem fordult volna meg egy-egy Párisz utcáin.

Amikor megérkeztek, először honfitársaikkal találkoztak, náluk szálltak meg egy ideig, amíg saját szállást nem találtak. Minden „natio”nak volt egy „iroda”-szerű alapítványa, ahova az érkező diákok beiratkoztak. Itt tanárokat is javasoltak nekik, és rendelkezésükre állt egy külön kápolna ahol a saját nemzeti vagy vallási ünnepeiket megtarthatták. Páriszban tudunk dán, lombard, ír „college”-kről, utcanévek is őrzik még emléküket. Mint már korábban beszéltem róla, négy natiót tartottak számon Páriszban, s mind a 4-nek voltak alcsoportjai.

Collège de Navarre

Collège d'Upsal

Az iskolák utcája

- A „francia natio”ba öt ilyen kisebb alcsoport tartozott, mint Párisz, Tours és környéke, Burgundia, Bretagne, Dél-Franciaország, sőt még Spanyol- és Olaszország, az összes Mediterrán sziget és Afrika is.

⁷ Archives de France, 1100

⁸ Abélard et Héloïse, *Roman de la Rose*, Jean de Meung, XIV.század

- Nézzük most a Picardie natiot: itt csoportosultak az Észak-Franciaországból és a Németalföldről - többek között Utrechtből - érkezett diákok.

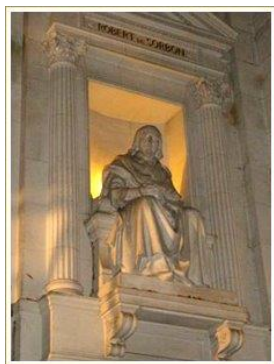
- A Normandiai natióban kizárólag normanok voltak; sem az angolok, sem a bretonnok nem kerülhettek ide.

- Az utolsó natio a Német. Ebbe tartozik minden más, ami a három elsőbe nem fért be: Német föld persze, aztán Magyarország, Lengyelország, Svájc, Dánia, Anglia, Skócia és Írország.

A négy natio azonos hierarchiával épült fel: mindegyiknek az élén egy procurator állt, akit évente választottak meg.

Voltak azonban olyan szegény diákok, akik ezekbe a szerveződésekbe pénziárában nem tudtak beiratkozni. Nekik az egyházi rendek segítettek, kosztot és kvártélyt biztosítva a legszegényebbeknek. Ezeket a házakat is „college”-nek hívták. Sok gazdag magán ember is alakított college-t, saját házában. Robert de Sorbon is ezt tette 1257-től kezdődően; közel húsz szegény diáknak adott szállást a Sainte-Geneviève hegy oldalában levő házában.

Ő maga tanította őket teológiára. Így alakult meg a Sorbonne. Robert de Sorbon maga is szegény családba született, egy Sorbon nevű városban (innen a neve). Később Reims-be tanult teológiát, majd „chanoine” –magyarul kanonok- Cambrai-ban; Szent Lajos, más néven 9.ik Lajos francia királynak volt a gyóntatója.

Robert de Sorbon⁹

A Sorbonne épülete¹⁰

Az egyház –egy átmeneti időszak után- egyre inkább kiszorult az egyetemi oktatásból, és mint a kezdetek kezdetén, collegei egyszerűen szálláshelyek lettek. Ahol még folyt a tanítás, azok a szerzetesrendi iskolák voltak, a Dominikánusok és a Ciszterciták. Egyetemi címeket, baccalaureatust, doctoratust azonban nem adhattak. Csak a tudós papok nevelésével foglalkoztak. Egyetemi katedrát csak néhány Ferences rendi szerzetes kapott, akik természetesen diákokat is hoztak magukkal. Az újonnan érkezettek nem tudtak azonosulni a már ottlévők egyház ellenességével, amit a régiek nem vettek jó néven. Guillaume de Saint Amour vezetése alatt (ő egy világi tanár volt), próbálták elűldözni ezeket az újonnan bekerült egyházi tanárokat.

Az egyházi és világi college-kben lakó párizsi diákok gyakran találkoztak az utcán, beszélgettek egymással és segítettek egymást. Többnyire nem a diákok közt voltak ellentétek, hanem a college-ok igazgatóságai között.

A Párizsba érkező diákok mindenkor a „Quartier Latin”ben, a latin negyedben éltek és tanultak. Ez a mostani 5.ik kerület, a Panthéon, a Sorbonne, a Luxembourg kert környéke, a Szent Geneviève hegy híres negyede. Ott éltek, ott voltak az iskoláik, de a mulatóhelyek is.

⁹ Robert de Sorbon szobra, Grand Amphithéâtre de la Sorbonne, Crauk, XIX. század

¹⁰ A Sorbonne, Richelieu átépítései után, XVII.-i metszet

A Latin Negyedben van ma is a párizsi egyetemi élet szíve.

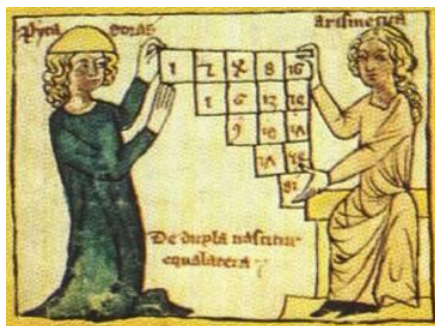

Mulatság11

A szállás megszerzése és a beiratkozás után –akárcsak ma is-, a tantárgyak fölvétele következett. Párizsban filozófiát, grammatikát, dialektikát, orvostant, jogot és teológiát tanítottak. Felbukkantak az arab művészetek is, úgy mint: asztronómia, geometria és optika. A tanév októberben kezdődött és júniusig tartott. Az akkori Sorbonne-on a diákok három fajta diplomát szerezhettek:

- a baccalaureatust (grammatikából azaz nyelvtanból, dialektikából azaz a gondolatok logikus kifejezéséből, és retorikából, a gondolatok szóbeli kifejezéséből),
- a licence-ot (aritmetikából magyarul számtanból, geometriából vagyis mértanból, asztronómiából, csillagászatból és musicából, zenéből).
- és doktoratust.

Ez a hét tantárgy alkotja a « trivium quadriviumque-t », a hét szabad művészetet, ami a bölcsészeti fakultációnak a tananyaga, és ami úgynevezett szabad emberré tesz. Arisztotelész volt az a leghíresebb görög filozófus, akinek tanításait minden tantárgy kapcsán idézték.

Aritmetika12

Geometria13

A baccalaureatus és a licence megszerzése után doktorálni is lehetett, orvostanból (Hippokratész és Galénosz szövegeinek ismerete alapján), aztán jogból és teológiából. A Párizsban tanuló egyetemisták Arab tudósok műveit is tanulmányoztak latin fordításban, pl.Averroes-ét. A doktori vizsgák szóban zajlottak, így a retorikának, a gondolatok helyes szóbeli kifejezésének, óriási értéke volt. Az ókori szövegek nem változtak, de a rájuk épülő kommentek, magyarázatok, egyre művészebbek lettek. A szép beszéd, Cicero és Quintilianus tanításai, a középkori egyetemeken, nagy hangsúlyt kaptak. Az egyetemi tanulmányok sikeres befejezése segített a szociális hierarchiában való feljebb jutásban. Ugyanúgy, mint a mostani doktoranduszoknak, témavezetőt kellett választani, akit akkor „magisternek” hívtak. Ő addig maradt a diákkal, amíg az ezen az egyetemen tanult.

Diáknak lenni sokba került, de voltak bizonyos kedvezmények is. Így a diákoknak nem kellett adót fizetniük és nem lehetett őket adóságok miatt letartóztatni sem. Az adófizetés aluli felmentés fontos volt számukra, mikor át akartak menni a

11 *Trubadúrok*, germán anonim, XIV.század

12 *Trivium quadriviumque*, XIII.századi kézirat

13 *Elemek*, Euklidész, Aldébard de Bath fordítása, 1309-1316

Szajna valamelyik hídján; pozitívum volt az is, hogy nem kellett katonai szolgálatot teljesíteniük. Királyi védelem alatt voltak. Még sztrájkolhattak is. Viszont nem volt szabad nekik fegyvert hordaniuk. A latin nyelv használata és a tonzúra kötelező volt. Öltözködésükben sem voltak teljesen szabadok. Azok azonban, akik csak pénzügyi kedvezmények miatt vagy a katonai szolgálattól való felmentés reményében lettek diákok, nem koptattak sokáig az egyetem nem-létező padjait. A doktorátusig sohasem jutottak el.

Kötelező tonzúra.14

A diákokat és a tanárokat nem mindig jó szemmel látta a lakosság többi része. A párizsi nép nem igazán szerette őket. A városfalon kívül övék volt egy egész rét, ahova szórakozni járhattak. Sokukat többször a kocsmákban látták, mint órákon. Éjjelente is zajos volt tőlük a város. Veszekedtek maguk közt és összezsaptak a lakossággal is. Ezek a viták időnként halálos kimenetelűek voltak. A Párisziak nem feltétlenül szerették és fogadták el az idegeneket. A xenofóbia már akkor is létezett. Azért nagyobb részben mégis csak elvegyültek az idegen diákok a helyi társadalomban. Fölvették szokásaikat, a sajátjaikat is megtartva. Egy olyan különleges társaság alakult ki, melynek pezsgésétől Párizs utcái mindig mozgásban voltak. Gyakran csúfolták egymást a különböző nemzetek fiai. Az angolokat iszákosságuk miatt, a franciákat büszkeségükért, a németeket azért, mert gusztustalanok voltak; a normanok nagyképűek, a Poitou-ból érkezők pénzéhesek, a lombárdok lusták, a rómaiak csúnyán beszélők, a szicíliaiak kegyetlenek, a flamandok meg olyan puhák, mint a vaj.

Reggel a tanárok és a diákok egyaránt korán ébredtek, hogy még az órák előtt a misét meghallgassák, ki-ki a maga kápolnájában, a maga natiojával. Órák után meg mulattak.

Az egyetemen három tevékenység folyt:

- *docere*, tanítani, ez a tanárok munkája;
- *studere*, tanulni, ez a diákok munkája;
- *erudire*, okosítani, ami a mester és a diák kölcsön hatásán alapszik.

Voltak olyan tantárgyak, a teológia pl., amiknek elsajátítása nagyon hosszasan tartott. A párizsi diáknak, mint más középkori diáknak sem, nem volt tankönyve. Itt főleg szóban elhangzott anyagokat kellett szajkózni, ismételgetni, mert ugye már a latin korból tudja a kedves közönség, hogy az „Ismétlés a tudás anyja”.

Lectio.15

Az órákon a magiszter fölolvastott és kommentált, a diákok passzívan hallgattak: ezt nevezték *lectionak*. Volt, amikor a diák olvasott fel és ő is kommentált, ez a *determinatio*. Harmadik lehetőség a *disputatio*: a diákok együtt egy szöveget kommentáltak, miközben a tanár hallgatja őket.

A vizsgák után a diákok *gradust*, rangot kaptak. A vizsgáknak pontos, előre megszabott keretei voltak, és sokba kerültek (már csak azért is, mert egy-egy vizsga után, nagy mulatságokat kellett rendezni, a barátoknak és a tanároknak ajándékokat is adni). A vizsgák első szakasza már decemberben lezajlott. Ekkor a diák még csak saját tanárával került szembe, vele kellett vitáznia. Tavasszal aztán egy zsűri kérdéseire kellett válaszolnia, és ezt hívták „baccalaureatus”-nak. Itt az órán átvett tananyagról kellett számot adnia a diáknak. Még tanítania is kellett, hogy lássák, azt tanítj-e, amit saját maga itt megtanult (a Középkorban a kreativitás, a tanári pályán, nem volt elterjedt; azt tanította a diák, amit saját maga tanult; csak az előadásában, a beszédében, tudott más lenni, mint tanárai). Utána volt egy, a *determinatio*-ra hasonlító (azaz a diák maga olvas és kommentál), vizsga. Ez után lett a diákból „bachelier”, tanár képzős. Ha már 5-6 éve egyetemre járt a diák, akkor automatikusan megkapja ezt a címet, vizsga nélkül is.

A *disputatio*kon, a beszélgetéseken, a baccalaureatuson átjutott diák vettek részt, az eddigi passzív, hallgatói pozíciójukat aktívrá cserélték. Ez egy kötelező lépés volt a *cursus studiorum*ban, a tanulmányok folyamatában. Az első diploma, a baccalaureatus nélkül nem lehetett megkapni a 2-ik diplomát, a *licencio*-t. A *licencio* valójában egy engedély volt egy kemény és alapos vizsga után, hogy a diák iskolát nyithasson, és ott ő taníthasson, bárhol a világban. Az 1215-ös szabályozás előtt bárki szerezhette ilyen engedélyt az egyháztól. Ettől kezdve viszont kizárólag az egyetem adhatja ki ezt a diplomát. Ez is segítette, hogy az egyetem az egyháztól elszakadjon, és mint önálló testület, létezzen, bár mindenhez pápai engedélyre volt szüksége.

Tovább tanulási lehetőséget a doktoratus megszerzése adott. Ehhez legalább 20 évesnek kellett lenni, és a két vizsga, a *licencio* és a doktorandusz között, legalább 6 hónapnak kellett eltelnie. A *doktor* szó egyenlő a *magiszter* szóval. A jogot végzeteket egyre inkább „doktor”-nak hívták. A teológusok, a művészek és az orvosok megtartották a magiszter címet. A doktorandusz vizsga a következő képen folyt: egy öt tagú zsűri előtt (négy magiszter és az ötödik, az egyetemi kancellár) kellett felolvasni és kommentálni egy szöveget, aztán válaszolni a kérdésekre. A Grande Ecole-ok (Ecole Normale Supérieure, Ecole Polytechnique, Ecole Centrale, Ecole des Mines...) vizsgái ma is ilyenek. Ezek után következett a *collatio*-nak nevezett ünnepség, ahol a diák szabadon választott témáról tartott előadást, aztán egy megadott teológiai, jogi vagy tudományos kérdést kommentált. Végül megkapta a kancellártól a birettat (sapkát vagy kalapot) és a cappa-t (ruhát), egy gyűrűt, és a diplomáját. A doktori címet azonban csak hat hónap múlva kapta meg, amikor első óráját tartotta.

15 *Liber ethicorum des Henricus de Alemannia*, XIV. század, Berlin

Vizsga a párizsi egyetemen.¹⁶

Új egyetemek, új útvonalak Olaszországban.

A diákok hosszú évekig maradtak idegen földön. Sokszor több évről, akár tízről, is szó lehetett. Közben otthonról levelekben, közvetítők által, kaptak hírt. Ritkán mentek haza. Amikor végre meglett a várva-várt párizsi diploma, nem maradtak tovább: irány az anyaország! Összepakoltak, könyveket vittek magukkal, ötleteket, tapasztalatokat és sok-sok ismeretet. Ott aztán tanítottak.

A 14-ik század közepén, 1347 (a prágai egyetem megalapítása) óta megszorodtak az egyetemek a Rajnától keletre, a german és szláv nyelvterületeken is. Ekkor már főleg a közeli egyetemekre mentek a diákok. Csak az igazán gazdagok vagy nagyon tehetségesek folytatták a vándorlást a hírneves nyugati egyetemek felé. Párisból is elfogytak a külföldiek. A régi központok, Párizs, Oxford, Bologna, megtartották elsőrangúságukat, de újabb egyetemek, Leeuwen vagy Prága pl., nagy prestige-nek örvendtek. A *peregrinatio academica* útvonalai egyre bonyolultabbak: már nem egy „egyszerű” oda-vissza, otthoni kisközségi egyetemi nagyváros, útról volt szó, hanem egy „grand tour”-ról, egy nagy utazásról. Egy-két hónapot töltött most már csak a diák egy helyen, aztán összecsomagolta kis tarisznyáját és tovább vándorolt. A tudásvágy mellett megjelent az utazási vágy is. A diák világot akart látni. A 15-ik század felé már végetértek a nagyobb háborúk és járványok. Európa térképe stabilabbá vált. A középkori, szürke, esős Párizs sok diákot veszített akkoriban, akik az Alpokon túli vidékek felé tartottak: a Reneszánsz napja délen, a színes olasz városok felett, kelt fel.

HORVÁTHY, Sára: Paris, the Medieval University Center

This paper was presented at the meeting of the Hollandiai Mikes kelemen Kör on the 14 April 2013 in Vianen, the Netherlands. It is a vivid presentation of the life of university students in Paris in the 13th century.

~ ~ ~ ~ ~

¹⁶ Doktorandusz gyűlés Párizsban, Reneszánsz.

IRODALOM

Kukucska Ferenc : Dublin

dráma

Szereplők:

Joós Benjámín	70-80 év közötti nyugdíjas mérnök
Marci	10 éves szomszéd fiú
Bondorné	kb. 50 éves, Marci édesanyja
Ábrahám	hasonló korú, mint Benjámín - szomszéd
Joós Gáspár	68 éves, Benjámín öccse
Farkas Alfonz	30 éves, szomszéd
András Vilma	30 éves, Alfonz felesége

Történik napjainkban, egy Balaton-parti faluban, Benjámín családi háza nappalijában. A helyiségben egy vetett ágy, három szék az asztal körül és egy hűtőszekrény látható. Az ágy végénél a fal mellett két hatalmas bőrönd fekszik - megpakolva ruhákkal -, amelyek még nincsenek lezárva. Benjámín sétál a szobában, kezében zsebrádió, a rádióból a déli harangszót hallani. Csengetnek.

- Benjámín: - Még a híreket sem hallgathatja végig az ember. *Fejcsóválva az ajtóhoz megy, kinyitja. Marci lép be, szétnéz a szobában.*
- Marci: - Csókolom Béni bácsi. Látom összepakolt. Mikor indul?
- Benjámín: - Szia, gengszter! Már megint átrúgtad a labdád? Egyébként egy-két óra és jön értem a fiam.
- Marci: - Tényleg a labdámért is jöttem, berepült a margaréták közé. Tudom, hogy ezért haragudni tetszik. *szégyenlősen lesüti a szemét* - Jól meg tetszett gondolni? Mert, ha elmegy oda messzire, még velem sem tetszik majd veszekedni. Pedig én...soha nem sértődtem meg érte.
- Benjámín: *elmosolyodik* - Nagy zsvány vagy te, gyerek! Miket mutogattál nekem, amikor leszidtalak? *Elfordul, mutat valamit, a nézők nem láthatják.* - Ilyeneket, emlékszel rá?
- Marci: - Béni bácsi én olyat nem. *Ravasz tekintettel.* - Azt sem tudom, mit jelent.
- Benjámín: - Mindegy. Már az sem zavar, ha letörted a margarétákat. Már nem az enyém a ház. *Kopognak. Ábrahám lép be, magas, nagydarab ember. Szája sarkában pipa lóg, füstfelhő veszi körbe. Először Marcira, majd Benjámínra néz.*
- Ábrahám: - Jó napot, szomszéd! Megzavartalak az ifjúság nevelésében? Felesleges energia, jobb, ha tölem tudod.
- Benjámín: - Megzavart a bűdös bagód! Hányszor mondtam, hagyd kívül, mikor belépsz.
- Ábrahám: - Ne morogj, öreg cimborá. Nem sokáig füstölök már az orrod alá. Meg aztán ilyen itthon termett dohányt úgysem fogsz slukkolni odakint. Én kapáltam.
- Marci: - Hát akkor csókolom, megyek is. *Mielőtt kinyitná az ajtót visszafordul, Ábrahámnak mondja:* - Tényleg elég bűdös a bagója. Tetszett volna illatosabbra kapálni.
- Ábrahám: - Adok én neked szemtelenkedni, bűdös kölkök! *Kikapja szájából a pipát, a gyerekhez akarja vágni, de Marci kirohan.*
- Benjámín: - Azért a te nevelési módszereid sem tökéletesek... Pedig a jövő felnőttjeiről van szó, leendő támaszainkról.
- Ábrahám: - Most bolondítasz, öreg barátom? Ez a kis gézengúz ott tesz keresztbe nekünk, ahol csak tud.

- Benjámín: - Az sem igazi, ha túl simán megy az élet. A gyerek néha szemtelen, de ha nem lenne, hiányozna. Szeretem, mikor átjön, olyankor kicsit fiatalabbnak érzem magam.
- Ábrahám: - Ha így lenne, a sok átjövéstől már nőért imádkozó kamasz lennél.
- Benjámín: - Most is az vagyok, csak épp' kamasz nem.
- Ábrahám: - És ezért akarsz itt hagyni csapat-papot?
- Benjámín: - Nem ezért. Nem csak ezért. Elegem lett mindenből. Alacsony nyugdíj, a családom kihalt vagy elment, az öcsémmel nem vagyunk jóban, korrupció mindenfelé... *lassan lehajtja a fejét*
- Ábrahám: - Miért nem békülsz ki az öcséddel?
- Benjámín: *hosszas gondolkodás után* - Talán ki kellene, mielőtt itt hagyok mindent. De nem akarom én kezdeményezni. Elvégre ő lopott meg engem.
- Ábrahám: - Elvitt egy táska szerszámot az autód csomagtartójából. Na, bumm! Ha nem egy vén csotrogányod van, nem kellett volna a szerszámok, és akkor nem visz el semmit. Legyél úr, felejtsd el!
- Benjámín: - De előtte itt ittunk, ettünk, és kifelé leemelte a kulcstartóról a kocsikulcsait. Nehezen emésztettem meg.
- Ábrahám: - Majd legközelebb kevesebbet tintázol, és jobban figyelsz. Bocsáss meg neki! Ha haraggal távozol, többé nem áll fel a gyikod. Megírták a Dörmögő Dömi orvos válaszol rovatában.
- Benjámín: - Bohóc!
Csengetnek. Benjámín kinyitja az ajtót. Farkas Alfonz lép be.
- Alfonz: - Jó napot faterok! Csak nem a tizenkilencedik század a téma, mikor meg akarták dönteni kamaszos lendülettel az első fehérnépet?
- Benjámín: - Nem. A téma, hogy maradjak vagy menjek. De én megyek, már nincs visszaút. Eladtam ezt a házat, holnap kezdi a festetést az új lakó. Egyszóval már nem köt ide szinte semmi. Amiért eddig is maradtam, mert vagytok itt néhányan, akik időnként benéztetek hozzám. Ezért hálával tartozom, de nem lóghatok más nyakán, mikor van gyermekem.
- Alfonz: - Nézze Béni fater! Nekem itt ne hálálkodjon, egészen jól elvagyok nélküle. Én azért nyitom magára néha az ajtót, mert jókat dumálunk. Mint most is. Kiönti másnak ilyen őszintén a bánatát, mint nekem? Jut eszembe, az asszony is átjön pár szóra. Még egyszer látni akarja Bénit, a nagy útrakelőt.
- Benjámín: - Csak jöjjön. Legalább lesz egy üde folt itt búcsúzóul.
- Alfonz: - Azért sejtettem ám, hogy tetszik magának. Talán nem sértem meg ezzel. Ha lenne asszonya, nem gondolkodna a lelépésen.
- Ábrahám: - Nocsak! Ha jól értelek, Benjámín barátomnak kifogná a szelet a vitorlájából egy hogy is mondjátok ti...suna?
- Alfonz: - Ki bizony, Ábrahám papa! Fogadásom van rá.
- Ábrahám: - Az meglepő lenne. A barátom, *Benjámín felé bólint* ahogy én tudom, ennél azért komolyabb dolgok miatt hagy itt bennünket. Hallottál már korrupcióról, alacsony nyugdíjról, testvérek közötti konfliktusról, hogy most egyebeket ne soroljak?
- Alfonz: - És maga hallott már tüzes menyecskéről, egész éjszakás prütykölésről? Ha még nem, este halkítsa le a bömbölő tévéjét, és hallgasson át kicsit hozzám.
- Benjámín: - Hagyjátok már abba, dupla adag vérnyomáscsökkentőt kell bevennem mindjárt!
- Alfonz: - Hallja, Ábrahám! Béni bátyánk már ennyitől izgalomba jön...
- Ábrahám: - Na, én megyek, ez a nyikhaj felidegesített. *Benjámínhoz:* - Később még átjövök.
Az ajtót mikor kinyitja, összeütközik Alfonz feleségével, aki belépni készül - Üdvözöllek Vilmácska! Kedves férjed itt van, kellemesen elbeszélgettünk. Benjámín barátomhoz jöttél? Szívesen hozzá kísérlek.
- Alfonz: - Ábrahám úr nem menni készült?
- Ábrahám: - Neveletlenség lenne, mikor hölgytársaságot kaptunk. Amúgy meg szívesen beszélgetek veletek.
- Vilma: - Jó napot Benjámín bácsi! Hallottam, végleg elutazik. Nagyon sajnálom. Jól kijövök a házban mindenkivel, magával különösen. Már többször elmondta, hogy miért megy el, én azért megkérdezem újra: jól meggondolta?
- Benjámín: - Jól Vilmácska. Örülök, hogy átjöttél, így meg tudom köszönni neked a segítséget, amit évek alatt kaptam tőled. Bármelyik percben itt lehet a fiam, és megyünk a reptérre, aztán irány Dublin!

- Vilma: - Ne köszönjön Benjámín bácsi semmit. Szívesen vásároltam be magának, néha kitakarítottam, ennyi volt. De ezekért fizetett nekem.
- Benjámín: - Csak egyszer fogadtál el némi aprópénzt.
- Alfonz: - Asszony! Te elfogadtál pénzt?
- Vilma: *lassan bólogatni kezd* - Akkor reggel a piacon kilopták a szatyromból a pénztárcát. Féltem neked megmondani, mert nem volt munkahelyed. Én is alig kerestem valamit a gyárban...
- Ábrahám: *ravaszhallgatással* - Ha szólsz kedves, én szívesen kölcsönöztem volna... *Alfonz fenyegetően elindul felé*
- Benjámín: *megérinti Alfonz vállát* - Nem úgy értette, csak néha nem a helyes kifejezést használja.
- Alfonz: *Megáll, legyint.* - Tudom, de az nehéz idő volt számunkra. Se munka, sem pénz.
- Benjámín: - Mégis ingyen segítettetek. Kevés ember tette volna meg.

Ábrahám csendben kimegy

- Vilma: - És ott Dublinban jobb lesz, Benjámín bácsi?
- Benjámín: - Remélem. A fiam jól keres, banki vezető. Kifogástalan a kapcsolatunk, pedig tudja, nem sok mindent hagyok rá. Felesége nem dolgozik, ő fogja a gondomat viselni. Vele is jóban vagyok meg a két gyerekükkel.
- Vilma: - Mekkora az unokái, megkérdezhetem?
- Benjámín: - Ikerlányok és tizenhét évesek. Nagyon szép gyerekek.
- Alfonz: - Benjámín! A fia is későn nősülhetett, mint maga. Gondolom, előbb kihetyegték magukat.
- Vilma: - Alfonz! Viselkedhetnél.
- Alfonz: *ártatlan képpel* - Miért? Nincs abban semmi rossz. Én is csak tavaly vettem el, pedig elmúltam harminc. Lenyugodtam, már nem kajtatok más nők után, csak te kellesz.
- Benjámín: - Hagyd Vilmácska. Igaza van a férjednek, és én nem vagyok sértődős. Valóban későn mondta ki a boldogító igent a fiam, szintúgy, mint én. Hát hogy egészen lehiggadtunk volna... *végigméri Vilmát* - Ilyen a vérmérsékletünk.
- Alfonz: - Fater! Már maga is kezdi, mint az a dinnye Ábrahám? Csak a szájuk jár. A szándékból még maradt valami magukban, de a kivitelezés már öne nuku lenne. Minden protézist viselő vén csödrőnek az én Vilmám kell?
- Benjámín: - Félreéreszt Alfonz. Vilma a tiéd, hozzá másnak semmi köze. Valamikor én is így vigyáztam az asszonyra.
- Vilma: - És szükség volt rá Benjámín bácsi?
- Benjámín: - A feleségem nagyon szép nő volt, olyan, mint te. Mindig szólt, ha valaki próbálkozott nála. Én ezeket szép szóval lerendeztem. Általában ez elégnek bizonyult. *elgondolkodva tesz néhány lépést* - Mert kis hazánkban ugye össznépi sport más feleségének ellopása.
- Alfonz: - Elég rossz tapasztalatai vannak erről szomszéd...
- Benjámín: - Én sem voltam jobb másoknál. *kopognak* - Tessék!

Bondorné, Marci édesanyja lép be

- Bondorné: - Jó napot Benjámín, és nektek is Vilma. *Benjámínhoz fordul* - Ha tudom, hogy vendégeid vannak, később jövök elköszönni. A fiam mondta, órák kérdése és elrepülsz közülünk.
- Benjámín: - Marci hiányozni fog, mint ti. Akik voltak a családom, a segítségem, néhány éve a történelmem, egy kicsit a hazám.
- Alfonz: *A fejét csóválja, nem akar hinni a fülének.* - De fennkölt lett Benjámín! Ezt teszi az emberrel egy utazás?
- Vilma: - Miért vagy ennyire cinikus, Alfonz?
- Benjámín: - Szeretném azt gondolni, ezen a módon reagálja le a távozásom okozta bánatát. De nem lehetek ennyire öntelt, és nem is vagyok.
- Bondorné: - Jól gondold Béli. Alfonz szeret téged, az ő karcos modorával. Senki nem kívánja az utcában a távozásodat.

- Benjámin: - Köszönöm, Magdi. Már régen megfordultak ezek a dolgok a fejemben, de csak mostanra lett visszavonhatatlan.
- Vilma: - Nagyon eltökélt Béni bácsi. Miért?
- Benjámin: - Miért? Akkor untatlak egy kicsit Vilmácska. Ha már elegend lesz a mondókámból, nyugodtan szakíts félbe.
- Vilma: - Nem fogom, ígérem.
- Benjámin: - Ezerkilencszáznegyvenhárom elején iszonyúan hideg volt a január. Dermesztő. Tartalékos hadnagyként kivíttek a Don-kanyarba. Hullottak a bajtársaim mellőlem tömegével, hidegtől, golyótól. A hazáért... A haza ezt hiányos fegyverzettel, papírtalpú bakancssal, romlott konzervvel hálálta meg. Fogságba estem. Négy év hadifogság után szinte csontvázként, tetvesen kerültem haza. Itthon úgy fogadtak, mint egy leprást. Agrármérnök volt a végzettségem, örültem, hogy egyáltalán kubikosi munkát kaptam.
- Alfonz: *csendesen* - Ezeket eddig nem mondtá, de nem is irigylem értük.
- Benjámin: - Ezzel még nem volt vége. Ötvenben, mint osztályidegent kitelepítettek anyámmal, apámmal a Hortobágyra, kényszermunkára. Apám ott akasztotta fel magát a sokadik verés után, amit egy ellopott kolbászdarab miatt kapott. Állandóan éhezünk. Egy este ültem a juhodály előtt, amiben elszállásoltak bennünket. Az istálló egyik felében birkák bégettek, a másikban hullafáradt emberek horkoltak... És eszembe jutott Petőfi. Az Alföld és a pusztá csodálója, a hazaszeretet szimbóluma. Akkor keveredett össze bennem minden. Kis híján az életemet adtam a hazáért, de mit kaptam tőle cserébe? Annyit biztosan, hogy a kitelepítetteknek - többek közt nekünk - elvették a vagyónukat, megszűnt a személyazonosságunk, nem kellett velünk elszámolni.
- Alfonz: - Kezdem magát megérteni, Béni bátyám.
- Benjámin: - Köszönöm. Sokszor gondolkodtam rajta, a mai fiatalság miért annyira közönyös ezekkel a dolgokkal szemben. Vajon miért? Mohács, Arad, Trianon. Tudnám sorolni.
- Alfonz: - Fater! Jól kipakolta a kégljét, de biztos nincs itt valahol egy poloska? Tudja, olyan amibe elem is kell. Meg amelyik nem annyira bűdös.
- Bondorné: - Ja. Ha lenne már a smasszerek lépteit számlálnánk a rácsok mögött? Mindig ez a belénk nevelt félelem gátol bennünket, ha társaságban próbáljuk kimondani az igazat. Pedig már elmúltak az ötvenes évek.
- Alfonz: - Már akinél. Rajtad - ne haragudj, látszik, hogy rég voltál csecsszopó... Bár a világ nem csak csecsekből áll... Bocs Magdi, ez nem biztos, hogy jó poén akart lenni.
- Bondorné: - Ne szemtelenkedj! Te is eléred ezt a kort, ha szerencséd lesz. Ha nem, az sem hat meg igazán. Én legalább már biztos lehetek benne, hogy többet éltem, mint eddig te, Alfonz.
- Benjámin: - Bírjátok már ki ezt a kis időt, amíg itthon vagyok. Utána folytassátok!
- Alfonz: - Részemről... *megvonja a vállát*
- Bondorné: *Alfonzra mosolyog* - Ezt a taknyost időnként helyre kell tennem. Nem hagyom a fejemre... nőni.
- Alfonz: - Magdi szomszéd! Akkor inentől nem tartozunk egymásnak?
- Bondorné: - Eddig sem tartoztunk.

Marci szalad be

- Marci: - Anya itt vagy? Az utcán két autó összeszaladt. Gyere, nézzétek meg!

Mindenki kimegy, Marci bent marad, lopva körbetekint, elbújik az ágy alá. Néhány másodpercig nem történik semmi a színpadon. Ábrahám lép be. Értetlenül körbenéz, maga elé beszél.

- Ábrahám: - Nocsak! Sehol senki? Pedig az öreg cucca még itt van. *A bőröndökre pillant. Közben mindenki visszajön, elgondolkodva. Alfonz, Vilma, Bondorné leülnek az asztal köré.*
- Alfonz: - Vagány kis csávó ez a Marci gyerek. Jól átvert bennünket. Utolsó vicc Béni fater részére? Ábrahámra néz - Na, végre újra itt! Már hiányoltuk kedves Ábrahám. Átsettenkedett hátul a kerti kiskapun? Mi szél hozta erre, őszinte bánatunkra?
- Ábrahám: - Válogasd meg a szavaidat, ficsúr! Kit vert át a gyerek?

- Benjámín: - Minket. Beszaladt, hogy karamboloztak az utcán, persze semmi nem történt. Nem haragszom érte, ilyennek szeretem.
- Ábrahám: *Bondorné felé fordul* - Nem kap elég kemény nevelést a fiad, anyuka. Mikor én voltam gyerek, ilyesmiért apám alaposan elnápárgolt volna a nadrágszíjával. De nálatok... *legyint*
- Bondorné: - Ha arra célzol, hogy apa nélkül nevelem Marcit, nem igazán érdekel. Inkább...
- Vilma: - Ne is foglalkozz vele, Magdi. Csak az irigység beszél belőle, mert nem született gyereke két házasságból sem. Ha nekem lesz gyerekem, nem fogom, és senkinek sem engedem bántani.
- Ábrahám: *halkan* - Kibújt belőle az anyatigris.
- Benjámín: - Nem csak nadrágszíjjal lehet verni egy gyereket. Az hogy hamarosan elmegyek, meg az évtizedek amennyit erről a dologról hallgattam, talán felment az önsajnálát vádja alól. *járkál a szobában* - Ketten voltunk testvérek. Az öcsém, *készerűen* nem akarok róla rosszakat szólni, de kénytelen vagyok egy-két hmmm... cselekedetéről beszélni, másként nem értetek meg. Egyszóval Gáspár öcsém már az általános iskolában lopott, nem járt be órákra, ellenőrzőt hamisított. Anyánk szemében mégis ő volt a szent és sérthetetlen. Anyánk erős akaratú lévén, apánkat sem engedte beleszólni a nevelésünkbe. Pontosabban az öcsém nevelésébe. Gáspárnak középiskolás korában gyakran voltak rendőrségi ügyei.
- Ábrahám: - Ismerem a melodrámat cimbora. És nehezen könnyezek, tudsz erről?
- Alfonz: - Maradjon már öreg, mert könnyen ráléphetek a pipájára. Folytassa, Béni!
- Benjámín: - Ha valamit rosszul csináltam - elcsúsztam, vagy eltörtem egy poharat - anyám Gáspárnak szólított aznap.
- Vilma: - Az öccse nevéen, Benjámín bácsi?
- Benjámín: - Az öcsém nevéen. Mert Gáspár jó, jól csinál mindent, tanulhatnék tőle. Persze ez nem volt igaz, az öcsémmel rengeteg baj volt. Anyámnak kellett állandóan elsimítani a zűrös ügyeit. És emellett anyánk mosolyogva felírta egy papírra, ha szerinte valamit nem jól tettem, hogy este, mikor apánk hazaér a bankból, elmondja neki és apám számon kérjen.
- Bondorné: - Ezért nem kell egy gyereknek apa, hogy a felesége madzagon rángassa. Az én fiamnak is volt... *Benjámín ágyékára pillant rövid időre*. Egyébként az öcséd, miként reagálta le anyátok viselkedését veled szemben?
- Benjámín: - Gúnyolódva. Szerinte ő a jófiú, és én azt kapom, amit megérdemlek.
- Bondorné: - Egy szerető testvér, mit ne mondjak.
- Benjámín: - Nagyon bántott, mikor anyám az öcsém nevéen szólított, akivel állandóan problémák voltak. És mikor... felírt a papírra. Egész nap, attól rettegettem, apám hogy szid le.
- Alfonz: - Én nem vagyok érzelmős típus, de ez nagy ganáság volt az anyja részéről. *hosszasan csóválja a fejét* - Egy gyereket egész nap félelemben tartani. Ilyen nincs.
- Benjámín: - Többször elgondoltam kamaszként, ott hagyom őket, külföldre szököm, nincs értelme itt élnem. Azonban mindig visszatartott valami. Az iskola, a tanáraitam, az osztálytársaim. Reggelente, mikor kinéztem a szobám ablakán - láttam a Balatont. Az utcák, az ismerős házak, a piac, ahol nagyanyám árulta a zöldségféléit, egyszóval minden arra emlékeztetett körülöttem, és magamban azt ismételttem: ne add fel, apafej! Itt nőttél fel!
- Ábrahám: - És most mégis felkötöd az útilaput, cimbora. Még meggondolhatod.
- Benjámín: - Már késő. És nincs mit meggondolnom. Hiába igyekeztem, nagyon keveset kaptam vissza abból, amit adtam ennek az országnak.
- Vilma: - Kemény szavak ezek Benjámín bácsi. A maga problémáját nem nullszaldóval, vagy pozitív előjellel méri. Itt a ráfizetést is nagyon sokan lenyelik. Mert itthon lehetünk és nem idegenben.
- Alfonz: - Asszony! Ha így folytatod, törpe leszek melletted. Egyetértek veled, de már ne a nyúl vigye a puskát!
- Kopognak. Benjámín az ajtóhoz megy, kinyitja. Meghökkenve áll egy ideig. Halk hangon beszél, miközben visszaindul a szobába.*
- Benjámín: - Gyere be öcsém. Joós Gáspár - Benjámín öccse érkezik erőteljes léptekkel, miután körbenéz a szobában, lépései bizonytalanná válnak.
- Gáspár: - Nem gondoltam... Hallottam itt hagysz bennünket, veled akartam csak beszélni.

- Benjámín: - Beszélj öcsém! Ezek az emberek a barátaim, nincs előttük titkom. Egyébként már senki előtt sincs.
- Vilma: - Benjámín bácsi, mi Alfonzzal menni készültünk.
- Benjámín: - Csak ülj vissza Vilmácska. Az öcsém, ha akarja, elmondhat bármit előttetek rólam.
- Gáspár: - Bátyám! Azt azért mégsem lehet. Családi dolgokat, nem beszélhetünk ki idegenek előtt. Te felülsz a repülőre, én meg itt maradok.
- Benjámín: - A családi dolgokat már kibeszéltem, mielőtt jöttél. Újat nemigen mondhat egyikünk sem.
- Gáspár: - Te kibeszélted a családi titkokat? Esküszöm nem vagy normális. Nem volt jogod hozzá!
- Alfonz: - Magának volt joga a bátyján vigyorgni, amikor az anyjuk fecnikre írta fel a „rémtetteit”?
- Gáspár: *Benjámínhoz* - Ezt is elmondtad? Gratulálok. Szereztél nekem néhány kedves tekintetet meg mögöttem összesűgő száját itt a faluban.
- Bondorné: - De érzékeny lett, megérdemelne egy kis közutálatot. Gondolok itt a helyi lapban némi nyilvánosságra. Ha már a bátyja évtizedeken át magába zárta az anyja és maga disznóságait.
- Gáspár: - Ne próbáljon fenyegetni!
- Benjámín: - Gáspár! Elmondod végre, miért jöttél. Több éve nem beszélünk...
- Gáspár: - Ezek előtt? Mind ellenem vannak. Felkerestelek, az nem elég megalázkodás?
- Benjámín: - Csak tudják meg, mi történt köztünk, velünk. Ha nem kezdesz bele, tudod hol jöttél be. Ott kitalálsz.
- Gáspár: - Milyen testvér vagy te? Hogy beszélsz velem?
- Alfonz: - Benjámín! Az öccse nem ért magyarul? Ezt eddig nem mondta.
- Benjámín: - Öcsém? *fejét várakozóan félrebillenti*
- Gáspár: - Mindenki előtt? *feszengve* - El akartam búcsúzni tőled. Ki tudja, látjuk-e még egymást?
- Benjámín: - Évekig megvoltunk egymás nélkül. Ezért érdekel a látogatásod célja.
- Gáspár: *összetört hangon* - Arra gondoltam, nekem is közöm van a távozásodhoz. És arra, talán nem kellene elmenned. Sok idő eltelt azok után, amik köztünk meg anya apa és közted történtek. Gondold meg. Anya és apa rég meghaltak.
- Alfonz: - Benjámín! Az öccse felfedezte a lelkiismeretet. Elfussak a találmányi hivatalba?
- Benjámín: - Hagyd Alfonz. Ezt sem lehetett könnyű elmondani neki.
- Gáspár: *Egyre felszabadultabb, mint aki nagy súlyt vet le magáról* - Szeretném, ha tudnád, mikor régen beálltál a kocsival az udvarba és meghívtál vacsorázni, én vettem le a kulcstartóról a kocsikulcsodat az előszobában és...
- Benjámín: - Tudom. Felejtük el.
- Gáspár: - És gyerekkorunkban nagyon sokat ártottam neked. Én mondtam anyának, szólítson téged Gáspárnak...
- Bondorné: - Finom kis testvér.
- Vilma: - De legalább beismerte. Ez is szép annyi év után.
- Benjámín: *öccséhez* - Örülök, mert látom, őszintén gondolsz. Könnyebb szívvel megyek el... *megszédül* - sok volt a meglepetésekből mára. Veszek be gyógyszert.
- A bőröndből, a ruhák alól műanyag téglát szed elő, letekeri a tetejét, bevesz két tablettát. Az öccsének mondja:* - Bátorság volt eljönnöd. Én nem éreztem adósnak magam, mégsem mentem el hozzád.
- Gáspár: - Ne okold magad, nincs miért. Az én hibáim már nem hibák és nem adósságok. Nem sértődöm meg, ha bűnnek nevezed őket. *félve megfogja bátyja kezét* - Nagyon féltem ettől a találkozástól, nehezen szántam rá magam. Törlesztett a sors a veled szemben elkövetett tetteimért. Mikor hazajöttél anyákkal apa nélkül a Hortobágyról, te elköltöztél otthonról.
- Benjámín: - Így láttam jónak, apánk halála után senki és semmi nem kötött a szülői házhoz.
- Gáspár: - Anya megváltozott. Soha nem árulta el, a kényszerszermunka vagy apánk öngyilkossága miatt. Engem kezdett okolni mindenért. Az lett a rögeszméje, én mártottalak be titeket valamivel, én azért maradhattam otthon.
- Ábrahám: - És úgy volt?
- Gáspár: *Kezét szája elé kapja, már bánja, amit elmondott. Látszólag felháborodik.* - Csak nem képzeled? Nincs ember, aki ilyet tesz a családjával!

- Alfonz: - Hát ember valóban nem tenne ilyet. Esetleg egy féreg. Olyanra gondolok, amelyik munka helyett lop, tanulás helyett elkerüli az iskolát, és ha úgy adódik, eltiporja a családját. Remélve, csak egyedül övé marad a vagyon.
- Gáspár: *ideges hangon* - Nem tudja maga azt, milyen világ volt akkoriban. Mindenkinek dolgozni kellett. Akárhol próbálkoztam, néhány nap múlva felmondtak.
- Bondorné: - Úgy látom, kezd összeállni a kép. Mondja csak tovább, egyre jobban érdekel.
- Gáspár: - Nincs mit mondanom többet! Így is eleget beszéltem maguknak, amikor semmi közük hozzá.
- Benjámín: - De nekem van, öcsém! Csak folytasd, ha már belekezdted.
- Gáspár: - Neked is befejeztem. Ide jövök gazsulálni - szinte térden csúszva, és ez a hála.
- Vilma: - Nem gazsulálni kellene, hanem rendesen élni és viselkedni. Gáspár! Azt azért még elmondhatná, édesanyja és maga közt, hogy alakult a viszony?
- Gáspár: - Nem lennék köteles elmondani, de itt még maga látszik a legnormálisabbnak.
- Alfonz: - Nem véletlenül a feleségem.
- Gáspár: - Pokol lett az élet nálunk. Bármit tettem, anyám mindenben hibát talált. Benjáminnak nevezett, ki sem mondta többé a nevemet. Idegbeteg lett. Az orvosnál ült állandóan vagy az orvos jött ki hozzánk. Meg akartam nőszülni, elüldözte a menyasszonyomat.
- Vilma: - El is költözhetett volna az édesanyjától, és akkor megnősül.
- Gáspár: - Képtelen voltam elhagyni. Olyan szoros kapocs volt köztünk gyerekkorom óta... *megrázza a fejét* - talán nem tudtam felnőni mellette, az akarata mellett.
- Bondorné: - A komizás, amit Benjáminnal szemben elkövettek összetartotta magukat. Bár az anyjának elege lett magából.
- Gáspár: *bólogat* - Egy éjszaka - '56 novemberében - két bőröndöt vitt ki az utcára, mikor autó fékezett és dudált a házuk előtt. Azóta nem tudok róla. Itt hagyta a gyereket *Benjáminra néz, megköszörüli a torkát.* - a gyerekeit.
- Benjámín: - Már felnőtt voltál. Talán, ha nem olyan szoros a megszokás, az érzelmi kapocs részedről irányába, könnyebben elviseled a távozását. Én egy óra alatt túltettem magam rajta.
- Alfonz: - Ez volt az egyetlen haszna annak, ahogy bánt magával gyerekkorában.
- Benjámín: - Anyánkat egyébként nem sok kötötte ehhez az országhoz, egy dolgot kivéve. Az pedig öcsém a hozzád való ragaszkodása volt. Ezt gyakran elmondta apáknak, előttem. Apát nem tisztelte, nem szerette, csak a pénzéért volt vele. Egyszer édesapa könnytől fátalos szemmel mondta nekem: tehetek én itt bármit fiam, az öcsédnek akkor is nagyobb becsülete van. Akkor már problémák voltak veled otthon, az iskolában, nem sorolom.
- Gáspár: - Nincs is rá szükség ennyi idegen előtt.
- Vilma: - Alfonz! Mennünk kellene, mert régóta itt vagyunk. Csak még annyit. A maguk édesanyja nem szerette ezt az országot, és hallottuk a dolgait. Nem is rendes ember, kiderült. Talán az egyik következik a másikból.
- Bondorné: - Én is megyek, nem tudom, merre van a fiam és mit csinál.
- Ábrahám: - Vagy miben mesterkedik már megint a kedves fia, anyuka. Nem kizárt, hogy macskát sütöget katlanban, esetleg a falu víztornyában kacsákat tanít úszni.
- Bondorné: - Van a te nyakadon elég nagy víztorony!
- Alfonz: - Egyetértek. Ábrahám tata! Magát nem úgy köszöntik, ha belép komolyabb emberek közé: na, viszontlátásra!
- Ábrahám: - Meglepnel, ha közénk sorolnád magad.
- Benjámín: *mosolyogva* - Ez a családi hangulat azért hiányozni fog. Bár a fiam és a családja is vidám emberek.
- Vilma: - Béni bácsi...resteltem, de meg kell kérdezni. Legfeljebb kidob, és többet nem áll velem szóba.
- Benjámín: - Mondd kislányom, nem tudsz megsérteni.
- Vilma: *feszengve* - Magát láttam néha éjjel Magdihoz átmenni? Ne értsen félre, örültem neki, hogy van valakije.
- Bondorné: - Miket hablatyolsz itt, hülye tyúk?
- Benjámín: *Magdihoz fordul* - Sajnálom, ha az őszinteségemmel bajt okozok neked. De már nem akarok hazudni senkinek. *Vilmára néz* - Engem láttál, Vilmácska.

Marci lassan kibújjik az ágy alól. Sírva Benjáminhoz megy, megfogja a kezét.

Marci: - Ne menjen el Béni bácsi... apu. Anya mondta, hogy nem mondhatom el senkinek...mert te vagy az apukám. *Zokogni kezd.* - Mindenkinek van apukája, nekem miért nem lehet? Maradj itt apu!

Benjámint összeroskad, az ágyra esik. Szívére szorítja kezeit, levegőért kapkod. Csengetnek. Ábrahám kinyitja az ajtót.

Ábrahám: - Béni! Megjött a fiad!

Benjámint: *elhaló hangon* - Nem megyek sehová. Itt akarok...

Függöny

~ ~ ~ ~ ~ ~

Mester Györgyi : Elbeszélések

A kézfogó

Már december óta tervezték az eljegyzést, mégis kihúzták egészen tavaszig, abból a megfontolásból, hogy ha már karácsonykor nem tartották meg a kézfogót, akkor üljék meg azt egy igazi szép, tavaszi napon. Így más hónap természetesen nem is jöhetett szóba, mint a szerelem hava, a virágillatú május.

Nagyon készültek rá mindketten, de különösen ő, az eljövendő menyasszony. A nagy nap előestéjén, családi fotókat nézegetett. Már voltak fényképei leendő családtagjairól, közöttük a fiú szüleiéről is. Amikor kezébe került majdani apósa képe, elgondolkozva nézegetni kezdte. A középkorú arcon az ismerős vonásokat kereste, mármint a fiú arcvonásait. Meg is lelte. Az életben fel sem tűnt neki, hogy apa és fia mennyire hasonlítanak egymásra. A kép ugyan csak derékgig ábrázolta az idősödő férfit, ő azonban tudta, hiszen már többször volt alkalma találkozni vele, hogy inkább alacsony, még középmagasnak se mondható, és köpcös. Olyan csupamarok kis ember, rövid kar, kurta húsos combok, holdvilág kép, a nyaka egybeolvad csapott vállával. Mindig szuszog, vagy a tüdejével van valami, vagy csak egyszerűen a kövérség miatt. Szemüveges, ráadásul vastag, minden ízlést nélkülöző, fekete keretes okulárét hord. A haja is már ritkulóban, pedig még csak a negyvenes éveit elején jár, és őszül is. Az apró, sötét szemekből vőlegénye tekintete nézett vissza rá, bár a fiú anyja világosabb szemét örökölte. Viszont az apja teremtét. Most középmagasnak mondható, és mivel még nem hízott el, nem lehet ráfogni, hogy feltűnően alacsony lenne. De tény, ami tény, övele majdnem egymagas. A fiú egyáltalában nem sportol, és bár többször kezdeményezte, hogy járjanak el együtt úszni, az mindig talált valami kifogást. Hol nem ért rá, hol „csak” meg volt fázva, máskor pedig egyszerűen elkezdett hízelegni, és ekkor ő mindig engedett, moziba mentek. Ha már most kicsi, pedig még sovány, de elhízik, mert nem sportol, mi lesz később?!

És ekkor váratlanul megjelent előtte egy jövőkép. Lelki szemeivel látta, amint ő az otthonukban épp vacsorát készít, amikor az ajtón csöngetnek. Tudja, hogy ebben az időben csak a férje lehet. Beengedi, és az ajtón belép egy köpcös, rövid karú, kurta combú, kerek fejű férfi, mosolygó, apró, világos szemeivel rákacsint, miközben első szava hozzá, a nevéhez, az, hogy elkészítette-e a beígért szalontüdőt vacsorára. Azután arról tudakozódik, milyen volt az uszodában a gyerekekkel, majd vacsora közben javasolja, hogy mivel másnapra esőt jósoltak, ezért ne kirándulni, inkább moziba menjenek, legyen végre egy élménydús hétvégéjük. És amikor a jövőképen ő erre földhöz vágta a keze ügyébe eső tányért, a csörömpölés hangja magához térítette. Tényleg összetört valami. Olyan erővel csapta a fényképeket az asztalra, hogy a hamutartó leugrott róla, és darabokra tört.

Az éjszaka hánykolódva aludt, kialvatlanul, fekete karikás szemekkel ébredt, s amikor telefonon pontosítani kellett volna, hányra jöjjenek vőlegénye és a szülők az eljegyzési ebédre, lemondta a kézfogót. Síró anyjával, kiabáló apjával nem törődve, csak annyit mondott: átgondolta a dolgot, mégsem illenek egymáshoz.

A leendő vőlegény először megdöbben, csalódottságot érzett, majd némi megkönnyebbülést. Este megnézte a tavaly nyári videót, és amikor látta, hogy menyasszonya anyja meg a nővérei mennyire elhíztak, milyen rosszul öltöznek, s maga is megtapasztalta, mennyire szalad odahaza a háztartásuk, úgy gondolta, talán jobb is, hogy így alakult...

— — —

A medveasszony

Már egy évtizede magányosan élt az erdőben, de nem szenvedett tőle. Az ő választása volt, senki másé, hogy különvált a közösségtől, kivonta magát a település életéből. Erdész volt, a természetes lét szerelmese, de különösen az erdőt szerette, minden teremtményével együtt.

Naponta tizenöt-húsz kilométert is megtett, fáradhatatlanul rótt az erdei ösvényeket, félévente elkoptatott egy bakancsot. Minden alkalommal ellátogatott a kihelyezett etetőkhöz, feltöltötte azokat, az orvadások csapdait sorra felszedte, tönkretette, ha útjába sérült állat került, hazavitte, ápolta, majd szabadon engedte.

Szerették az állatok, nem féltek tőle, nagyon tudott bánni velük. Így járt vissza másnaponként, a törött szárnyát újra használni tudó, ünneplőruhás öreg szarka, és a kerítés korlátjáról bámszkozott befelé. Na, nem pusztán barátságból látogatott el az erdészlakhoz, egy kis számítás is volt benne, hiszen tudta, hamarosan magot szórnak elé, s az erdész „beszélget” is vele, amit ő mindig barátságos cserregéssel viszonzott. Így társalogtak. Egy kisebb őzcsorda is gyakran megfordult a közelben, tudták, érezték, ott veszély nem fenyegeti őket. Ugyan néha-néha megdézsmáltak a friss konyhakerti növényeket, de igazi kárt sohasem okoztak. Az udvaron egy kis vadmalac is növekedett, valahogy lemaradt az anyjától, úgy került a házhoz.

A rengeteget azonban nem csak ilyen szelíd jószágok népesítették be, maga útját járta a hiúz, farkasfalka üvöltése hallatszott az éjben, s néha a medvék is lejöttek a sűrű fákkal borított magasabban fekvő erdőkből.

Egy hajnalon, szokása szerint az erdőt járta, amikor a sűrűben egyszer csak gyenge, nyivákoló hangot hallott. A hang forrását keresve, hamarosan ráakadt egy kicsi medvebocsra. Végig se gondolta a lehetséges következményeket, már nyúlt is hozzá. Azonnal látta, hogy a

talpát átfúrta egy jókora ágdarab, a seb gyulladt volt, erősen gennyezett, a kis állat teljesen le volt gyengülve. A karjába emelte a szinte öntudatlan, bundás testet, amikor a közelből morgás figyelmeztette, hogy nincs egyedül. Ő mégis, ügyet sem vetve arra, hogy döntése esetleg nem egyezik az anyamedve szándékával, gyors léptekkel hazafelé vette az irányt. Egy darabig nem csak érezte, hallotta is, hogy az anyaállat biztonságos távolságból követi, de nem közelítette meg. Talán már le is mondott a beteg kölykéről, az állatok megérzik, ha valami már menthetetlen.

Épségben hazaértek. Rögtön nekifogott a botdarab eltávolításának, a sebet fertőtlenítette, kötést tett rá, és a kis állatba kevés folyadékkal beleerőltette azt a szert, amiről biztosan tudta, ha cseppnyi esélye is van a bocsnak, használni fog.

Eleinte óránként nézett rá, később az állat kicsit felélénkült, mocorogni kezdett, láthatóan könnyebben viselte a sérülését is. Amikor már meg lehetett etetni, csak akkor kezdett vele barátkozni. A bánatos medveszemek hálásan néztek vissza rá, miközben tulajdonosuk mohón szívta a gyógyszerrel dúsított kecsketejet.

Na, végre egy nőnemű lény is került a házhoz - jegyezte meg félhangosan, és elmosolyodott. Megszokta, hogy magában beszél, hiszen nem volt kihez szólnia. Az állatokat becézte, ha szólhatnékja volt. Most legalább volt kihez.

A kis bocs szépen gyógyult. Egy idő múlva, már csupán a durva felületű, kerek, piros heg mutatta, hogy a talp valaha komolyan sérült.

Míg nem volt teljesen jól, az ágya mellé leterített pokrócon altatta, néha még éjjel is felriadt és ránézett, nincs-e valami baj, lélegzik-e még. Gyógyulása után a mackólánynak szokása maradt, hogy mellette aludjon a földön. Elkergetni se tudta, pedig jobb lett volna, ha az istállóban alszik, ahol a jászol mellé vackolt neki. Talán félt az üres helyiségben, vagy csak annyira hozzászokott, ki tudja, tény, hogy a ragaszkodásától nem szabadult. Egy idő után nem is bánta, bár sokszor eszébe jutott, a medve örökre még sem maradhat a háznál. Nem csak kedvelte, megszerette, s ha nem szégyellte volna, meg is könnyezi, amikor egy év elteltével úgy döntött, vissza kell küldenie az erdőbe.

Többször kísérelte meg otthagyni, aztán hátat fordítani, és eljönni, de csak nagy sokára sikerült. Akkor is úgy, hogy lövésekkel kellett szaporább távozásra bírni, amit a medvelány először nem is értett. Amikor aztán közvetlenül mellé lőtt, akkor lassan megindult az erdő sűrűje felé. Nem szaladt, tudta, hogy úgysem bántaná.

Ekkor egy hónapra beköltözött a faluba, egyik távoli rokonához, gondolván, ha a medve vissza is jön a házhoz, de ott nem talál mozgást, majd leszokik a visszajárkálásról, és végleg megtalálja helyét az erdőben.

Azért később is hiányzott neki. Reggelente, amikor kilépett az ágyból, talpával egyből a selymes mackóbundát kereste. Szomorú volt, hogy nem találta. Mintha egy kedves nőnemű lényt veszített volna el. Emlékezett, hogy éjszakánként néha arra riadt, a medve az ágyról lelógó kezét nyaldossa, vagy csak rátette a mancsát az ő karjára.

Ez is hiányzott, meg minden, ami hozzá kötötte. A róla való gondoskodás, a tőle kapott szeretet. És ekkor gondolt először arra, hogy asszonyt kellene hozni a házhoz, nem jó egyedül.

Nagy ritkán, de továbbra is bejárt a nagypiaci napon a faluba. Egy alkalommal, új árust fedezett fel a kofák között. Fiatal, barna lány volt, talán még a húszon is innen. Erdei gyümölcsöket, gombát árult, kézi fonású kosárból. Megszólította, hogy közelebből is szemügyre vehesse. Először a gyümölcsök felől érdeklődött, aztán vásárolt tőle, pedig mi szüksége volt neki málnára meg szederre? Hiszen ő ismerte a legjobb lelőhelyeket, már le sem hajolt értük, olyan természetes volt, hogy leszedheti, hogy bőségesen van belőle.

A lány kellemesen mély, borongós hangon válaszolgatott neki. Jobban megnézte magának. Az arca pirospozsgás volt, mint aki minden idejét a szabadban tölti, dús szemöldöke alól, meleg, barátságos pillantású barna szempár sütött felé. Ajka telt volt, s természetűl rózsaszínű, apró, erős fehér fogai kivillantak minden mosolynál. Haja tekergő örvény volt, vastag, selymesen sötétbarna zuhatag. Az alakját alig látta, mivel egy lánán ült, de abban biztos volt, hogy az erős vállak alatt kemény keblek, izmos, masszív kis test következik, mely formás, de erős lábakon áll. Olyan középtermetű volt, mint egy süldő mackólány. Csak ekkor gondolt arra, hogy kedves állatával hasonlítgatja össze a barna szemeket, a masszív testalkatot, a kedvességet...

A lábszárközépig érő szoknya alól, kilátszott a két kis tömött lábfej. Az egyikén ekkor váratlanul egy kerek, piros forradás nyoma tűnt elő. A lány észrevette, hogy a férfi pillantása a lábára szegeződik, ezért zavarában maga alá húzta, azonban ekkor, a hirtelen mozdulattól láthatóvá vált, ugyanolyan heg van a talpán is. Mintha valami átszúrta volna a lábfejét.

Az erdész megvette a lány aznapi egész árukészletét, sőt, még hozzátette, hogy mivel nagyon szereti a málnát, másnap is eljön.

Mielőtt visszament volna az erdészlakba, betért a korcsmába, hogy a lány felől érdeklődjön. A korcsmáros nem, de a felesége tudott róla valamit. Állítólag, legalább is, a mindentudók azt rebesgetik, a lány egyedül él az erdőben, végtelenül szegényes körülmények között, egy egyszerű fatákolmányban, amiben még ágy sincs. A földön alszik egy régi pokrócon. Eredetileg nagy pereputtyal jött, szülők, rokonok, sok apró gyerek, átutazóban voltak. Letelepedtek, megpihentek az erdőben. Ugyan messze voltak a falutól, de amikor eltűnt egy birka, őket gyanúsították, mivel idegenek voltak, és nagyon szegények. A károsult gazda fejszével meg a szomszédokkal indult az erdőbe, kideríteni az igazságot. Hogy igazán vétkesek voltak-e, vagy sem, akkor még senki sem tudta, de a család mégis gyorsan táborot bontott, el akarván kerülni az összetűzést. Eltűntek, sátras tul, szekerestül, pereputtyostól. A lány éppen az erdőt járta, gyümölcsöt, gombát szedett a piacra, és mire visszatért, hűlt helyét találta a családjának. Eleinte érdeklődött utánuk, de aztán abbahagyta. Őt nem bántotta senki, hiszen tudták, elment volna ő is, ha ludas a dologban, aztán meg előkerült az elveszettnek hitt birka is. A lány ittragadt. Hogy tényleg így volt-e, vagy másképpen került erre a vidékre, biztosat senki sem tudott. Egyszerű lány volt, erdőben élt, a sérülését gombázás közben is szerezhetette - gondolta az erdész, de egyre csak foglalkoztatta a dolog. Egészen addig, míg el nem döntötte, hogy feleségül veszi, úgyis olyan asszony kell a házhoz, aki megszokta az erdőt.

A faluban ülték meg az egyszerű lakodalmat, majd kivitte az új asszonyt az erdészlakba. Nem volt annak szinte semmi holmija, azon kívül, amit magán hordott. Az első együtt töltött estén fáradtan aludtak el.

Éjszaka az erdész hirtelen felriadt álmából, de nem értette az okát. Amikor magához tért, rögtön az asszonyt kereste mellette az ágyban, azonban ott senkit nem talált. A meglepetéstől felült, lelépett az ágyról, s talpa valami selymes, puhán bársnyos dologba mélyedt. Lenézett, és látta, újdonsült felesége ott kucorog a régi pokrócon, keze felnyúlik hozzá az ágyra. Valószínűleg az érintésére ébredt, amikor a nő álmában, önkéntelenül megfogta a kezét. A medveasszonyt akkor a karjaiba vette, és olyan gyengéden fektette vissza az ágyba, hogy még csak fel sem ébredt...

— — —

A rajzszőg

Már évek óta nem kesergett a nyomorán. Megszokta, mint a saját bőrét. Levetni úgysem tudta, hát miért foglalkozott volna vele? A kis padlásszoba, ahol lakott, zsúfolt volt a semmitől: a berendezés egy ágyból, gyalutlan asztalból, támlásszékből, falikútból, egy függönnyel elkerített WC-ből, vaskályhából, s a falon sorakozó, ruhaakasztót, egyben szekrényt helyettesítő kampósszögekből állt. A sivár szoba egyetlen díszé egy ócska rádió volt, amit az előző lakó, lakbérhátraléka fejében, az adósság kiegyenlítése végett hagyott hátra. Az ablak csupaszon ásitózott, unottan nézegetett kifelé a nagy, üres hátsódudvarra, ahol a meleg por súlya alatt kókadozó gazok burjánzottak, és az odadobált ételhulladékon döglegyek ejtőztek.

A falikút fölötti, foncsorhibás tükördarab a szoba lakóját sem tüntette fel jobb színben. A visszatükröződő kép igen lehangoló volt. Sovány, sápadt, beesett arc. Az apró szemek gyanakodva kémleltek a világba, mintha attól féltek volna, gazdájukra bármikor lesújthat a végzet. A szigorúan összeszorított ajkak fölött ritkás kis bajusz búslakodott, mintha nem telt volna többre belőle. A szemöldök apró, savószínű szemekre borult, a haj sötétén, még fésülten is elfeküdnek látszón, alig takarta a szűk kis fejet. Termete sem hazudtolta meg a képet: az alacsony, sovány, fiatalon is hajlott test mitől is növesztett volna nagyobb fejet és több észt?

Eddigi életében elkerülte a szerencse, ez tény. Jövője kilátástalan volt, rokona nem lévén, kitől, mitől is várhatta volna, hogy egyszer ráköszönt a jólét.

Szűkösén, beosztóan élt, egyetlen szenvedélye volt csupán, a lottó. Azt sohasem mulasztotta el, hogy a soros heti lottóját megvegye és kitöltse. Mondhatni, ez volt az úri „passziója”. Ugyan ezt sem engedhette meg magának, na de mit engedhetett volna meg? Hogy éhen haljon, vagy hogy télen ne fűtse fel a kis szobát? Igen, ezt mind megtehetette volna. De hát még csak huszonhét éves volt, és valami ismeretlen okból kifolyólag, élni akart, és még remélt.

A borongós reggelen, szokás szerint, már az ébresztőóra csörgése előtt kipattant a szeme. Fel kell kelni, várja a munka. A céltalan, értelmetlen vonalak húzogatása, körök és szegletek, melyekből talán kialakul valami épület körvonala, amit ő sosem fog látni, hiszen hogy jön ő ahhoz?! Ő csak egy egyszerű segéd-műszaki rajzoló. Egy senki, akit észre sem vesznek. A kollégái csak kukkolják, gúnyolják, a nők, különösen az a kis szőke a bérszámfejtésről, átnéz rajta, jó, hogy amikor látja, legalább a hódolatteljes köszöntését fogadja. Semmi esélye nála, pedig ha tudná, hogy akár meghalni is kész lenne érte. Évek óta nem volt nővel. Nem tellett rá. Önszántából pedig nem állt vele szoba egy valamirevaló nő sem.

Ez mind végigfutott az agyán, amíg elvégezte a dolgát, arcot mosott, magára húzta szokásos, mindennapi gönceit, és leült az asztal mellé. Baloldalt félig üres lekvárosüveg, mindennapi reggelije elmaradhatatlan kelléke, zacskóban szikkadó kenyér, vizeskancsó, jobbra pedig már nem nagyon nyújtózkodhatott, mert könyökével óhatatlanul leverte volna a papírdobozban tárolt ceruzacsonkokat, tompa körzőt, radírdarabokat, a kupacban álló rajzszőgeket, na és persze az otthoni munka elmaradhatatlan kellékeit, a néhol zsírfoltos, gyűrött sarkú rajzpapírokat, amin a hazahozott szerkesztési feladatokat szokta felvázolni.

Elmerengve, félig még az ágyemeleg bódulatában, rágcsálta a mutatóba megkent kenyeret, közben, szinte öntudatlanul, a rádió felé nyúlt, és elcsavarta a gombot. A reggeli hírek után, a lottóhúzás számait kezdte sorolni a monoton, szenttelen női hang. Biztosan nem lottózik - futott át az agyán. Hallgatta a számokat, mint aki számára ez teljesen közömbös információ, hiszen a nyereség élményét még sohasem élte át. Elhangzott a hat szám, melyek egyszerre csak olyan ismerősnek tunk. Az ismétlésre már kiélesedett a hallása. Nagy isten, ezek az ő számai! Nem lehet! Megütötte a főnyereményt! Biztosan meg fog halni, vagy talán már nem is él! Nem, vele ilyesmi nem fordulhat elő! Ő nem győzelemre született.... vagy mégis?!

Felugrott. Lendületétől borult a szék, röpült a kancsó, a lekvárosüveg, a ceruzatartó doboz a padlón landolt, a rajzszőgek szanaszét gurultak, a lapok csúsztak, mint kavics a tó felszínén...Maga után becsapva az ajtót, mi nem volt szokása, leszángludott a kopott lépcsősoron, kivágódott az utcára és körülnézett.

Az ébredező házak között, már pislogva sütött a nap. Úgy érezte, ez most csak az ő kedvéért kelt fel. Igen, ez az ő napja! Munkába menet útba ejtette a lottózót, hogy meggyőződjön róla, a kihúzott számok azonosak az övéivel. Semmi kétség, megütötte a főnyereményt! Az irodába úgy ment be, hogy a porta előtt elhaladtában, csak intett az ott ülőnek, aki kellően el is bámult ezen. Mi lelhetette ezt az amúgy szerény fiatalembert, hogy még csak nem is köszön? Leült az íróasztalához, elővette a szelvényt, nézegette, forgatta a kezében. Majd egy döntő elhatározással odament az irodafőnökhöz, és elkéredzkedett „ügyet” intézni”. A főnök meglepődött ekkora merészségen, de amikor megtudta az „ügy” mibenlétét, nyájasan engedélyt adott a távozásra.

Hogy, hogy nem, de még mielőtt eljöhett volna, az irodában híre ment a lottónyereményének. Sorra jöttek gratulálni olyan kollégák is, akik addig a létezését sem kívánták tudomásul venni. És láss csodát, egyszer csak ott állt az asztala előtt a szőke szíren a bérszámfejtésből! Kedveskedve odahajolt hozzá, úgy mondta, hogy egyik rokona remek befektetési lehetőséget tudna

ajánlani a pénze számára, és ha nem bánja, este felugrana hozzá, ezt megbeszélni. Úgy bólintott rá, hogy szinte nem is volt magánál. Csak elhadarta a címét, és már menekült is – nehogy felébredjen. A lottózóban biztosították arról, hogy a nyereménnyel minden rendben lesz, másnap menjen vissza, lehetőleg kísérvél, és ajánlják, hogy átmenetileg a pénzét helyezze el egy bankfiókban, míg nem dönt a további felhasználásról. Holtfáradtan ért haza. Aznap nem dolgozott semmit, mégis olyan elnyűttnek érezte magát. Talán a sok új élmény fárasztotta ki, a lehetőségek tárháza, amely most úgy nyílt meg előtte, hogy egyszeriben fel sem tudta fogni. Holnaptól minden másképp lesz?! Hogy lehet ezt elhinni? Mi lesz, ha kiderül, mégsem igaz? Azt nem élné túl! De ezen most nem is érdemes töprengni, este jön hozzá a kis szőke a bérszámfejtésről. Már vásárolt is az esti találkához, persze csak szerényen, hiszen a véstartalékát kellett felhasználnia, a nyeremény még nincs a kezében. Kiemelt figyelmet fordított a külsejére, úgy készülődött. A fekete öltönyét vette fel, amit anyja temetésén viselt utoljára. Ezt érezte az alkalomhoz illően elég elegánsnak. Ekkor eszébe jutott, mint valami zsugori öregúrnak, hogy mi van, ha ellopják tőle a nyertes szelvényt? Talán a szőke tündérnek is vannak efféle szándékai? Egy hirtelen ötlettől vezérelve, felhasította otthoni lábbelije gumitalpát, és a résbe belecsúsztatta az összehajtogatott szelvényt. A rés azonban nyíltan tátongott, hát rányomott egy rajzszöget. Úgyis cipőt húz, ha jön a vendég – gondolta. Ebben a percben felvijjogott a bejárat csengő. Megjött a szőke démon. Mától kezdve az én Istennőm! Nem is gondolt másra, rohant az ajtó felé. A kopott kőlépcső tetején a papucs rajzszöggel vasalt talpa megcsúszott, és ő repült lefelé. Mire a húsz fokon lebecskázott, nyakát szegte.

Az ajtócsengő még percekig harsogott, mignem a bejönni szándékozó megunta, hogy nem engedi be senki, és mérgesen odébbállt.

Harmadnap, mivel a munkahelyén nem jelentkezett, ki sem lépett a cégtől, ügyintézés céljából keresték a lakását. A kulcs belül volt a zárban, ezért bajt szimatoltak a látogatók. Feltörték a lakást, de a sérültön már nem tudtak segíteni. A nyertes lottószelvény sosem került elő, tán igaz se volt, az albérlő holmijait a tulajdonos - hozzátartozó híján - a személtre vitette.

A gumitalpú papucsot egy hajléktalan csavargó találta meg, aki aztán gyakran hálálkodott a korábbi tulajdonosnak, mivel így nyár közepén, egy kényelmes papucs, minden kincset megér....

— — —

A sajt

Tudta, zűrös hét vár rá, hiszen tavaly is, amikor náluk „nyaralt” a neje húga a pereputtyával, szinte semmire se jutott a saját munkájával. Muszáj volt sok időt velük tölteni, ügyes-bajos dolgaikat, beszerzéseiket intézni. Egyébként a családdal nem volt különösebb gondja, mindig is jól megfért a felesége rokonságával.

Nem tévedett, bejött az elképzelése. Egyik nap neki, másik nap a feleségének kellett kíséretetnie a vendégeket, de még a gimnazista nagylányt is befogták, hogy a szomszédos városka múzeumában, kalauzolja őket. Tavaly ugyan jártak már ott, de a kicsik idén is ragaszkodtak hozzá.

Hasonlóképpen elodázhatatlan, sarkalatos pontja volt a programnak a helyi sajtuspecialitás beszerzése, mert abból vittek tavaly, és mindenkinek nagyon ízlett. Még a nyolcvanéves mámi, sógornője anyósa is megkedvelte a nagylyukú, fanyarkásan sós sajtkülönlegességet, mivel kevés fogával még el tudta harapdálni. Az idős hölgy idén ugyan már nem jött, mivel közben ágyhoz kötött beteg lett, de a sajtra feltétlenül számított, és - állítólag -, azt üzenté, addig nem akar meghalni, amíg a kedvencéből még egyszer nem evett.

Ezen a héten azonban, mintha az egész világ összefogott volna ellenük, a piacokról eltűnt a keresett sajt. Még önszorgalomból is utánajárt, felvette a barátaival a kapcsolatot, segítenének beszerezni a sajtot, a már hazafelé készülődő vendégeiknek. Azonban itt is, ott is, csak azt lehetett hallani, hiánycikk most ez a tejtermék, sok volt a külföldi, felvásárolták a teljes készletet. Már a helybelieknek se jutott. Ekkor, a huszonegyedik órában, mentőkötelet dobott neki a Jóisten. A gazdaboltban kezdett szokásos, reggeli bevásárló körútja során, véletlenül belebotlott egyik régi katonatársába, nem tudtak elmenni egymás mellett szó nélkül. Főként nem szomszédosan, ebben a tikkasztó nyári melegben. Beültek hát sörözni a közeli kerthelyiségbe. Szó szót követett, mígnem az került terítékre, hogy kinek, milyen gondja van a családjával. Ő nem panaszkodott, jól kijönnek az asszonnyal, a gyerekekkel sincs gond, csak hát a távolabbi hozzátartozók. A neje pereputtya. Még a jó viszonyban lévő rokonok közt is megesik, hogy akaratlanul is, egymás idegeire mennek, megoldhatatlan problémát okoznak a másiknak. Itt van például, ez a mostani eset - mondta. Én vegyem a lelkemre, hogy otthon az öreg mámi utolsó óhaja nem teljesül, mert mi ideki, Zetelakán nem tudunk neki a kedvenc sajtjából szerezni?! Hát akkora a baj? - kérdezte a barát. Miféle csudasajtot keresel te, amit beszerezni képtelenség? Erre ő elpanaszolta, hogy kereste, kutatta, már akár le is pénzelt volna valakit, ha pult alól, vagy bármi más módon szerez neki, de semmi foganatja. Lejárhatja a lábát, a sajt eltűnt a föld felszínéről, és holnapig, a rokonok indulásáig, már bizonyára nem is kerül elő.

Azt a nagylyukú, fanyarkásan sósat keresed ilyen nagy vehemenciával? - kérdezte ismét a barátja. A nővéremék is csinálják, ma délután épp látogatóba ígérkeztek. Megtelefonálok, hogy hozzanak egy darabot, és rögtön át is ugrom vele hozzátok. Azt sem tudta, hogy köszönje. Mégsem esik csorba a becsületén, mert az asszony már azt is feltételezte, talán nem is akarja igazán azt a sajtot megszerezni...

Nem is volt otthon, csak este mondta a felesége, hogy a barát meghozta a sajtot, és betették a hűtőbe. A sógorasszony nagyon örült neki, ő meg többször is elmondta, hogy aztán nehogy ott felejtse a fridzsiderben, mert az már jóvátehetetlen hiba lenne. Mit is szólna odahaza az a szegény, kíváncsú mámi, ha nem kapná meg az ő kis sajtját!

Régen aludt olyan nyugodtan és gondtalanul, mint azon az éjszakán. Még reggel is, mielőtt elindult volna a gazdaboltba, két csók között odasúgta búcsúzkodó sógorasszonyának: a sajtot jól eltettétek, nem fog megromolni?! Nem, ne izgulj, szóltam a Józsinak, hogy tegye be a nagytáskába.

A bolt után még beugrott a henteshez, egy kis dagadóért, úgy gondolta, jó lesz vacsorára, bár a napokban, a vendégek miatt elég sok húst ettek, megevett volna már valami tésztafélét is, mondjuk sajtosat. Azt nagyon szereti. Az asszonynak is eszibe juthatott volna. Na de ebben a sajthiányos időszakban? Nem várhatja el tőle, hogy még erre is gondja legyen.

Mire hazaért, alaposan megszomjazott. Első útja a hűtőhöz vezetett. Ahogy benyúlt a tejdobozok mögé, hogy a kedvenc sörét kivegye, meghűlt benne a vér. Ott volt a sajt. Kicsit eldugva, a tej és gyümölcsleves dobozok mögött, közvetlenül a sör mellett. Az asszony nem volt otthon, a papírfecsin hátrahagyott üzenet szerint, próbára ment a varrónőhöz, így nem is szólhatott senkinek, hová rohan, csak kezében a sajtos zacskóval beugrott a kocsiba, és nyomta a gázt veszettül. A rokonoknak már majd kétórányi előnyük van - gondolta -, lehet, hogy csak a határ közelében éri őket utol. Akkor is, mindegy, hogy milyen fáradság árán, de utánuk viszi a sajtot. Ezen nem múlhat a dolog, amikor annyit törte magát a megszerzésével. A Józsi, a figyelmeztetés ellenére, mégiscsak elfelejtette betenni a sajtot a nagytáskába.

Hajtott, mint a meszes, amikor végre az egyik benzinkútnál utolért egy magyar rendszámú piros autót. A bennülők ismerősök voltak, akik ráadásul a rokonaikat is ismerték, mivel ugyanabban a kisközségben laktak, mint a sógorasszonyék. Ők is hazafelé tartottak. Megállt mellettük, kiszállt, és szinte esengve kérte őket, vigyék magukkal a sajtot, és hazaérve adják át a

sógorasszonynak. Ha tudja, valamikor majd meghálálja. Azok csak nevték, hogy milyen ijedt a képe, és nem akarták elhinni, hogy olyan fontos az a darabka sajt. De elvállalták a feladatot. Megígérték, még aznap este házhoz viszik a sürgős küldeményt.

Amikor elkészönt tőlük, újabb nagy kő esett le a szívéről. Meg is volt rendesen elégedve magával. Mégiscsak remek egy fickó ő, ha meg tudott oldani egy majdnem megoldhatatlan feladatot.

Visszafelé már nem hajtott olyan gyorsan, kora estére ért haza, farkaséhesen. Otthon az asszony azzal fogadta: jó soká elváltál, pedig a kedvenc ételedet akartam készíteni vacsorára. Sajtos tésztát - már ha megtaláltam volna azt a darab sajtot, amit a tejes és gyümölcsleves dobozok mögé, a sör mellé tettem ma reggel. Képzeld, megszűnt hiánycikknek lenni, ma már szinte minden üzletben kapható volt a nagylyukú sajt. Nem hagytad te véletlenül nyitva a lakásajtót, amikor elmentél hazulról?

És abban a pillanatban, a két kő, ami a nap folyamán leesett a szívéről, mintha a fejére esett volna. Hát a saját vacsoráját vitte ő lóhalálában a rokonok után? Mégiscsak rendes ember ez a Józsi, betette a mámi kedvencét a nagyszatyorba....

— — —

A tenger

A halászlégény hevenyészve összetákolta kalyibában éldegélt a településtől távol, a tenger egyik elhagyott partszakaszán. Már nem volt olyan fiatal, hogy a családja tartsa el, de olyan idős sem volt még, hogy ő maga alapítson családot, na meg az anyagi tehetsége se volt meg hozzá. Utóbbit nehéz is lett volna tagadni, hiszen végtelenül szegény volt, csak tengődött egyik napról a másikra.

Ócska, recsegő-ropogó deszkájú bárkáján minden hajnalban tengerre szállt, felvette a harcot a háborgó őselemmel, kivetette a hálót, bevonta a rákcsapda ketrecét, birkózott a kötélzettel, tenyere össze-vissza hasadozott, gyógyult sebekkel volt teli, melyre aztán úgy rákérgeződött a bőr, mint az öreg emberekénél szokott. A tengert ennek ellenére csupán ellenfelének, és nem ellenségének tekintette, hiszen már évek óta senkitől nem kapott semmit, a tenger tartotta el, hát miért is haragudott volna rá? Azt meg csak nem kívánhatta, hogy a tenger önként adjon bármit is, rendjén valónak érezte hát, hogy meg kell küzdenie a mindennapi betevő falatért.

A tenger sem akarta őt sohasem elpusztítani, csak küzdelemre készítette, mintha csupán az akaraterejét tenné nap mint nap próbára, s lehetővé, hogy tényleg kiérdemelje, amit tőle megszerez. Ha kicsit bőségesebb volt a halfogás, új deszkákkal megjavíthatta a rozoga bárkát, vagy vehetett egy másik hálót, többre nem tellett. Mint ahogyan lányra sem. Hiszen a lányok is olyan mércével mértek, mint mindenki más a világon: van-e valamid, tehetős vagy-e, el tudsz-e tartani egy asszonyt, gyerekeket. Mivel nem volt semmije, erről csak álmodozhatott. Meg is tette, esténként.

Miután elfogyasztotta egyhangú vacsoráját, kiült a tengerpartra. És akkor minden megváltozott körülötte. A napközben haragvó tenger a szeme előtt szelídült meg. Lábaihoz csendesen simultak a hullámok, halk loccsanással futottak a partra, fáradhatatlanul igyekeztek felé, mintha őt akarták volna elérni. A selymes víz simogatta a bőrét, lágy, sós szellő borzolta a haját. Előtte hajladoztak a víz alatti bársony moszatok, mintha táncot lejténének, kacérkodva vonva magukra révedező tekintetét. Szerette a tengert. Olyan fájdalmasan szép volt a látvány. Szemében visszatükröződött a lenyugvó nap tüze, mely lángoló vörösre festette a tenger azúr fényét, majd a hanyatló nap belebukott a végtelenbe, és a nagy víz kioltotta a tüzet. Ezt csodálta minden este, s a csendet, mely telítve volt a nászukat ülő kabócák örökös ciripelésével, a tenger mormogásával, a partra csapódó hullámok halk, egyenletes neszével, s a szelídülő langy fuvallat érzéki susogásával.

Napszálltával a tenger fölé mélyfekete lepel borult, elfedve minden rosszat, minden csúfságát a keserves életnek, s betakarta őt is. Ilyenkor aludni tért szerény fekhelyére, melyet uszadékfából ácsolt, száraz tengeri füvel bélelt, mégis milyen jó alvás esett rajta. Csak azzal nem volt kibékülve, hogy az álom sem hozta el a mámorító, boldog érzést, melyre mindig is vágyott, átélni egy szerelmes éjszakát.

A dagály érkezével, a tenger minden éjjel kiszökött a medréből. Ő is szerette a fiút. A napcserezte fiatal arcot, a fekete, szomorú szemeket, a rakoncátlan haját, mely olyan hullámokat vetett, mint maga a haragvó tenger. Hol a szülöttének érezte az anyátlan-apátlant, hol a szeretőjének, kivel szakadatlan kívánt együtt lenni, együtt érezni, lélegzeni... A kalyibához igyekezett hát unos-untalan, de hullámai nem bírták erővel, s előbb haltak el a kagylótörmeléken parton, minthogy elértek volna azt.

Egy éjszakán azonban, amikor tán a hold is kirúgott a hámból, a dagály szokatlanul megnövelte a vizet. A tenger kilépett medréből és visszatartatlanul nyomult a kunyhó felé. Nyitott ajtaján beáramlott, és körülölelte az egyszerű fekhelyet. Selymes hullámaival betakarta a fiú testét, a nedves, apró tajték az ajkát paskolták, s az alvó arcán cirógatva átsuhant a tengeri moszat. A fiú álmában úgy érezte, ezer lágy kar öleli langyos öleléssel, nedves csókok érintik az ajkát, homlokát befedte egy szép lány dús hajzuhataga. Boldog volt. Soha át nem élt képes érzés töltötte el, a boldogság bódulata, melyből nem akart felébredni. A tenger pedig először csak ringatta a fekhelyet, majd megemelte és hullámozó hátára vette. Kivitte az egyszerű lakból, ringatva vitte magával, vissza az anyabölcsőbe. A nyílt vízen aztán a szerelmes-halálos ölelés még szorosabbá vált, s a tenger a fiút lehúzta mélységes mély kútjába, örök álommámorba temetve, amelyből nincs ébredés...

— — —

Az akta

Épp csak szétpakolt az íróasztalán, amikor bejött a csoportvezetője, és az aktát kérte.

Már amikor rákérdezett, hogy melyiket is, és a főnöke megnevezte az ominózus ügyiratot, tudta, hogy az biztosan nincs nála. Mondta is, de mivel a kisfőnök csak erősködött, hogy nála kell lennie, hát előtte pörgette át az aktáit, egyiket a másik után. Azután elővette a nemrégiben irattározottakat is, hogy kiderüljön, nem keveredette-e - véletlenül - azok közé.

A fontos iratot tartalmazó borító azonban sem a fiókból, sem a szekrényből nem került elő. A föld csak nem nyelte el? - humorizált a főnöke, majd amikor látta, hogy az akta tényleg nem lesz meg, hangnemet váltott. Erre rámehet az állásod - mondta neki vészjóslóan. Úgy tudom, ma délutánra várják a minisztériumban a választ, már amit az ügyiratban feltett kérdésekre kell adnunk. Persze, előbb az adatokat lenne célszerű összeszednünk, csak tudnám, hogy milyen témában. Már leszóltak a titkárságról, ebéd után feltétlenül várják, hogy beadjuk aláírásra a vezérigazgatónak.

A csoportvezető a végén már annyira belelovalta magát, hogy „leszerencsétlenezte” őt, megígólva azt is, hogy a cégtől, az eset következményeként - gondatlan munkavégzés, fontos ügyirat elvesztése okán -, szinte biztos, hogy mennie kell.

Amikor a feldúlt főnök sebbel-lobbal kirohant az irodából, úgy becsapta maga után az ajtót, hogy egy helyen még a vakolat is lepotyogott.

Mialatt ő a székében, magába roskadva ült, a telefon vadul felcsörgött. El kellett tartania a fülétől, mert a csoportvezetője olyan hangosan ordibált a kagylóba. Azonnal gyere az iktatóba! - üvöltötte. Ha egy percen belül nem vagy itt, én, személyesen intézem el, hogy kirúgjanak! Az iktatóban a szikár, egyébként eddig is igen ellenszenves, szemüveges, középkorú nő, folytatta az ő egzeciroztatását. Na, nézzen ide kolléga - és az orra elé tolta az átadókönyvet. Ide pedig be van írva - a vak is láthatja -, hogy ezt az iratot maga tegnap délután átvette. Saját kezűleg írta alá, hogy tőlem megkapta. Szintügy, mint a pénztártól való távozás után, reklamációt én sem fogadok el. Ismerem én a kedves kollégák eszejárását, ha nincs meg valami, azért csak az iktató lehet a felelős!

Ekkor neki eszébe jutott, hogy tegnap, nem sokkal a munkaidő végezte előtt, tényleg járt az iktatóban, amikor is, az a vén satrafa aláíratott vele valamit a könyvben. Az aktát azonban mégsem kapta meg, mert a nőnek eszébe jutott, hogy a nagy sietségben a gépre még nem vitte fel az anyagot. Még ki is hangsúlyozta, hogy csak nyugodtan menjen vissza az irodájába, ha végzett az iktatással, majd utána viszi. De nem vitte. Ő azt az iratot egyáltalában nem is látta. Talán hibázott, amiért később nem kereste, de amikor azt sem tudta, mit keressen. És lám, most az ő nyakába varrják az egészet. Az ő felelőssége, ha a minisztérium időben nem kapja meg a kért adatokat.

És ekkor elkezdte magát rettenetesen szégyellni, pedig ártatlan volt, mint a ma született bárány.

Látta, amint az ebédlőben összesúgtak a jövetelére. Begörcsölt a gyomra, ott is hagyta az ebéd nagyobbik felét, pedig a milánói makaróni a kedvence volt. Már valószínűleg mindenki tudja a cégnél, hogy elveszített egy fontos ügyiratot. A folyosón szembejövő kolléganője bátorítólaga a karjára tette a kezét. Majd csak lesz valahogy - súgta vigasztalóan.

Egyszerre izzadt, és rázta a hideg. Olyan rosszul érezte magát a bőrén, hogy legszívesebben kibújt volna belőle, és odébbáll. A mentségére azonban nem tudott felhozni semmit. Hiába mondta az iktatóban, hogy aláírta, persze, mert a nő erőszakosan az orra alá tolta az átadókönyvet, és ragaszkodott hozzá, hogy aláírja, de az aktát, azt nem kapta meg. Sem akkor, sem azután. Még csak nem is látta.

Rettegésben teltek az órái, már lassan maga is elhitte, hogy ő a hibás. Egy ügyefogyott, egy balfék, aki nem tud kiállni az igazáért. Nem tudja bizonyítani - a saját aláírása ellenében -, hogy nem felelős az akta eltűnéséért.

Délután fél négykor - amikor már mindenki hazafelé készülődött -, váratlanul bejött a szobájába a csoportvezető. Udvariasan elnézést kért tőle a délelőtti kirohanásáért. Meglett az akta - mondta -, már be is küldték az adatokat a minisztériumba. Nincs semmi baj, tévedés volt, ő tényleg nem tehetett róla. A segédhivatalban a kolléganő - az a nagyszájú piszkafa - miután beiktatta az iratot, véletlenül az asztalon felejtette. A irodákban, munkaidő után, az osztályvezető éberségi ellenőrzést tartott, ő találta meg az elzáratlan iratot. Magához vette, másnap reggel pedig kiadta feldolgozásra, így az ügy le is van zárva.

Amikor magára maradt az irodájában, érezte, a feszültsége nem enyhül. A gyomra továbbra is görcsölt, a feje is megfájdult, homlokáról le kellett törölnie az izzadságot. És akkor támadt egy ötlete.

Elsetált az iktató felé, jobbra-balra köszöngetve a már hazafelé siető kollégáknak. Az iktató ajtaja előtt megállt, és befelé fülelt. Kihallatszott, ahogy a nő nagy, erős léptekkel végigdübög az irodán, és becsapkodja az irattározók, meg a

páncélszekrény ajtaját. Ekkor ő az ajtón kívül fityegő kulcsot csendben elfordította, kivette, majd halk léptekkel távozott. A lift előterében az egyik fikusz kicsit lötyögős cserepébe beleejtette az iktató helyiség kulcsát. A liftben, míg leért a földszintre, de még a buszmegállóban is, végig mosolygott, mert elképzelte, amint a fiatal portásfiú - négy óra után, amikor az alkalmazottak már mind haza mentek -, jó szokása szerint felteszi a fülhallgatóját, és akkor még a telefoncsörgést se hallja meg, hát még a kiabálást a nyolcadikról, hogy „segítség, bezártak, engedjen ki valaki!”

~ ~ ~ ~ ~

MŰVÉSZET

Segesváry Viktor : The Meaning of Religious Aesthetics

A PERSONAL POINT OF VIEW

This essay, as indicated in the subtitle, is not a historical overview of the literature on the subject or an analysis of contemporary views on it, but the particular point of view of a Reformed theologian and convinced Christian. It reflects the author's knowledge and love of other cultures and civilizations which he studied since a half century and that led him to elaborate a coherent view of how cultures determine human beings' existence. This view of different cultural and civilizational worlds will then be the point of departure for developing my thoughts on the meaning of religious aesthetics.

Religion and Culture

Culture is determining every human world because it shapes society's structure, people's customs and behavior patterns, and cultural features are transmitted by tradition from generation to generation. In saying this I do not mean that biological and genetic factors do not play a fundamental role in human life, but I believe that biological and cultural evolutions influence each other as genetic and biological endowments constitute, indeed, the framework for man's cultural and spiritual existence; therefore, cultural givens clearly contribute to the gradual formation of human personalities. I describe human communities with their characteristic physical, cultural, social, economic, political and technical features as human worlds – thus, every human world is representing a civilizational ensemble.

Following the logic of the above argument, then, all civilizations are centered on a cultural core. This cultural core includes philosophy, morals, arts, sciences, social relations, and, above all, the religion which is the proper source of every culture. There is no culture without in its bosom a religion and the latter's creative forces; even the only culture built exclusively on a this-worldly perspective, negating any religious, transcendental fundament – the modern culture of the West – sprung out of the Christian Middle Ages and not until today could liberate itself from all the hallmarks of its Christian origins. This is the reason why I spoke above of man's cultural and spiritual existence because culture and spirituality are inseparable.

China is no exception to this rule. Apparently, no religion is at the core of the Chinese culture, but if one considers religion in its widest sense, that is, as a relationship to the transcendent, Confucianism and Taoism contain strong elements linking earthly existence to the 'other world.' In Confucianism the strong emphasis on the cult of ancestors and in Taoism the mystery of the Tao which surrounds human life, are certainly ways to reach the 'sky' – so many times evoked in Chinese literature – and represent undoubtedly transcendent reality.

If this is so, then there cannot be tensions in a culture between its various components as the tenets of religious faith are regulating the relationship between them, giving priority to the development of one or the other at different epochs. There is always interplay of all cultural activities among themselves, on the one hand, and with the spiritual forces emanating from the religious belief, on the other. It is only in Western culture that the opposition between the religious and the worldly plays an important role; in all other cultures such an event can only occur under foreign influence like the impact of Western ideas and ideologies penetrating until the cultural core of all other civilizations in our globalized world. Suffice it to refer here to the contradiction in the Muslim world between the Islamic teaching of God's rule in our earthly existence as opposed to people's sovereignty in social and political life that came to be crystallized in the contradiction between the 'umma – the community of believers – and the system of nation-states, a purely imported product of Western origin.

Civilizations, on the other hand, represent all other domains in human life that are outside what I described above as aspects of culture, namely, the configuration of societal structures and divisions, economics, politics, technology, lifestyles, entertainment, and so on. The cultural determination of civilizational aspects of human worlds is, in my eyes, so evident that it needs no further argumentation to explain it; it is sufficient to have a look on how life is organized in the various co-existing civilizations on the globe.

Art, therefore, always has a meaning determined by its context; it is all-pervading in the sense that artistic creations reflect the epoch's cultural trends. This practical intertwining of art with everyday life does not mean, however, that art should be

functional (as often claimed today), because functionality just represents one aspect of art. In fact, forms of language and of discourse are remarkably comparable in religion and art – image, symbol, story-telling, together with an effort to mirror reality.

In this framework there is, thus, a very close relationship between art and religion, expressed by the term ‘sacred arts.’¹ The content of the term varies in the writings of theologians and philosophers of religion. In this essay I shall consider as subject of religious aesthetics not only the figurative arts like painting and sculpture, but literature as well, although examples will be taken from the figurative domain.

Of course, the character of religious art depends on the teachings of the religion that stands in the core of a culture. Monotheistic religions – Christianity, Judaism and Islam – have a completely different influence on artistic activity than, for example, Hinduism with its varying forms of manifestation because in India diverse other factors must also be taken into account when considering art treasures. It would be interesting to compare the massive Hindu rock temples such as those of Ajanta with the magnificent temples of Jainism in the south of Rajasthan which show the highest artistic refinement imaginable.

The Problem of ‘Meaning’

The last hundred years or more in the development of theological reflection, as well as in the social sciences and humanities, show that the meaning of ‘meaning’ is not without problem for many thinkers. The problem arose from the speedily progressing secularization of the Western world, – only of the Western world, – which made literary criticism the spearhead for the search of real meaning of words, phrases, texts or entire conceptual frameworks. Art became a language-event or an image-event, thus losing its true essence. It was ignored that linguistic signs are nothing but matters of cultural and historical convention and the extremist views of deconstructionism concerning textual or linguistic indeterminacy may only survive if a similarly extremist arbitrariness in judgment is admitted.

All this becomes evident when we take into account the relation between religious faith and culture outlined above as, in accordance with this framework, the meaning in religion or in artistic expression is similar, if not identical. No true interpretation of reality is possible but the one determined by the religious perspective. Such a conception of religion and art does not contradict the view that art is embedded in everyday life, or that art reflects the only and true reality distorted and transformed in the given reality (as expressed by the neo-Marxist aesthetic philosophers such as Marcuse, Benjamin or Adorno)

Let me quote here the words of the great theologian, Emil Brunner, concerning the relation between religion and art:

“Whilst it cannot be said that faith or religious power is a necessary presupposition of art, two statements can hardly be denied. First, that creative genius combined with religious depth produces ultimate artistic possibilities which otherwise do not exist. Secondly, no artistic life can thrive on dehumanized soil. Where men are no longer capable of deep and great feelings, where the spiritual horizon has lost infinity, where the understanding of life is devoid of all metaphysical or religious depth, art cannot but degenerate to mere virtuosity, and creative originality exhausts itself in inventions which may be witty, striking or pleasant, but which cannot move the depth of the heart. The grand passions, which are the source of all genuine art, are not phenomena of merely psychological dynamic. Grand passions are not merely a matter of temperament or instinct. Their greatness originates not from natural dispositions, but from spiritual tensions which do not exist any more where thinking clings to the surface of things.”²

¹ “Art is surrender to something supra-personal,” writes Emil Brunner. “It originates from an inner urge. It is pledged to a spiritual ‘ought’ which is almost as severe as the moral one; we speak of artistic consciousness... The artistic form is externalized inwardness. Form and inwardness are one. The artist creating his work creates a second reality distinguished from nature by its anthropomorphism.” BRUNNER, Emil. *Christianity and Civilization*. Gifford Lectures delivered at the University of St. Andrews 1947/1948. First Part: *Foundations*; Second Part: *Specific Problems*. London, Nisbet & Co., Ltd., 1948-1949. The quotation is from Second Part, pp. 73-74.

² *Ibid.*, p. 82.

George Steiner expressly and strongly stated as well that art is not even meaningful without “a wager on transcendence” and he truly reflects a fundamental insight by saying that “there is aesthetic creation because there is creation.”³ Art is religious because it is part of God’s creation – a view I shall develop later in this study.

In general, the problem of ‘meaning’ could not arise until radical God-centeredness has not been replaced by an even more radical and aggressive human-centeredness. Secularization stands for the progress of such human-centeredness and, with it, myriad problems of ‘meaning’ arose. This was only natural because human-centeredness signified extreme individualism and, practically, every human being can attribute any meaning to anything in his explanation of the world surrounding us. Such myriad problems of ‘meaning’ could only come to the fore because the presuppositions underlying the various individual conceptions of ‘meaning’ remained, purposely, unexamined.

In Christianity, there are variations among art works that are evidently inspired by religious faith or those that claim to have nothing in common with our religion, although even in most of these ‘worldly’ artistic creations it is still possible to discover, by an in-depth analysis, some religious influence. But our problem here is not to distinguish the differences between the *par excellence* works of Christian art of the Middle Ages, or, let’s say, those of one of the greatest modern artists, Pablo Picasso, in whose paintings there are undeniable traces of some representational characteristics of the South Pacific, Polynesian culture.

The question to which I try to give an answer in this essay concerns the fundamental relationship between religious faith and artistic creation in Christianity sometimes even indicating how this relationship manifests itself in other religions. I shall deal separately with artistic representations of the sacred, on the one hand, and representations of worldly subjects, in particular the natural world, on the other hand.

Anthropomorphic Representation of the Sacred

In general, the link between religion and art in the Christian world is expressed in an anthropomorphic or homocentric way as our view of reality is limited by the extent of human perception and imagination. What does this mean? It means that we process the truth received from the Revelation through our limited consciousness. It means that God is vested with the very same properties and emotions as we know them in human beings – truthfulness, goodness, beauty, powerfulness, rage or joy, and so on – and, consequently, God is shown in artistic works as if he would be an earthly creature. Therefore, it is possible to say that God is true and right, good and merciful, beautiful and gracious, joyful or full of rage – because we have no other means to describe the qualities of the Almighty than the same attributes that we use for men.

This, of course, cannot be otherwise in the case of Jesus Christ, the Son of God, God who became immanent in this world in order to save us, sinners, from the punishment of our thoughts and acts at the day of the Last Judgment. Jesus, the Son of Man, lived in the same conditions as all other human beings of his age, and his life cannot be described in other terms than those applied to any man or woman living in his time. This is evident from all the medieval and even later artistic creations, especially when they concern the Golgotha, his sufferings on the Cross, his attitude towards the powerful of this world or his relationship with his disciples.

I would like to refer here to one of the most touching examples of this anthropomorphic depiction of God’s and His Son’s relation in Salorino, a small village in Southern Switzerland, the canton of Ticino, in a painting on one of the houses in the main street of the village.

³ STEINER, George. *Real Presences: Is There Anything In What We Say?* London, Faber & Faber, 1989, pp. 214 and 201. Trevor Pateman also clearly states that “It is an arguable claim that all serious art is in some sense an attempt to articulate something ineffable, something which transcends everyday reality, and that it is consequently religious art, whatever the conscious beliefs of the artist or the audience... ‘To reproduce is human, to create is divine’ says Man Ray.” PATEMAN, Trevor. *Religion and Art: Key Concepts. A Guide to Aesthetics, Criticism and the Arts in Education*. London, Falmer Press, 1991, p. 150.

God, the Father, a very old man with a youthful face, radiant of an infinite love streaming from his heart, is sitting in a comfortable armchair dressed as a well-to-do patriarch of ancient times. His legs are open and on them He keeps hanging the Cross with the Christ's suffering body on it, as if He would say: This is my Son whom I gave as a sacrifice for your sins, but who is one with me, and who returns to me.

This is a very rare type of representation of God's and His Son's relationship and I have not seen but only another similarly simple, but convincing depiction of God's and Jesus Christ's relation, on a metal statute, probably made in silver, in the former church of coronation and other solemn occasions such as weddings, of the French kings, near the Louvre, called l'Église St. Germaine l'Auxerrois.

Thus, the anthropomorphic approach in the representation of the Divinity is not astonishing because all artistic creations are linked to the visual field or to the narrative and descriptive mode of expression – due simply to human nature.⁴ In the case of polytheistic religions as those in India (with the exception of the ancient Vedic faith), or in Buddhism, where a living being became Divinity, or in the cult of ancestors in China, limits the artists' creative instincts as well to this mode of reproducing the characteristics of divinities.

In Christianity artistic expression uses not only human traits in depicting God and His qualities, but it is almost exclusively centered on God-who-became man, Jesus Christ. This feature of the expression of faith manifests itself in all cultic activity, in personal forms of pietas such as prayers, and in all everyday reference to God, the Almighty. The word 'Lord' is almost exclusively used to address God as man; the appeal to the Lord is identical with our appeal to the Savior who sacrificed Himself to redeem us from our sins.

⁴ Did not say St. Francis of Assisi: "He who works with his hands is a laborer; he who works with hands and mind is a craftsman; but he who uses hands, mind and heart together is an artist."

Such a usage is all the more justified that all Christians believe in the Holy Trinity, that is, in the unity of God, of his Son Jesus Christ, and of the Holy Spirit, beautifully expressed in the Hungarian formula “Szentháromság, egy, örök és igaz Isten.” As the Son, who became man, is one with the Father, the anthropomorphic representation of the Divinity is in accordance with the basic tenets of our faith.

Nevertheless, the relationship between religion and art, that is, the problematic of religious aesthetics can also be conceived differently. But before I summarize below my personal view on this matter, I shall consider the naturalistic and symbolic representations of religious and worldly subjects as well.

Naturalistic and Symbolic Representations of the World

I mean by naturalistic representation in art the effort to reflect reality as it is and, in view of what was said above, to depict that reality as best as the artist can do it, taking into account the limitations of his perception and of his grasping the essence of what he sees, hears and touches. The dominant feature of this artistic approach therefore is the will of the artist to benefit those who enjoy his art of how he really sees and understands reality. I call it naturalistic representation because it is not only an endeavor of those painters, sculptors or writers whom we qualify ‘realists,’ but of those as well who try to determine the essential traits of reality – for example, of a human face – summing them up according to their own insight, and then represent ‘their’ reality in an ideal way. In this statement the term ideal does not stand for the contrary of realistic, but expresses the artist’s particular view of the main features of his subject, like it is done by most of the portrait painters such as Dürer or Van Gogh.

Good examples of naturalistic art are those the theme of which is nature itself, our earthly environment created by God. In these landscape paintings or literary descriptions of nature’s beauty, the method in most cases is naturalistic, although the artist always adds his momentary perceptions like Monet did in his famous series of the *Cliffs at Etretat* where he registered the changing features of the view modified by the changing luminosity during the day’s hours. I would like, however, refer here first and foremost to the paintings of the great English painter of the 19th century, Turner, for example his depiction of *The shipwreck of the Minotaur*, as he makes us feel the force of the winds and the wild energy of the storm with an extraordinary skill, and, at the same time, making us understand that the forces of nature – the creation of the Almighty – dominate human endeavors whatever we do, precisely because we are just some tiny elements in the majestic universe. In exactly the same way did the Song and Yuan Dynasties (960-1368) landscape painters in whose works, reflecting Taoist and Buddhist concepts, human beings are always somewhat lost in the mountainous nature around the Li River and the city of Guilin.

In the field of figurative sacred arts, I wish to mention two examples only. The first, Andrea Mantegna’s *The Adoration of the Magi* (ca 1495-1505) in which the artist already showed a naturalistic vein in depicting the faces of the Magi, probably under the influence of what the people having participated in the Crusades told in Europe about the people living in Palestine.

The second is a brutally naturalistic rendering of the Old Testament's account about Abraham's readiness to kill his son Isaac on the order of God painted by Rembrandt (*The Sacrifice of Isaac*, 1636), a powerful and at the same time profoundly emotional artistic work that, in my eyes, is the purest expression of the naturalistic approach in the sacred arts.

In literature, let's take as an example the poems of my favorite Hungarian poet, Endre Ady, who wrote a great number of verses appealing to, or talking with God which are extraordinary examples of the profound link in the artist's soul of the traditional Reformed faith of Transylvania and the everyday sufferings of a human being in an unjust world..

Thus, naturalism in the arts far from being devoid of religious meaning conveys feelings which relate to the emotional content of the faith in the Divine, referring to the indescribable distance separating the human and natural worlds, separating man from the work of the Creator.

Symbolism is part of the oldest cultural heritage of mankind. For example, in the five thousand year old rock paintings in the Sahara symbolism plays an important role, even if many times we are not able to decode the insight or the message hidden behind the symbolic representation. Symbolism is an essential way of human thinking and performing because it is, as a concept, inseparably linked to the problem of meaning and the universal function of the sign, as well as to the various forms of representation and the inescapable role of human consciousness.

I turn here to Ernst Cassirer, the great specialist of symbolic forms,⁵ for an authoritative explanation of symbolism in the arts and in mythical thinking:

“Beside the world of linguistic and conceptual signs stands the world of myth and art, incommensurate with it and yet related in spiritual origin. For deeply rooted as it is in sensibility, mythical fantasy also goes far beyond the mere passivity of sensation. If we judge it by the ordinary empirical standards provided by our sensory experience, its creations cannot but seem ‘unreal,’ but precisely in this unreality lies the spontaneity and inner freedom of the mythical function. And this freedom is by no means arbitrary and lawless. The world of myth is no more product of whim or chance, it has its fundamental laws of forms, which are at work in all its particular manifestations. And when we consider art, it is immediately clear that the conception of an aesthetic form in the sensible world is possible only because we ourselves create the fundamental elements of form... Through the sign that is associated with the content, the content itself acquires a new permanence. For the sign, in contrast to the actual flow of the particular contents of consciousness, has a definite ideal *meaning*, which endures as such... In the symbolic function of consciousness – as it operates in language, in art, in myth – certain unchanging fundamental forms, some of a conceptual and some of a purely sensory nature, disengage themselves from the stream of consciousness, the flux of contents is replaced by a self-contained and enduring unity of form.”⁶

That Cassirer speaks of myth instead of religion does not disqualify his views from the point of view of my argumentation because in the scientific language of the age – the secular world – myth covers religion as well. What is important in his text is that the sequence of sign – meaning – symbol has a particular content, recognizable as much in religion as in art. The sign being the Word as it calls us to follow the appeal of the Evangelists; the meaning stands for the message brought to the world by Jesus Christ; and the symbol is the Cross that reminds us of our redemption by God, sacrificing His son on the Golgotha for our sins.

Uses of symbolism are manifold in artistic creation as many artists prefer to use symbols when expressing their insights into reality. One reason for this is to convey emotional contents without indicating them unambiguously; another to hide the message inscribed in the art work for fear of ideological or religious persecution or unjust judgment by the multitude. Still, symbolic forms may also be used not to reveal the artist’s identity, his true or imagined belonging to ethnic, political, or any other group.

In religious aesthetics the situation is quite different. Even when an art work describes an event or a person as appears in the Bible, symbolic forms are regularly used in order to indicate something special which cannot be expressed by the usual means of the type of artistic creativity that is at work. Such special features can be personal or functional (in the religious sense) characteristics, poses or ornaments expressing certain attitudes or worldly attributes of a person, or given natural circumstances that a symbolic presentation may suggest. Symbols can serve even to communicate hidden traits, messages or opinions which for some reasons the artist does not want to state clearly. Of course, in many cases like in medieval religious art, well-known symbols are mandatorily used because the viewers or readers are expecting them to figure in the artwork and if they would be missing, the authenticity of the work could be questioned.

This also shows that symbolism plays an important role in the transmission of traditions because it is the vehicle of the transfer of their contents from generation to generation. In fact, it is possible to say that symbolism and tradition are inseparable – how could many remembrances, verbally transmitted truths, or mythical (because unwritten) messages of the past be received by those who live decades or hundreds of years later, if not through the corresponding symbols the content of which, even if not understood, are emotionally felt or grasped in religious fervor?

Finally, I would like to mention two different types of artistic symbolism that cannot be dealt with in this study:

5 CASSIRER, Ernst. *The Philosophy of Symbolic Forms*. Transl. by Ralph Mannheim. Preface and Intr. by Charles W. Hendel. Vol. 1: *Language*. 1955. Vol. 2. *Mythical Thought*. 1955. Vol. 3. *The Phenomenology of Knowledge*. 1957. New Haven and London, Yale University Press.

6 *Ibid.* Vol. 1. pp. 88-89 (italics in the original).

First, in music, the art's expression is entirely based on signs, the musical notes, which clearly are symbols in the sense of Cassirer's above explanation. Music as a symbolic language constitutes a sacred art, frequently expressing the highest levels of religious devotion like in the works of Johann Sebastian Bach or in the Gregorian chants.⁷ The peak of religious devotion of a composer, the greatest masterpiece of sacred music is, however, the Oratorio of Joseph Haydn, *The Creation*. Haydn wanted to praise God, the Omnipotent Creator, with his work; according to his own words, he fell on his knees every morning when composing it, expressing his gratitude to the Almighty for being capable to continue what he considered as his most important opus. Needless to say that in all world religions music is an essential part of practices of devotion, including dance, of which the best examples are the sacred, female dancers, the Apsara, of ancient Cambodia.

Second, although I know that my opinion will be rejected by many admirers of modern art, I believe that the essence of all modern art works lays in their symbolist formalism because I can not explain otherwise such incredible distortions of physical, emotional, psychological or, simply, human reality as we see in many pieces of this art. In this case, symbolism allows the artist to show reality through his own fantasy, to put upside down the world in opposition to the views of other human beings, or to make ridicule of any or all features of the real world as they appear in our perception or experiences. Consequently these artistic works are not taken into account in the present scrutiny of the meaning of religious aesthetics.

My Own View: Religion and Art as Parts of God's Creation

The above views spelling out the ways most people look at religious aesthetics or the relation between religion and art, I propose here my personal view, which, of course, is not only mine, but also of a great number of other Christian believers and expressed by Haydn's Oratorio. Making this differentiation does not mean that I suggest condemning all those whose views different from the one described below; but it is important to point out in our human-centered age that there are possibilities to look at what is beautiful from above the immanent world. The point of departure of this approach, the beginning and the end, is God's creative activity as we see it around us.

Such a perception of the aesthetical features in our world is closely related to time-consciousness. If time is conceived as transcending the individual's life, even the long succession of generations, time-consciousness becomes identical with eternal time, the time of nature, the time of God's creation. In nature, there are no seasons but ages – be they geological or astronomical – but the all-embracing time of the universe envelops even them as it stands beyond their imagined boundaries.

God is the creator of the world and the omnipotent Lord of the whole universe. He created culture through endowing man with the necessary capacities and competence to initiate a cultural evolution parallel to the biological one; therefore, logically, He also created art – part of culture – and all the forms of artistic expression. In this case, we cannot say that God is just, beautiful, good or benevolent because God is all these as He is, by Himself and through Himself. Thus, we cannot say that God is good, just, beautiful or scornful because He is beyond description and imagination, He is unexplainable and not a subject matter of logics and rational speculation.

We know God exclusively from His acts: the creation of the natural world, the providence by which He takes care of all of His creatures and, especially, of us human beings; of His becoming a man in the person of the Son, who sacrificed himself for the sinners – and all men are sinners. Beside our own life experiences, our main source of God's acts is, naturally, the Evangel.

One of the best exponents of the God-centered view of religious aesthetics was Paul Tillich who in a way 'correlated' the created world – reality – and the existential questions of man – our predicament, – with the religious worldview derived from the Revelation.⁸ Thus, interdependence of religion and art, and not only the sacred arts, is realized through the *Logos*, and the expression of the two discourses is thoroughly symbolic. Symbols disclose various levels of reality and, at the same time, reveal the corresponding dimensions of faith that reside in human souls. The thematic unity and the unity of vision of religion and art were, consequently, safeguarded by the correlation emphasized by Tillich.

There is, however, a fundamental dialectic at work when we use human qualifications in speaking of God: that He is good because we experienced His goodness, when we say that He is just because we see signs of His justice in our existence, in particular if we believe in the Calvinist credo of predestination which teaches us that God is acting in accordance with His

⁷ One should not forget the words of Psalm 150 which refers to music as the instrument of praising the Lord: “¹Praise ye the LORD. Praise God in his sanctuary: praise him in the firmament of his power. ²Praise him for his mighty acts: praise him according to his excellent greatness. ³Praise him with the sound of the trumpet: praise him with the psaltery and harp. ⁴Praise him with the timbrel and dance: praise him with stringed instruments and organs. ⁵Praise him upon the loud cymbals: praise him upon the high sounding cymbals. ⁶Let every thing that hath breath praise the LORD. Praise ye the LORD.” (The text is from the King James version of the Bible)

⁸ See TILlich, Paul. *Theology of Culture*. Oxford, Oxford University Press, 1959.

justice born out of His decisions taken in eternity. We can also say, as does the Old Testament, that God is the God of revenge explaining events in our lives as the result of His anger for our sinful behavior. And we can say that God created what is beautiful in this world because we look at His creation, the nature that surrounds us; the smiling faces of little children whom we meet; or the particular beauty of some art works – but in the latter cases we express always an impression, an opinion corresponding to the model of beauty that dominates in our culture.

I try to explain this fundamental dialectic of the Christian believer through an example. We all believe in man's freedom to decide what he wants, to act as he thinks the best in his own interest, to shape his existence in accordance with his individual desires. This conviction about human freedom appears to be in clear contradiction with the Calvinist teaching that God had foreseen everything about each one of us in His decrees taken in eternity – how can we, then, be free in our decisions, if God has already decided everything for us? The dialectic of our faith resolves this apparent contradiction in a simple way: We do not know what God decided in eternity therefore we do what we want to do in full liberty, governed only by the inclinations of our personality, although we are going to be judged in accordance with the decisions of the divine justice. We could say that this is so because we see things at one level; at a higher level, however, God knows that we acted as He has foreseen it and judges us accordingly. The comprehension of such a dialectics implies naturally that we do not measure divine justice with the principles ordering human justice as there is no correspondence or similarity at all between the two. The essence of the dialectics is a mystery. But faith – isn't it true – is not a logical exercise in terms of human philosophy, but an acceptance of what is humanly not understandable?

The same goes as far as religious aesthetics is concerned. God created the universe and the human race living at the planet we call earth, He created through us the culture of the communities in which we live, and, therefore, inevitably He created what is beautiful in terms of our human imagination. Beauty and its expressions are part of the created world, are part of God's work. In consequence, what is beautiful is not God's characteristic, but the result of His creative activity at the beginning of the times.

I am aware of the fact that this perspective requires an acceptance of the overwhelming insight that everything, even the pleasure of beauty and of the magnificent artistic creations of human beings, can only be envisaged in the absolute, beyond and over our imminent existence. If everything human is relative, but only the divine is absolute, is not the divinely beautiful, then, part of the absolute, the Creation, and not of the domain of the relative, the human intentionality?

Here lies the difficulty in our human-centered age. Human-centeredness means that everything is relative because each individual's intentions, desires, good or bad instincts represent for him the absolute that determines his beliefs, behavior or acts. Above human absolute, there can be no divine absolute. The creation of nature – the becoming of the natural world surrounding us – is a physical-mechanical event, and the creation of man – the birth of human culture and civilization – is a result of human endeavor.

However, our Christian religion, as all other religions, does not know but the Creation by God – the Absolute – that is not comparable or cannot be made relative to anything human. It is the absolute reality and aesthetics is the discovering of one aspect of the Creation – beauty – and religious aesthetics – aesthetics of the sacred arts – is the insight into what is beautiful in the transcendent perspective of our existence.

Segesváry Viktor: A vallásos művészet esztétikája

A vallásos művészet egyes formáinak elemzése szükségessé teszi a különféle civilizációk és kultúrák alkotásai és esztétikája közötti különbségek számon tartását. A kultúra alapvető fontossága a népek életében vitathatatlan, míg a vallás az egyes kultúrák központjában áll. befolyásolva azok minden részletét és ezek együttes perspektíváját, beleértve az esztétikai irányzatokat is. Ha elfogadjuk, hogy a művészet a valóság megjelenítése a művész szemszögéből, akkor a vallásos művészet nyilvánvalóan a valóság tükré a vallásos hit fényében, annak átfogó vetületében. Persze ez nem zárja ki, hogy a vallásos művészet is antropomorfikus, naturalisztikus vagy szimbolikus formákat öltön s ezeknek a formáknak különbözőségét megfelelő példák illusztrációján lehet követni. A vallásos esztétika szempontjából a művészet, bármilyen művészet, a Mindenható Isten teremtésének része, hiszen Ő adta meg egyes embereknek azt a képességet, hogy csodálatos művészi alkotásokat hozzanak létre életük folyamán. Ugyanakkor a művészek, mint emberi lények, csak emberi gondolkodási formákban, csak emberi alkotó képzelettel és módszerekkel tudják a teremtés részét képviselő valóságot megjeleníteni – s ez a vallásos művészet elkerülhetetlen, mindenkori dialektikája.

KULTURÁLIS ÚTINAPLÓ

Bérczi Szaniszló : Dél-Dunántúl

Mostani munkánk munkafüzet az országjárók számára, de egyúttal arról is minta, hogyan foglalja össze egy útitárs, egy jegyzetelő tanárember a látottakat. A kifesthető ábrákkal megrajzolt füzet a rajzos-művész hajlamú útitársak különleges szórakoztatására is szolgál, ahogyan az Ókori Eurázsiai Művészetek sorozat kiállítási füzetei is. Kívánok e harmadik füzet olvasásához is jó szórakozást, tartalmas időtöltést. Jómagam (B. Sz.) kislányaimmal, testvéreimmel, diákjaimmal és kollégákkal, sőt korábban magányosan is jártam egykor az országot és mindig örömmel fedeztem föl új helyszíneket, látnivalókat, emlékeket, amiket azután beillesztettem a többiek sorába. Mindenki építgeti a saját élménykönyvét-füzetét, és ehhez kívánok jó munkát minden kedves olvasónak.

1. ábra. A füzet első borítója.

Első útvonal

Somogyország a Balaton nyugati végén, a Zala folyó torkolatánál Zalai-dombságnál kezdődik. A Zala folyó a kapocs az előző tájegységgel. Induljunk el Keszthelyről a több, mint 750 éves városból.

Keszthely és közvetlen vidéke legalább hétezer év emlékeit rejt. Az ember megtelepedésének nyomai az újkőkor óta nyomon követhetők. A bronzkor végén volt legnagyobb népességű a város környéke, később a Zala-völgy alsó szakasza lakatlanná vált. A Kr. e. 4. században érkeztek a területre a kelták, a vas népe, akik fegyvereket, szerszámokat készítettek vasból, a kerámiaedényeiket pedig lábbal hajtott fazekaskorongon formázták. Később a rómaiak foglalták el, majd a népvándorlás népei: keleti gótok, avarok, végül a frankok után a honfoglaló magyarok.

Keszthelyt először 1247-ben említi írott oklevél a Szent Márton tiszteletére szentelt plébánia templommal és a Szent Lőrinc rotundával. A mai kastély és a Fő tér körzetében alakult ki városmag és a város harmadik temploma, a ferenceseké. Nagy Lajos királytól országos vásár tartásának jogát nyerte el, a mezőváros. 1532-ben a törökök megjelenése megszakította a város fejlődését és Szigetvár eleste után (1566) a Balaton lett a török hódoltsági terület határa.

A város török utáni felvirágzása a Festetics grófok nevéhez fűződik. Kristóf 1759-ben kórházat, Pál gimnáziumot alapított a városban, majd a család legjelentősebb alakja, György könyvtári szárnyat épített a kastélyhoz. 1817-től évente kétszer rendezte meg a Helikon ünnepségeket, amelyen a Dunántúl legnevesebb költőit, íróit látta vendégül és ezért nevezte Berzsenyi Dániel Keszthelyt kis magyar Weimarnak. 1862-ben kőszínház épült, 1865-ben pedig itt nyílt meg az ország első Gazdasági Tanintézete, a Georgikon.

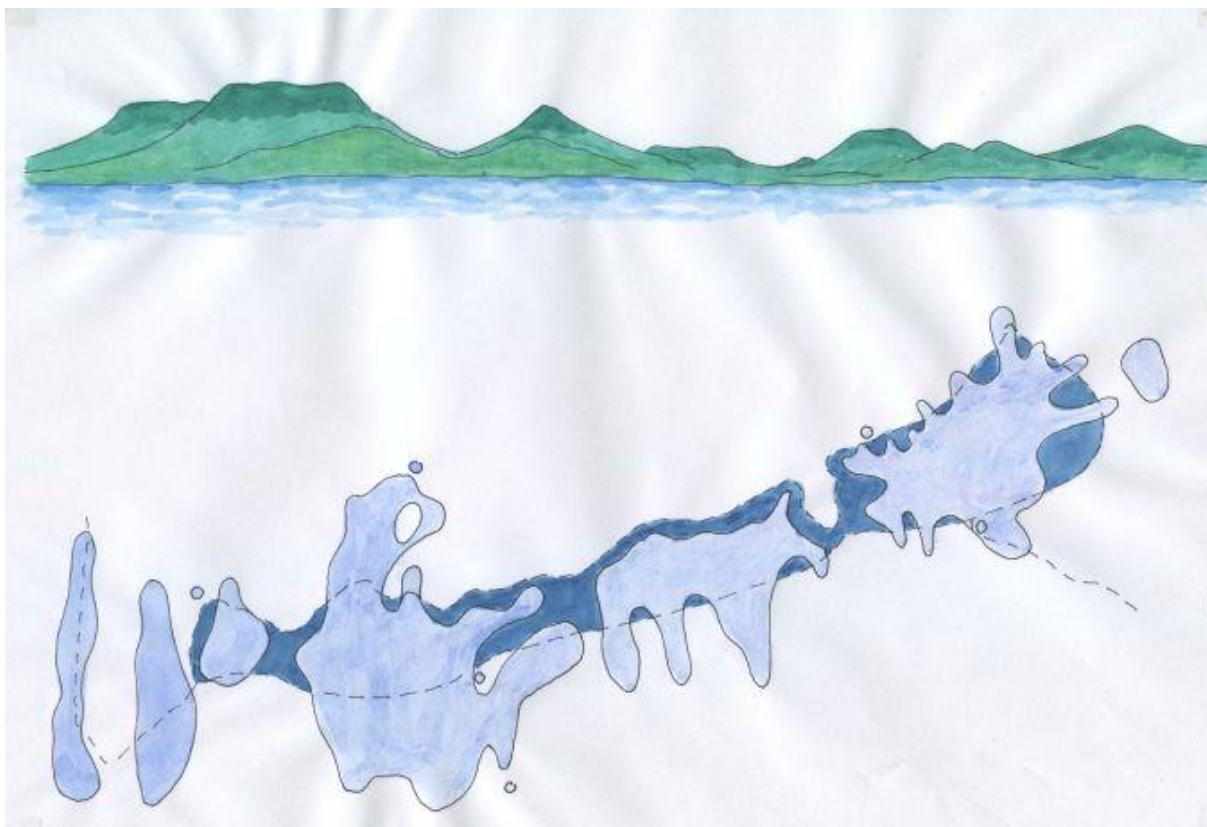

2. ábra. A füzet hátsó borítója (A régi, románkori pécsi székesegyház egyik szép kőfaragása.)

Délre tartva a Kis-Balatont látogatjuk meg. Talán legnevesebb írója a tájnak Fekete István, aki halhatatlan regényével, a Tüskevár (és a Téli berekkel) írta be nevét a diákság lelkébe. Az író délebbi tájakról ismerte meg a somogyországi nádasokat. Somogyfajszon töltötte kamaszkorának nyarait nagybátyjáéknál. Az ötvenes években aztán a Kis-Balatonnál, a Diás-szigeten álló kunyhóban írta meg élményeit. A magyar táj egyik legnagyobb festője Fekete István: Így ír a tavasz közeledtéről: „zúgott egy patak... észak felé vándorló vadlibák kiáltottak valamit az ismerős vizeknek... a réten a vakondtúrások szétmállottak, ... az erdő nehéz párában lehelte ki magából a fagy hűvösségét, ... a fákról nehéz cseppek koppantak az avarra ... a vastag levéltakaró felett kesernyész erjedésszag úszott...” Szinte ott élünk a tájban.

A 18. század végéig a Kis-Balaton még a Balatonhoz tartozott. Amikor 1863-ban megépítették a Sió-zsilipet és a Balaton déli partján futó vasútvonalat, akkor a vízmagasság szabályozása miatt a Kis-Balaton magasabban fekvő részei szárazra kerültek. Az 1920-as években a Zalát is töltésekkel ármentesítették, és a folyó árvizei már nem tudták feltölteni a Kis-Balatont, pedig a vízterület fontos szerepet játszott a Zala hordalékának lerakásában és a szállított szerves anyag szűrésében. Mivel a Kis-Balaton fokozatosan elvesztette ezt a szűrő szerepét, ezért a Zala a Keszthelyi-öbölben rakta le hordalékát. A 1970-es

években ezért tervet dolgoztak ki a „Kis-Balaton Vízvédelmi Rendszer” kiépítésére, a Kis-Balaton újbóli elárasztására, a korábbi vízvédelmi rendszer visszaállítására. Lényegében a 200 évvel korábbi természetes állapotok visszaállításával olyan tórendszert hoztak létre, amely a nádasokban élő madárvilágot is visszahozta.

3. ábra. Az egykori tóláncból bontakozott ki a mai Balaton tó. Csodálatos az észak felé nyíló kilátás Somogyvárról, az egykori bencés apátság romjaitól szemlélve a tájat.

Délebbre haladva Marcali mezővároshoz érünk. Ezen a tájon Fekete István a vezetőnk. Hajnal Badányban című regénye a környéken játszódik, egy vízimolnár malomépületében, a 19. században. A Nagyberek széle ez, Kelevíz, Hosszúvíz, a Libic vize mind ismerős nevek a regényből. A Ballagó időben olvashatjuk azt a gyerekkori emléket az írónak, hogy a régi malomban föl van vésve valahol a szidalmas szőlés: „Libickozma, Bukógát, a rosseb vicsorgasson rád”. De egy másik nagy költő is ezen a tájon alkotott: Berzsenyi Dániel. Vele még találkozunk.

Nyugat felé tartva Kanizsát érjük el. A gőzösök városa, mondhatná a dalt ismerő diák: „Megy a gőzös Kanizsára.” Vára a török korban egy vilajet székhelye volt. Az északnyugati vár a városban itt éppúgy építészeti megfigyelés, mint Győrött, vagy Pécsen, Pápán, vagy Szigetvárott. Múzeuma itt is sok régiséget rajt, különösen azóta, hogy az autópálya építéseket meg kellett előznie egy régészeti feltárásnak. A kőkor kerámia művészet alkotásai között festett edényeket és kis állat és emberfigurákat egyformán gazdagon találtak. Nagykanizsa egyik nevezetessége a Trianon emlékmű, amely az ország szétszakításának (a második Mohácsnak) állít szobrászati emléket.

Kissé délre kanyarodva megállunk Őrtilosnál, a Szent Mihály hegyén álló templomnál. Az egyik TKTE terepgyakorlat itt fejeződött be. Pompás kilátás nyílik a Dráva vidékre. Itt torkollik a Mura folyó a Drávába.

A Mura folyómentén haladva érjük el túlsó oldalon Lendvát, világhírű szobrászunk szülővárosát. Zala György született itt, a budapesti Milleneumi Emlékmű hét honfoglaló vezér lovasszobrának alkotója. A város szülötte a magyar történelmi szobrászművészet egyik legnagyobb alakja. A hét vezér lovasszobra mellett ő alkotta Erzsébet királyné, az Aradi Vértanúk szobrát, és a szegedi Deák Ferenc szobrot is. Lendva vára (Nádasdy-Esterházy vár) és a város Makovecz-színháza is karakteres

műemléki látnivaló. A közelben található a Kerca partján található Domonkosfa Szent Márton temploma. Az Árpád kori templom a falu temetőjében áll, déli kapuján évkörfűlés timpanont és benne kereszthordozó leopárdot láthatunk.

4. ábra. Domonkosfa templomán a déli kapu párducos timpanonja.

A Kerca másik oldalán találjuk Kercaszomort. Hősiesen küzdött a trianoni foglalások ellen. Temetőjében csónakfákhoz hasonló öreg kopjafákat láthatunk.

Második útvonal

Második útvonalunk a nevezetes Barcsi Ősborókásban indul. A Dráva-Duna Nemzeti park egyik legszebb régi táján járunk. Sok szép és érdekes növény közül a következők gyűjtését ajánljuk olvasóinknak.

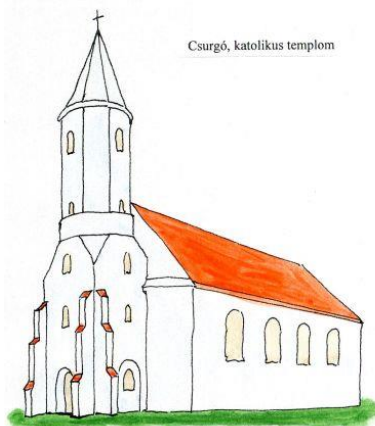
Csurgó régi református kollégiumáról híres, ahol egykor Csokonai Vitéz Mihály is tanított az 1799-es esztendőben. A 2012-ben 220 éves Csurgói Református Kollégium alig egy fél évig volt tanári otthona az országot járó nagy költőnek. Ezalatt két vígjátékát is előadatta diákjaival a kollégiumi színtársulattal.

Nagyatádon a környezettudományi terepgyakorlatokon egy modern szerszámgépgyárat nézünk meg. A Büttner és Társa cég a szerszám építőelemeket modern számítástechnikai vezérlésű cnc marógépekkel készíti. A marás a legváltozatosabb gépi forgácsolási megmunkálási módszer. A marást egy olyan több élű forgácsolószerszámmal végzik, ahol a munkaművelet során a szerszám élei behatolnak az anyagba és leválasztják a tervezett módon a felesleges részeket. A forgácsolási lépések finomabb részletekben, kisebb vagy nagyobb fogással történhetnek. A munkaművelet közben a keletkezett hőt hűtőfolyadékkal vezetik el. A lépéseket beprogramozzák a számítógépbe, és a szakmunkás a munkafolyamatot felügyeli. A programozás része a nagyszámú megmunkáló szerszámnak a tároló szekrényből történő gépi programozású kiválogatása az egyes műveleti lépésekhez. Igen összetett, több száz lépést is elvégző modern szerszámgépekkel végzik itt a munkát.

Segesd egykor a királynék városa is volt.

Szigetvárra érve első utunk a várhoz vezet. A szigetvári hős, Zrínyi Miklós védte a török hadak ellen. Megállította támadásukat 1566-ban és Nagy Szulejmán császár, a mohácsi csata győztese itt, magyar földön lelte halálát. A város főtéren álló templomát, csakúgy mint Pécsét, a törökök mecsetté alakították át. Ennek részletei ma is láthatók a katolikus templommá visszaalakított épületen. A vár a kisváros északi részén található. A téglavár élő történelmünk egyik becses darabja. De Szigetvárnak van még egy, meteoritikai nevezetessége is. Amikor 1751, május 26-én a hrashinai meteorit lehullott, a hullást egy észlelő Szigetvárrott lerajzolt. Ez az ábra később megjelent Ernst Chladni meteoritekről szóló első könyvében. A lehullott meteoritot a zágrábi püspök vitte el Pozsonyba, az Országgyűlésen tartozkodó Mária Terézia királynőnek.

Csurgó régi református kollégiumáról híres, ahol egykor Csokonai Vitéz Mihály is tanított az 1799-es esztendőben. A 2012-ben 220 éves Csurgói Református Kollégium alig egy fél évig volt tanári otthona az országot járó nagy kollének. Ezalatt két vigjátékát is előadatta diákjaival a kollégiumi szintársulattal. A növényekkel való ismerkedés kapcsán érdemes visszaemlékezni a debreceni botanikusokra, kiknek a köréhez Csokonai is tartozott.

Csurgó, katolikus templom

Nagyatádon a környezettudományi terepgyakorlatokon egy modern szerszámgépyárat nézünk meg. A Büttner és Társa cég a szerszám építőelemeket modern számítástechnikai vezérlésű CNC marógépekkel készíti. A marás a legváltozatosabb gépi forgácsolási megmunkálási módszer. A marást egy olyan több élű forgácsológéppel végzik, ahol a munkaművelet során a szerszám élei behatolnak az anyagba és leválasztják a tervezett módon a felesleges részeket. A forgácsolási lépések finomabb részletekben, kisebb vagy nagyobb fogással történhetnek. A munkaművelet közben a keletkezett hőt hűtőfolyadékkal vezetik el. A lépéseket beprogramozzák a számítógépbe, és a szakmunkás a munkafolyamatot felügyeli. A programozás része a

nagyszámú megmunkáló szerszámnak a tároló szekrényből történő gépi programozású kiválogatása az egyes műveleti lépésekhez. Igen összetett, több száz lépést is elvégző modern szerszámgépekkel végzik itt a munkát. A közeli Segesd egykor a királynék városa is volt.

Szigetvárra érve első utunk a várhoz vezet. A szigetvári hős, Zrínyi Miklós védte a török hadak ellen. Megállította támadásukat 1566-ban és Nagy Szulejmán császár, a mohácsi csata győztese itt, magyar földön lelته halálát. A város főterén álló templomát, csakúgy mint Pécsét, a törökök mecsetté alakították át. Ennek részletei ma is láthatók a katolikus templommá visszaalakított épületen. A vár a kisváros északi részén található. A téglavár elő történelmünk egyik becses darabja. De Szigetvárnak van még egy, meteoritikai nevezetessége is. Amikor 1751. május 26-én a hrashinai meteorit lehullott, a hullást egy észlelő Szigetvárott lerajzolt. Ez az ábra később megjelent Ernst Chladni meteoritekről szóló első könyvében. A lehullott meteoritot a zágrábi püspök vitte el Pozsonyba, az Országgyűlésen tartozkodó Mária Terézia királynőnek.

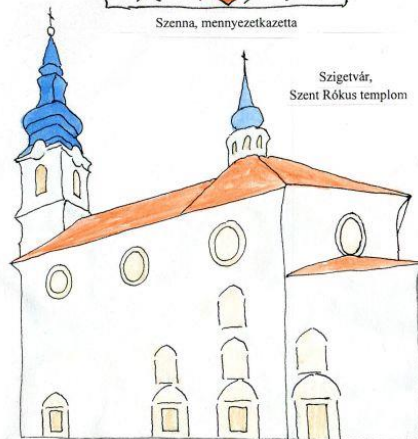

A hrashinai meteorit 1751. május 26 esti lehullásának rajza Szigetvárról szemlélve

Szigetvárott szintén sor kerülhet egy üzemlátogatásra egy tölgfahordó-készítő üzemben. A neve Trust Hungary Fafeldolgozó Üzem. Különlegesen jó minőségű és a világpiacon eladott hordók minőségét úgy alapozzák meg, hogy a hordók danga alapanyagát a legjobb magyar erdőkből választják ki és minden egyes fáról nyilvántartást vezetnek. Nagy élmény végig járni a technológiai műveletek sorát. Somogyország szívébe tartunk. Szennán szép kazettás mennyezetű templomot találunk. Itt, Somogy közepén olyan tiszta égboltot találunk, Visnyeséplak körzetében, amiért a csillagászok is gyakran ide zárandokolnak.

Szenna, mennyezetkazetta

Szigetvár, Szent Rókus templom

5. ábra. Csurgó és Szigetvár régi temploma, és megfigyelési rajz a hrashinai (horvátországi, Mária Terézia korabeli) meteorithullásról, amit egykor Szigetváron készítettek. Jobbra fönt szennai mennyezetkazettát láthatunk.

Szigetvárott szintén sor kerülhet egy üzemlátogatásra egy tölgfahordó-készítő üzemben. A neve Trust Hungary Fafeldolgozó Üzem. Különlegesen jó minőségű és a világpiacon eladott hordók minőségét úgy alapozzák meg, hogy a hordók danga alapanyagát a legjobb magyar erdőkből választják ki és minden egyes fáról nyilvántartást vezetnek. Nagy élmény végig járni a technológiai műveletek sorát.

Somogyország szívébe tartunk. Szennán szép kazettás mennyezetű templomot találunk. Itt, Somogy közepén olyan tiszta égboltot találunk, Visnyeséplak körzetében, amiért a csillagászok is gyakran ide zárandokolnak. De mielőtt Kaposvárra, a megye székhelyére térnénk, látogassuk meg egyik ősi bencés monostorunk romjait Kaposszentjakabon (az egykori Zselicszentjakabon). Egy évtizede történt az ásatás utáni építészeti konzerválása a romoknak. Kaposvár délkeleti részén, egy domb tetején található a centrális épületrészt is tartalmazó, keletelt kolostori templom és kerengőt körbezáró kolostori épület romja.

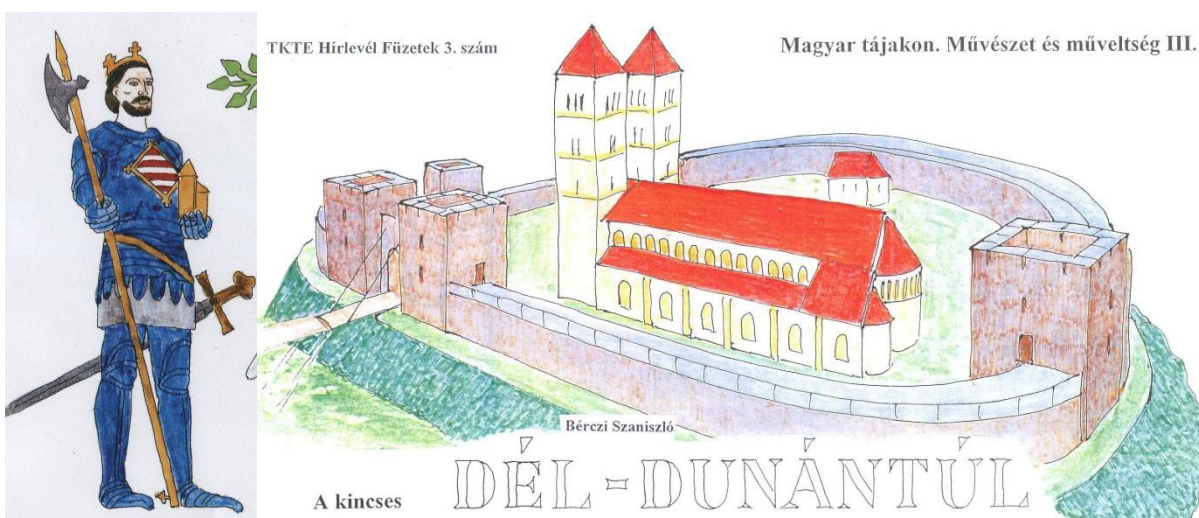
Kaposvár sok érdekes látnivalót rejt. Szegedi lévén (B. Sz.) szoktam mondani, hogy Kaposvár szerencsés város, mert nem kellett ahhoz egy Trianon, hogy egyeteme és püspökség központja legyen, mint Szegednek. A szép várost most is érdekességekkel jellemezzük. Az egyik a Szinyei Merse Pál Múzeum, az egyik dombtetőn. A festőművésze számarkordés bronzszobrára már a főutcán jelzi, hogy a városban otthonra lelt művész kedvelt alakja a város történelmének. Ugyancsak érdekesség a városhoz csatolt Kaposfüred nevezetes meteorithullása 1995-ben. A Kaposfüred vasmeteorit 1995. május 7-én hajnali 3 óra tájban hullott a plébánia udvarában. Megtalálójá Török Marcell, kaposszerdahelyi plébános volt. A meteorit ÉK-i irányból érkezett. Megtalálójá templomot épített a hullás helyén.

Üzemlátogatásra is érdekes helyszín Kaposvár, hiszen itt működik a NABI buszgyártó üzem. A gyár neve betűszó a North American Bus Industry kezdőbetűiből. A gyár gyártási módszerének érdekessége, hogy üvegszál erősítésű műgyantából állítják elő az autóbuszokat. Különböző szövésű üvegszöveteket öntenek körül műgyantával, az igénybevételnek megfelelően, és lényegében két félből állítják elő a busz karosszériáját: röviden, mint a szappantartó két felét, ahogy összeillesztjük, amikor bezárjuk a szappant, úgy illik össze a busz két fele. A kész karosszériákat kiszállítják az Egyesült Államokba és ott a nagyobb értékű motort és az elektronikát, meg a gépészetet szerelik be, mert szabály, hogy amerikai cég csak többségében amerikai terméket tartalmazó árut készíthet és adhat el a piacon.

Utunk során ismét említünk egy somogyi meteoritot. Ez Mike községben hullott a II. világháború idején, 1944, május 3-án. Második utunkat mégis Fekete István szülőfalujában zárjuk Göllében a falu egykori iskolája mellett áll a falu tanítójának a háza, ahol Fekete István született és nevelkedett 10 éves koráig. Aki olvasta a Ballagó időt nagy élményben részesül, amikor végigjárhatja az író gyerekkori élményeinek helyszínét. Fölmehet a padlásra a tölgyfagerenda lépcsőn, kiballaghat a kert végébe, amerre a Kács alá vivő út vitt egykor az író kiskorában. S elballaghat a temetőbe is, ahol az író nyugszik.

Harmadik útvonal

A harmadik utunkra Somogy vármegye egykori székhelyéről, Somogyvárról indulunk. Ha valaki megáll a Kupavár hegyen, az egykori Somogyvári Bencés Apátság romjainál és északra tekint, csodálattal veheti észre a festői tájat, a Badacsonyt, a Szent-György hegyet és a többi vulkáni eredetű tanúhegyet. Aki ezt látja, rögtön fölmerül benne az, hogy Szent László király szinte Tihany déli „ellenpontjaként” hozta létre ezt a második bencés apátságot, de már az ő szűkebb családi ága, ősapja, Koppány vezér földjén. Bakay Kornél régész tárta föl a monostor romjait. A romterület mai kialakítása egy kilátótornyot is tartalmaz, ahonnan a várhegy egykori nagyságát még jobban át lehet tekinteni.

6. ábra. A készülő füzet egy korábbi címlapváltozatának részletén a képzeletben visszaállított somogyvári bencés apátság volt látható, erőddé alakítva át a török elleni harcok idejére.

Somogyvár közelében megtalálunk egy pusztá közepén álló romot is, Somogyvamos határában. A török pusztítás nyomán több ilyen pusztá közepén álló templomtorony és néhány fal jelzi egykori falvak helyét. Egy későbbi utunk szintén érint egyet közülük, Somoly falu romját Regöly mellett.

Somogyvár mellett áll Öreglak. Végig a Nagyberek vidékén kirándulva megtaláljuk Fekete István másik regényének, a Koppányi aga testamentumának a falvait, helyszíneit, Bézsényt, a boglári Bolondvárt, Látrányt és Fonyódot. Észak felé haladva, Somogyfajsz és Pusztakovácsi közelében találjuk Niklát, Berzsényi emlékházát. A nagy költőre egy verstöredéssel emlékezünk. Ez a vers a Levéltöredék barátnémhoz:

Ne kérdezd, barátném! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem!
Tudod, elvesztettem édes enyelgőmet,
Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.

Lefestem szüretem estvéli óráit,
Ha már cselédimet nyugodni eresztem,
És csak alig hallom a vígság lármáit,
Agg diófám alatt tüzetet gerjesztem.

Leplembe burkolva könyökemre dülök,
Kanócom pislogó lángjait szemlélem,
A képzelet égi álmába merülök,
S egy szebb lelki világ szent óráit élem.

Az őszibogárnak búsongó hangjai
Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.

Életem képe ez. - Már elestvéledtem,
Béborúlt az élet vidám álorcája!
Még két mulatótárs van ébren mellettem:
A szelíd szerelem hamvadó szikrája
S bús melancholiám szomorgó nótája.

A Balaton déli partja ugyanolyan gazdag Árpád kori templomokban, mint az északi. Somogyország északi oldalára térve ezek között járunk s csodáljuk meg őket. Első megállónk Lengyeltóti. A mai templomot az Árpád kori templomra merőlegesen építették meg az 1800-as évek végén. Feltételezik, hogy az Árpád kori templom építése az 1100-as évekbe megy vissza. Szentélyfejezete hármass keleti apszisból áll, és a nyugati toronypár szerkezeti helye is jól fölismerhető.

Kissé kelet felé haladva találjuk Gyugy községet. A Diósd, Diód községnek köréhez tartozó falunak pompásan helyreállított Árpád kori temploma van, melyhez nemzeti emlékhely, az Örökkévalóság Parkja és nemzeti Pantheonja csatlakozik. A főutcán talált avar kori temető jelzi, hogy már az avar korban is lakott volt.

Lengyeltótitól nyugat felé haladva ismét egy szép Árpád kori templomra lelünk: Buzsák templomára (Akts és Magyar falvak egykori temploma lehetett). E községben nem csak az Árpád kori építészetnek, hanem a népviseletnek, a buzsaí hímzésnek is szép emléke maradt fenn.

Fonyód a Balaton déli oldalán található egykori bazalt-hegy maradványa. Mára már lehordták az utolsó bazalt sziklát is a hegyről, de a kiemelkedés alakja még őrzi az egykori bazaltborítás helyét. Csodálatos a kilátás, végig a Nagyberék vidékéről az északi tanúhegyekre. Lelle, Boglár (Bolondvár), Szárszó (József Atilla sírja) és Látvány után Rádpusztán található romot említjük még és egy következő kiránduláson még találkozunk Árpád kori templomokkal az északi Somogyban.

Negyedik útvonal

Folytatjuk utunkat Somogyországban. A Balaton déli oldalán, Somogytúron találták meg a legutolsó hun üstöt. Érdy Miklós összegyűjtötte a hunok eme egész Euráziát átfogó régészeti nyomjelző leletének a kataszterét. Tokiótól Rádpusztáig múzeumok kincse a szépen kimunkált, különleges fogantyúdíszítésekkel ellátott hun üst. Illik ez a lelet Karádhhoz, ahol Gárdonyi Géza tanítószkodott, s talán a Láthatatlan ember regényén is gondolkodott már. Az Egri csillagok nyelvezetét Fekete István is dicséri.

Árpád kori templom díszíti Teleki temetőjét is. A falu mögötti dombon látható, emberfejes kőfaragás is található benne oszlopfőn. A somogyi táj csodálatos ezen a Balatontól elforduló oldalon is, ahol a dombok során átkelve három folyócska tagolja a Somogyi dombvidéket: a Kis és a Nagy Koppány és a Kapos. Koppány vezér vidékén találjuk Török-koppányt, melynek ágja oly nevezetes megőrkítést kapott a megye nagy írójától. A sokféle még föllelhető régiséget összegyűjtötték, s közülük most a szépen díszített főköttöt mutatjuk be.

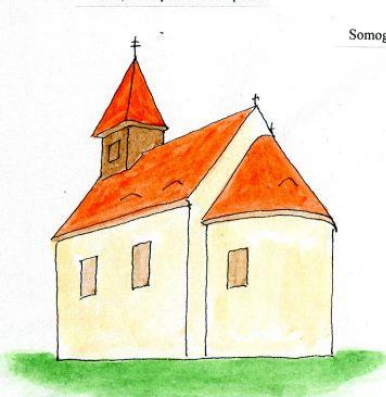
Néhány községgel beljebb a Zichy grófi család kastélyát találjuk Zala községben. A nagy festő, Zichy Mihály emlékmúzeuma áll itt- Az orosz cár udvari festője leginkább a könyvekben is közreadott rajzairól ismert, melyeket Arany balladáihoz, és Madáchnak Az ember tragédiájához készített.

4. Útvonalterv (Keleti-Somogyország és Tolna-Fejér)

Somogytúr (hun bronz üst), Karád (Gárdonyi Géza), Teleki, Törökkoppány, Zala (Zichy Mihály), Andocs, Siófok, Köröshegy (autópálya-völgyhid építése), Búcsú a Balatontól (Kisfaludy Károly), Ráceszpuszta (Illyés Gyula), Ozora (várkastély).

Folytatjuk utunkat Somogyországban. A Balaton déli oldalán, Somogytúron találták meg a legutolsó hun üstöt. Erdy Miklós összegyűjtötte a hunok eme egész Euráziát átfogó régészeti nyomjelző leletének a kataszterét. Tokiótól Rádpusztáig múzeumok kincse a szépen kimunkált, különleges fogantyúdíszítéssel ellátott hun üst.

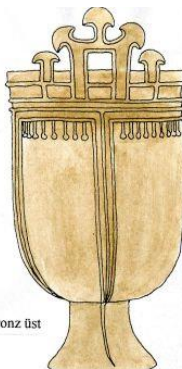
Teleki, az Árpád kori templom

Illik ez a lelet Karádroz, ahol Gárdonyi Géza tanítószkodott, s talán a Láthatatlan ember regényén is gondolkodott már. Az Egri csillagok nyelvezetét Fekete István is dicséri.

Árpád kori templom díszíti Teleki temetőjét is. A falu mögötti dombon látható, emberfejes kőfaragás is található benne oszlopön.

Somogytúr, hun bronz üst

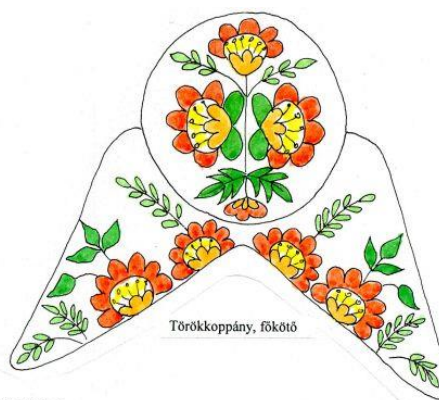
A somogyi táj csodálatos ezen a Balatontól elforduló oldalon is, ahol a dombok során átkelve három folyócska tagolja a Somogyi dombvidéket: a Kis és a Nagy Koppány és a Kapos. Koppány vezér vidékén találjuk Törökkoppányt, melynek ágája oly nevezetes megőrkítést kapott a megye nagy írójától. A sokféle még föllelhető régiséget összegyűjtötték, s közülük most a szépen díszített főkötőt mutatjuk be.

Néhány községgel beljebb a Zichy grófi család kastélyát találjuk Zala községben. A nagy festő, Zichy Mihály emlékműzeuma áll itt. Az orosz cár udvari festője leginkább a könyvekben is közreadott rajzairól ismert, melyeket Arany balladáihoz, és Madáchnak Az ember tragédiájához készített.

Andocs nevezetes Szűz Mária kegyhely. Az andocsi búcsút Fekete István is említi novelláiban (Őszi vásár) és a Ballagó időkben. A ferences barátok rendháza összeépült a templommal. Az országút Siófok felé, északnak haladva megy el előtte.

Mielőtt azonban elérnénk a Balatont, egy hatalmas építészeti látványosság vonja magára a figyelmünket: a Köröshegyi Völgyhid. Sokáig Köröshegy a gótikus templomában tartott kórushangversenyeiről volt ismert, de ma már a völgyhid építménye uralkodik a tájon. Építése érdekes műszaki üzemi feladat volt, amelyet üzemlátogatáson is megismerhettünk.

Törökkoppány, főkötő

Köröshegy, a gótikus templom délnyugat felől szemlélve

7. ábra. Teleki és Köröshegy temploma, a somogyi hun bronzüst és egy törökkoppányi díszes főkötő rajza mutatja be a tájegységet a füzetben.

Andocs nevezetes Szűz Mária kegyhely. Az andocsi búcsút Fekete István is említi novelláiban (Őszi vásár) és a Ballagó időkben. A ferences barátok rendháza összeépült a templommal. Az országút Siófok felé, északnak haladva megy el előtte. Mielőtt azonban elérnénk a Balatont, egy hatalmas építészeti látványosság vonja magára a figyelmünket: a Köröshegyi völgyhid. Sokáig Köröshegy a gótikus templomában tartott kórushangversenyeiről volt ismert, de ma már a völgyhid építménye uralkodik a tájon. Építése érdekes műszaki üzemi feladat volt, amelyet üzemlátogatáson is megismerhettünk.

A Balatontól nehéz elszakadni. A táj nagyon emberi léptékű, gazdag, vonzó, megtartó. Talán a nyári rövid látogatások is hozzájárulnak ahhoz, hogy ide szívesen visszatérjen a tőle távol élő ember. Most Kisfaludy Károly versével búcsúzunk tőle.

Messze fénylik a Balaton,
És engemet partjához von:
Immár tudom, miért fénylett,
Mert szép Rózsám bele nézett.

Hej szép Rózsám! tekints rám is!
Hadd derüljön bús szívem is:
Olyan az mint a Balaton,
Ha felette szélvész vagon.

Utunkat délre fordulva a Sió völgyében folytatjuk és Illyés Gyula szülőföldjére érünk. Sárszentlőrinc Felsőráceszpuszta a nagy költő szülőhelye. A község szomszédságában két történelmi építészeti nevezetességet is találunk. Az egyik Ozora, Pipó várkastélya, a másik Simontornya vára.

Köröshegy, völgyhíd

A Balatontól nehéz elszakadni. A táj nagyon emberi léptékű, gazdag, vonzó, megtartó. Talán a nyári rövid látogatások is hozzájárulnak ahhoz, hogy ide szívesen visszatérjen a tőle távol élő ember. Most Kisfaludy Károly versével búcsúzunk tőle.

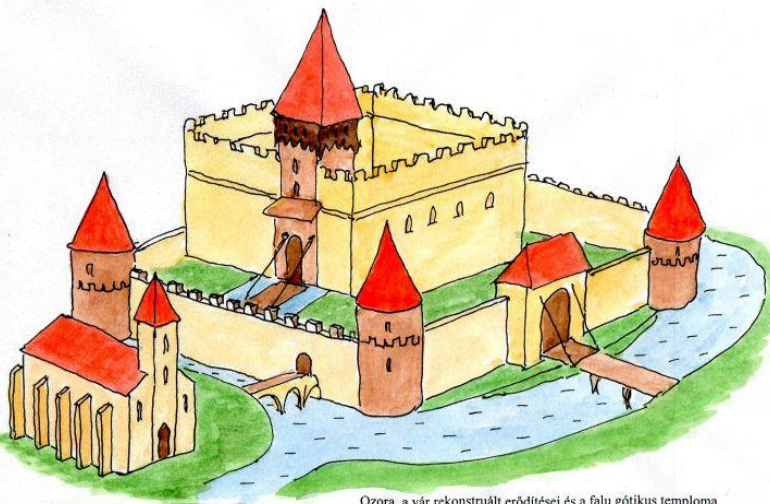
Ozora, Várkastély

Messze fénylik a Balaton,
És engemet partjához von:
Immár tudom, miért fénylett,
Mert szép Rózsám bele nézett.

Hej szép Rózsám! tekints rám is!
Hadd derüljön bús szívem is:
Olyan az mint a Balaton,
Ha felette szélvész vagyon.

Utunkat délre fordulva a Sió völgyében folytatjuk és Illyés Gyula szülőföldjére érünk. Sárszentlőrinc Felszárcegrespuszta a nagy költő szülőhelye. A község szomszédságában két történelmi építészeti nevezetességet is találunk. Az egyik Ozora, Pipó várkastélya, a másik Simontornya vára.

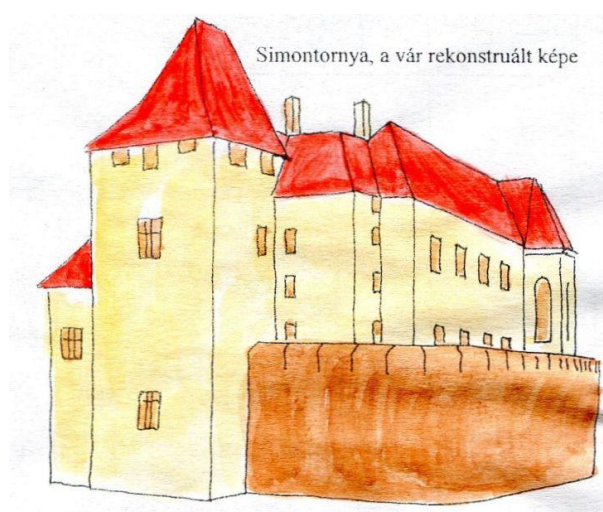
Ozora várkastélya régészeti feltárás után helyreállítva várja a látogatókat. A várkastély kétemeletes, négyszög alakú. Eredeti nevén Filippo Scolari firenzei katona volt az építtetője, aki Zsigmond magyar király hadvezére lett. A török elleni harcokban Temesi ispánként vett részt. Uradalmi központként építtette a várat, majd fölvette az Ozorai Pipó nevet. A szépen fölújított épületben Illyés Gyula életművéről rendeztek be kiállítást. A tolnai vidékeket járva már közeledünk azokhoz a falvakhoz, ahol a bukovinából menekült székelyek, a Völgységben otthonra leltek a nagy világégből menekülve.

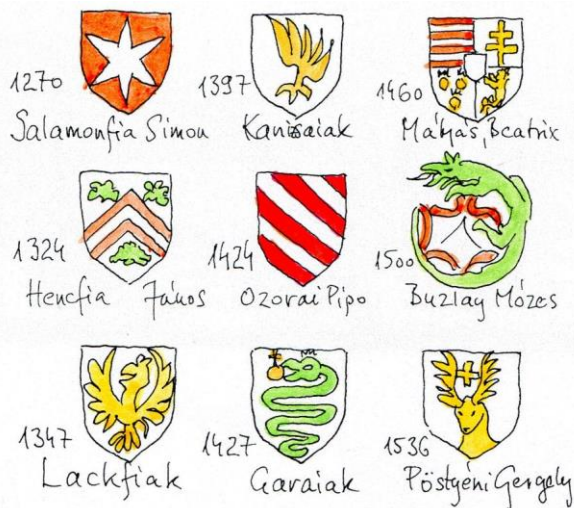
Ozora, a vár rekonstruált erődtípusa és a falu gótikus temploma

8. ábra. A köröshegyi völgyhíd, Ozora mai (balra) és egykori (jobbra) várkastélya a füzet rajzain, kifestve.

Ozora várkastélya régészeti feltárás után helyreállítva várja a látogatókat. A várkastély kétemeletes, négyszög alakú. Eredeti nevén Filippo Scolari firenzei katona volt az építtetője, aki Zsigmond magyar király hadvezére lett. A török elleni harcokban Temesi ispánként vett részt. Uradalmi központként építtette a várat, majd fölvette az Ozorai Pipó nevet. A szépen fölújított épületben Illyés Gyula életművéről rendeztek be kiállítást. A tolnai vidékeket járva már közeledünk azokhoz a falvakhoz, ahol a bukovinából menekült székelyek, a Völgységben otthonra leltek a nagy világégből menekülve.

Simontornya, a vár rekonstruált képe

9. ábra. Simontornya várkastélya ma, és az egykori várurak címerei.

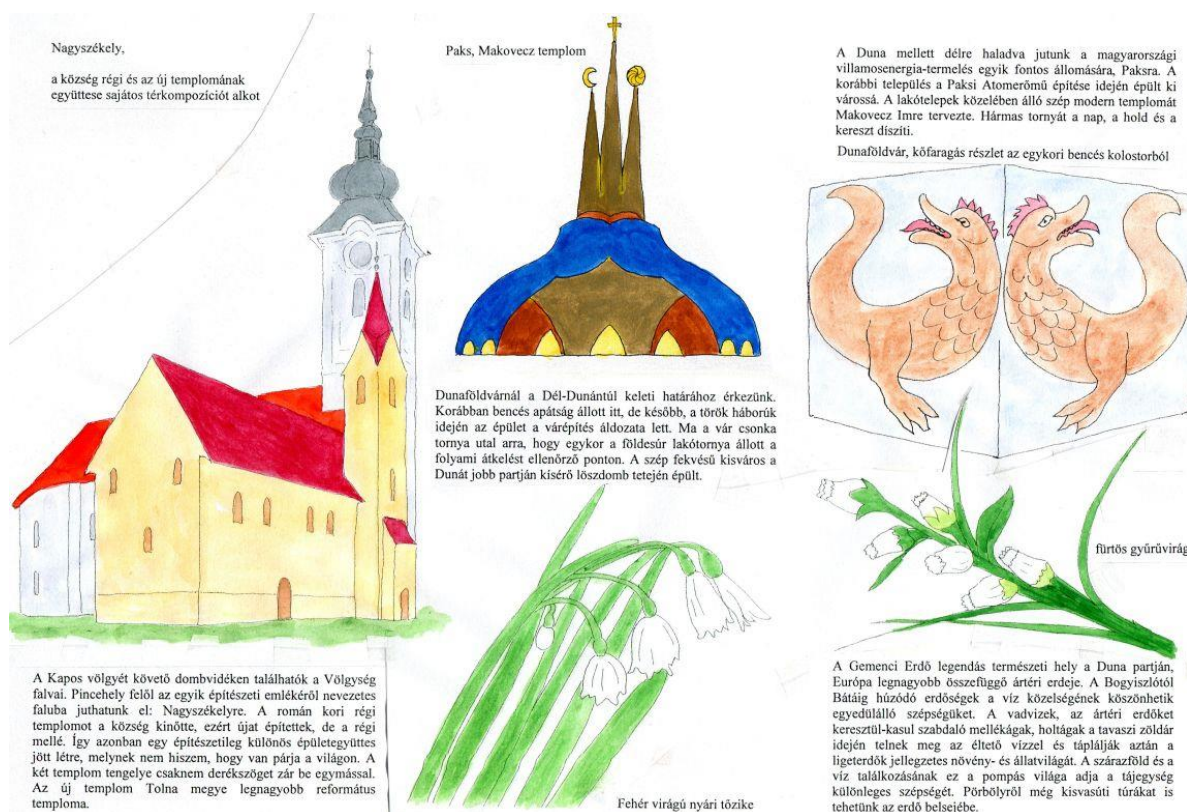
Ötödik útvonal

Talán nem lepődik meg az olvasó, ha Dombóvárra is Fekete Istvánnal érkezünk. Dédapja az Esterházy uradalmaknál volt intéző, gyakran járt ide vásárra. Erről aztán az író nagyanyja mesélt a göllei kisdiaáknak. Dombóvár ma forgalmas vasúti csomópont. Ide fut be a budapesti vonat, miután végig követte a Kapos völgyét Simontornyától. Mi most fordított irányban haladunk, lefelé a Kapos mentén. Első megállónk Döbrököz. A vonatról is messzire látszik temploma és tornya, ahogyan a bazilikás elrendezésű templomhajó mellett áll. Meglepődünk azonban, ha meghalljuk a templom történetét. A falu plébánosa olyan templomot szeretett volna építeni, mint a pécsi székesegyház. A bazilika meg is épült, de csak egyetlen toronyra futott a még a költségvetésből. A dombos tájban így is szép látvány a reneszánsz korra emlékeztető templom.

A Kapos völgyében tovább haladva találjuk meg Regölyt. A község a Kapostól északra fekszik és számos nevezetessége van. Itt található egy második romtemplom toronnyal, amely a pusztában áll. Somoly falu egykori temploma lehetett. Ugyanúgy elpusztult a törökidúsok idején, mint a már bemutatott somogyvámosi. Regöly azonban ősidők óta lakott hely, és már a kelták korából is gazdag régészeti hagyaték ismert a faluból. Legszebbek ezek közül a pompás ornamentikával díszített kardok.

Mezőszilas Németh László apai rokonságának a falva. (Az író fiatalága idején Szilasbálhás volt a község neve, ahol a Németh kúria is állt.) Ma is áll emlékház a faluban. S ahogyan az irodalom vezeti utunkat a Kapos völgye környékén, Cecén is irodalmi hősökre emlékezünk: az öreg Ceceire és Vicuskára az Egri csillagokból, Gárdonyi csodálatos regényéből. A közeli Simontornya azonban megállásra készlet, mert a vár, amely szintén Ozorai Pipo kezén volt egykor, történelmi látogatásra hív. Reneszánsz udvari részletek is megmaradtak benne és a főúri címereket látva a forgandó birtokviszonyok jutnak eszünkbe, háborúk, vagy békebeli békéltetések idején is.

A Kapos völgyét követő dombvidéken találhatók a Völgyesség falvai. Pincehely felől az egyik építészeti emlékérről nevezetes faluba juthatunk el: Nagyszékelyre. A román kori régi templomot a község kinőtte, ezért újat építettek, de a régi mellé. Így azonban egy építészeti különös épületegyüttes jött létre, melynek nem hiszem, hogy van párja a világon. A két templom tengelye csaknem derékszöget zár be egymással. Az új templom Tolna megye legnagyobb református temploma.

10. ábra. Nagyszékely ikertemploma és Paks moderntemploma, melyet Makovecz Imre tervezett.

Dunaföldvárnál a Dél-Dunántúl keleti határához érkezünk. Korábban bencés apátság állott itt, de később, a török háborúk idején az épület a várépítés áldozata lett. Ma a vár csonka tornya utal arra, hogy egykor a földesúr lakótornya állott a folyami átkelést ellenőrző ponton. A szép fekvésű kisváros a Dunát jobb partján kísérő löszdomb tetején épült.

A Duna mellett délre haladva jutunk a magyarországi villamosenergia-termelés egyik fontos állomására, Paksra. A korábbi település a Paksi Atomerőmű építése idején épült ki várossá. A lakótelepek közelében álló szép modern templomát Makovecz Imre tervezte. Hármastornyát a nap, a hold és a kereszt díszíti.

A Gemenci Erdő legendás természeti hely a Duna partján, Európa legnagyobb összefüggő ártéri erdeje. A Bogyiszlótól Bátáig húzódó erdőségek a víz közelségének köszönhetik egyedülálló szépségüket. A vadvizek, az ártéri erdőket keresztül-kasul szabdaló mellékágak, holtágak a tavaszi zöldár idején telnek meg az éltető vízzel és táplálják aztán a ligeterdők jellegzetes növény- és állatvilágát. A szárazföld és a víz találkozásának ez a pompás világa adja a tájegység különleges szépségét. Pörbolyról még kisvasúti túrákat is tehetünk az erdő belsejébe.

Hatodik útvonal

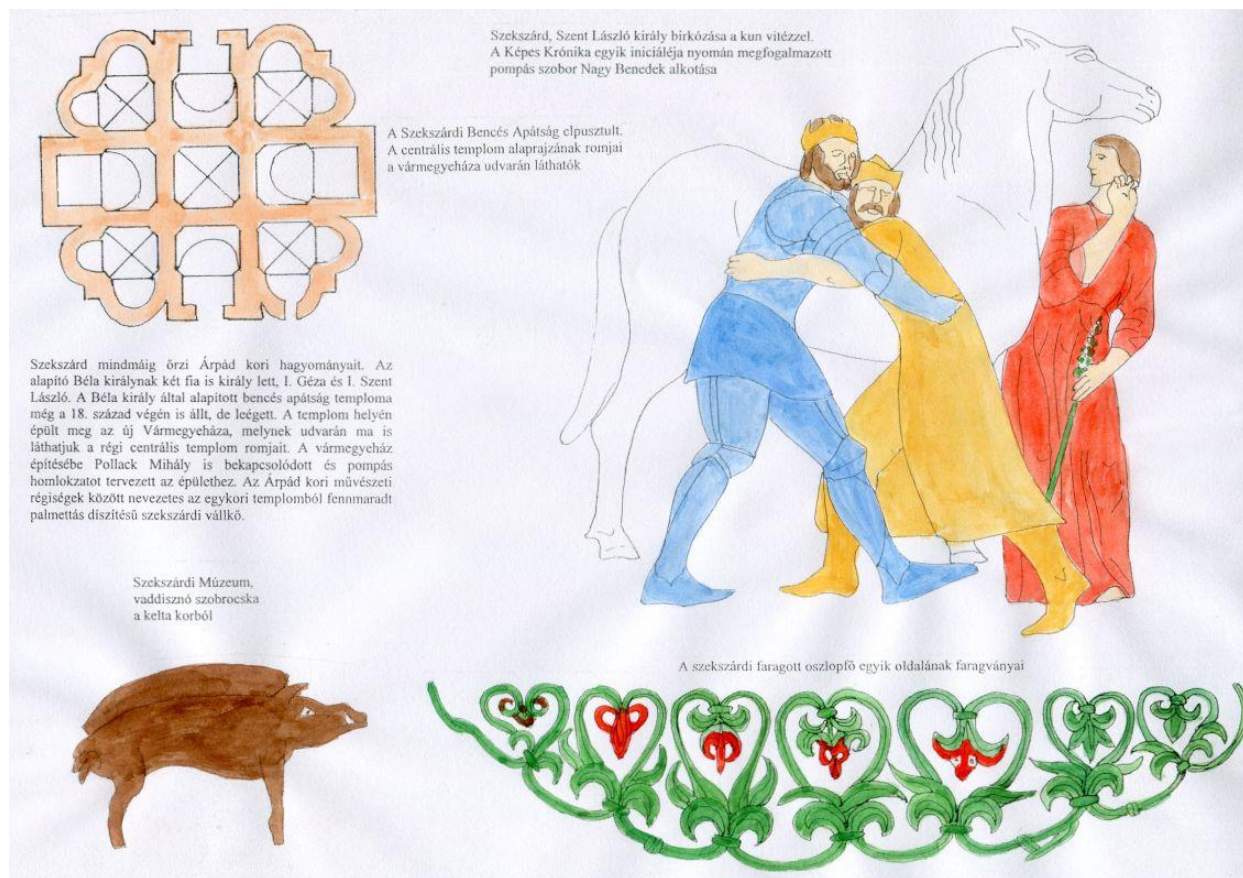
Bonyhád a Völgyesség fővárosa. A völgyességet a török után sok irányból érkező népek lakták be. Jelentős volt a Hessen német tartományból érkező sváb népesség és később szintén nagy lélekszámban érkeztek a Bukovinából kitelepített székelyek, akik előbb még, a két világháború között a Délvidéket is megjárták. A szomszédságban fekvő Kakasdon is e két nagy népi szál fonódik a magyarsági mellé. A népek keveredése azonban mindig jellemzője volt a Kárpát-medencének, különösen a nagy, pusztító háborúk után.

11. ábra. Kakasd Makovecz Imre tervezte művelődési házának ikertornyai, egy kelta kori korsó és egy bukovinai hímzés a füzetből.

Szekszárd mindmáig őrzi Árpád kori hagyományait. Béla király városa, akinek két fia is király lett, I. Géza és I. Szent László. Bencés apátságot alapított itt Béla király, melynek temploma még a 18. század végén is állt, de leégett. A templom helyére épült meg az új Vármegyeháza, melynek udvarán ma is láthatjuk a régi centrális templom romjait. A vármegyeház építésébe Pollack Mihály is bekapcsolódott és pompás homlokzatot tervezett az épülethez. Az Árpád kori művészeti régiségek között nevezetes a palmettás díszítésű szekszárdi vállkő.

Béla király és Szent László király emlékét többek között egy-egy pompás szoborcsoport őrzi. Mindkettő a főtemplom mellett áll. Béla királyé a templom keleti oldalán, László királyé, amely egy iniciálé a Képes Krónikából, a nyugati oldalán látható. Címlapunkra is ezt a birkózási jelenetet választottuk, amely a Szent László legendának is a része.

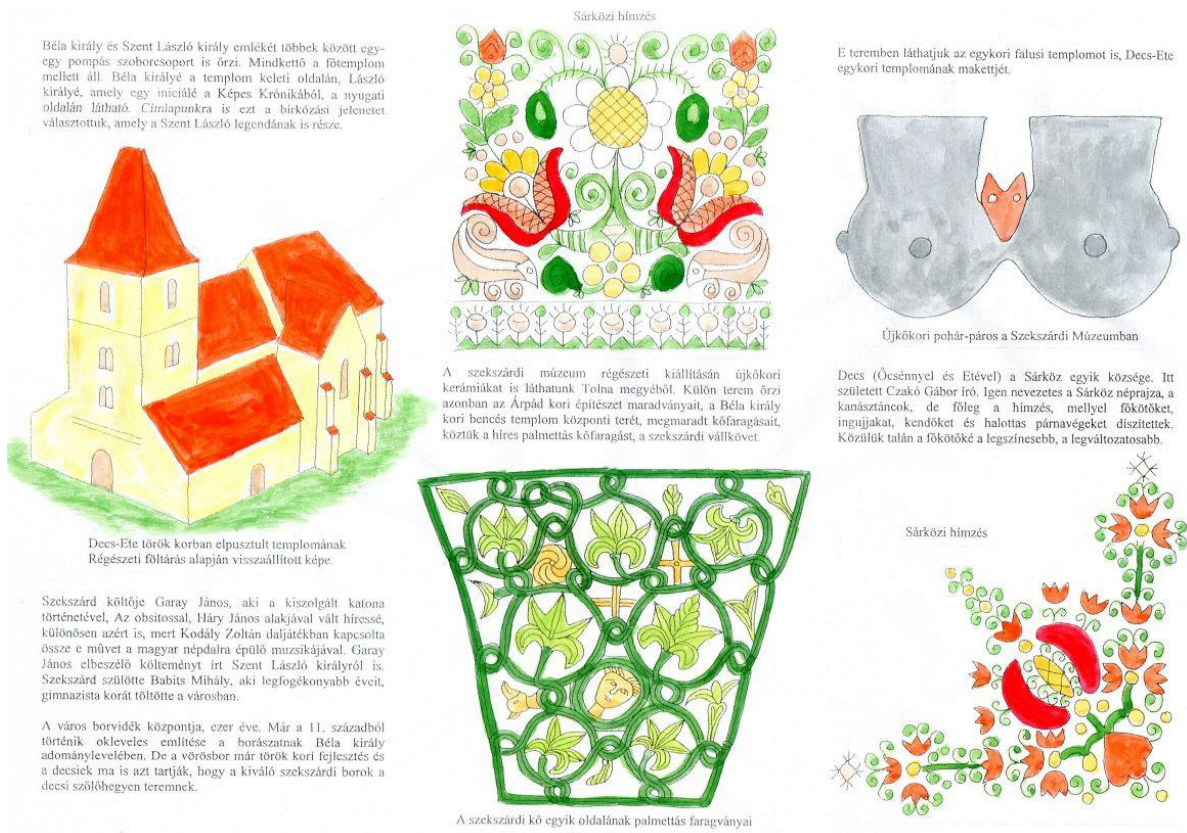

12. ábra. Szekszárd Árpád kori templomának alaprajza, egy részlet a faragott román kori vállkőről, egy kelta kori vadkan szobor és Szent László király nevezetes birkózási jelenete a Szent László legendából, Szekszárd főteréről.

Szekszárd költője Garay János, aki a kiszolgált katona történetével, Az obsitossal, Hány János alakjának vált híressé, különösen azért is, mert Kodály Zoltán daljátékban kapcsolat össze a művet a magyar népdalra épülő muzsikájával. Garay János elbeszélő költeményt írt Szent László királyról. Szekszárd szülötte Babits Mihály is. Legfogékonyabb éveit, gimnazista korát töltötte a városban.

A város borvidék központja ezer éve. Már a 11. századból történik okleveles említése a borászatnak Béla király adománylevelében. A vörösbor török kori fejlesztés és a decsiek ma is azt tartják, hogy a kiváló szekszárdi borok a decsi szőlőhegyen teremnek.

Decs (Öcsénnyel és Etével) a Sárköz egyik községe. Itt született Czako Gábor író. Igen nevezetes a Sárköz néprajza, a kanásztáncok, de főleg a himzés. Főleg főkötőket, ingujjakat, kendőket és halottas párnavegeket díszítettek vele. Közülük talán a főkötőké a legszínesebb, a legváltozatosabb.

13. ábra. Decs-Ete egykori templomának rekonstrukciója, részlet a palmettákkal faragott román kori vállkőről, sárközi himzések és egy tréfás kelta szobrocska, ahol az ikerkorsó közepén Róka-Miska kukucska felénk.

Dél felé haladva érjük el Bátaszéket. A 12. század közepén II. Géza hívta be a ciszterci szerzeteseket Magyarországra, és a rend itt építette föl az első kolostorát és templomát. A helység neve akkor Cikárdor volt. A templom romjai a ma álló, 100 éve elkészült új, neogótikus templom mellett láthatók.

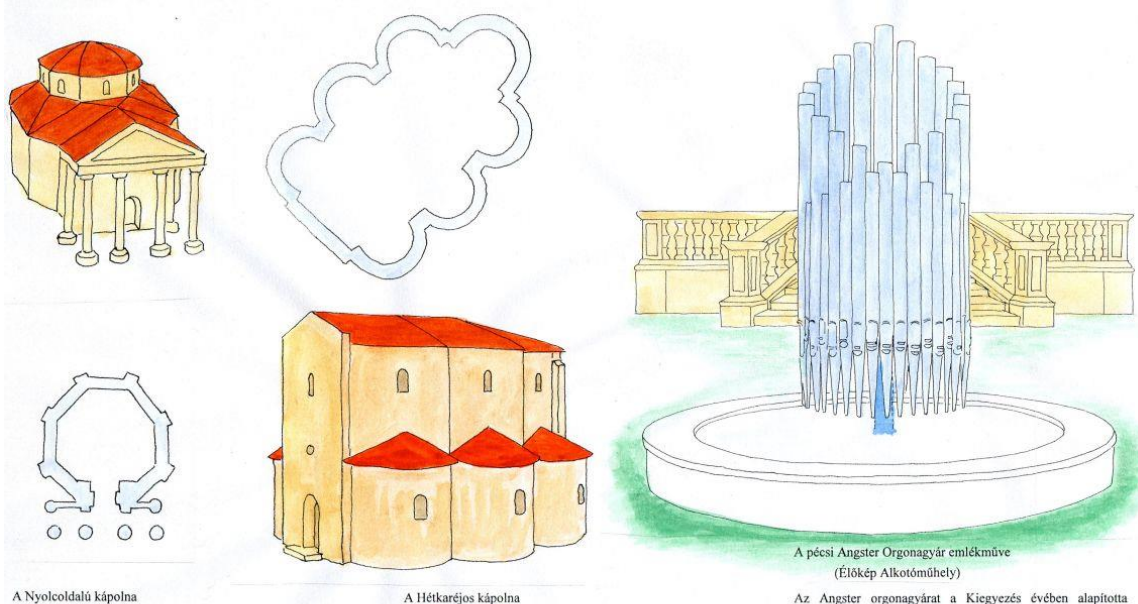
Nyugatra fordulva jutunk el a Mecsek keleti nyúlványát képező Mórággyi Röghöz. Gránit csak itt és a Velencei hegységben található Magyarországon. Erdősmecske köfajtájában pompás, több centiméteres káliföldpát kristályok láthatók a gránitban.

A környék másik geológiai nevezetessége a Bátaapátiban megépített radioaktív hulladék-anyag tároló mélyraktár. A bányákkal kialakított, földalatti tároló rendszer van hivatva megőrizni az atomerőmű üzemeltetése során keletkezett szilárd és folyékony, kis és közepes aktivitású radioaktív hulladékot. A bányászterületen, a mélyben kialakított tárolókban 200 literes fémhordókba csomagolt formában helyezik el a szilárd hulladékot.

Hetedik útvonál

A Mecseken át Dél-Dunántúl fővárosába, Pécsre érkezünk. A város látképét a székesegyház uralja négy tornyával. Egykori nevei voltak még Öttemplom (Quinque Ecclesiae, Quinque Basilicae és Fünfkirchen), de a Római neve volt Sopianae is. Kelta kori és a római korból ókeresztény építészeti emlékei is vannak, de legjelentősebbek a Szent István király idején, 1009-ben megalapított Pécsi Püspökség emlékei. A püspökség tehát több mint 1000 éves. Egyetemet alapított benne Nagy Lajos királyunk 1367-ben.

Az ókeresztény sírkamrák és a hétkaréjos kápolna mellett a legfontosabb műemlékek az Árpád kori (román stílusú) építészettől maradtak fenn. A székesegyház öse Péter király idején épült meg (a királyt ide is temették). A városépítés ősi idejére nyúlik vissza az a számos városunknál megfigyelhető jelenség, hogy a vár a város északnyugati sarkában foglal helyet (Győr, Pécs, Kanizsa, Szigetvár, Pápa, Kőszeg stb.) Neves püspöke volt Pécsnek Janus Pannonius, aki Mátyás király korában töltötte be ezt a tisztelet.

A Nyolcszögletű kápolna

A Hétkaréjos kápolna

A pécsi Angster Orgonagyár emlékműve
(Álókép Alkotóműhely)

Pécs ókori építészeti és művelődéstörténeti nevezetessége a római kori temető. Sopianae, a római kori település a Kr. u. 2. század elején lett jelentős város, a 3. század végén terjedt el a kereszténység. A jómódú polgárok ekkor kezdték sírkamrákat, sírköveket építeni. A maig fennmaradtak a 4.-5. században épültek, a mai belvárosnak az északnyugati részén, a székesegyház és a Püspökvár környékén találhatók. Az elmúlt évtizedek ásatásai során feltárt sok szép régi síremléket, újítottak föl s kapcsolok össze föld alatt húzódó járatokkal.

Az így kialakított múzeumban a két legnevezetesebb a Nyolcszögletű kápolna és a Hétkaréjos kápolna, melyekről fűzetünkben is mutatunk rajzokat. Pécsen már a 18. században találtak sírkamrát a mai ciszter gimnázium építéskor. A sírkamrák festése is sokhelyütt fennmaradt. A pécsi keresztény sírkamrák sajátossága az, hogy gyakran kétszintesek, ami jelzi, hogy egyszerre voltak temetkezési helyek és kápolnák is. A pécsi késő római keresztény temető 2000-ben lett hivatalosan is a világörökség része.

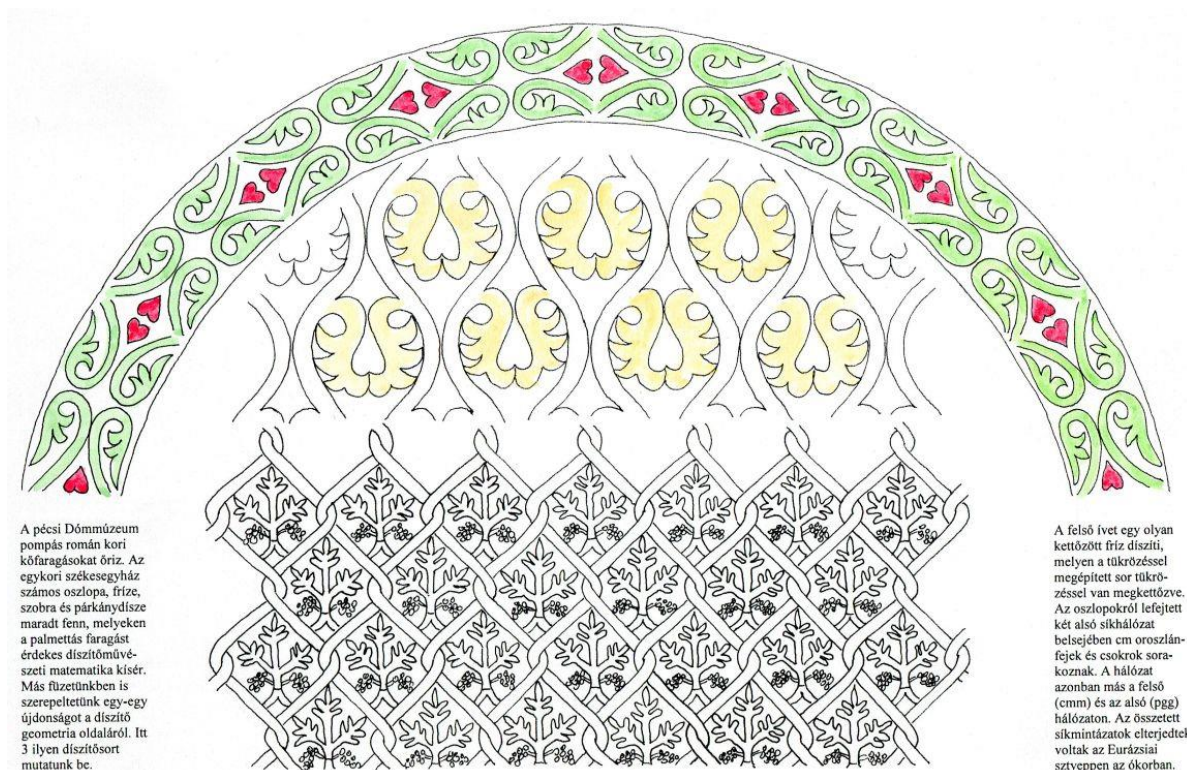
Az Angster orgonagyárat a Kiegyezés évében alapította Angster József (1834-1918). Az orgonaeépítést az alapító Angster József (későbbi leszármazottai között is előfordult ugyanez a név) Párizsban tanulta, Cavallé-Colltól, aki korának híres építőmestere volt, és aki a párizsi Notre Dame orgonáját is építette. Az orgonagyárban, a fénykorában, 100 fő dolgozott. A Kárpát-medencében mintegy 1300 orgonát (és 3600 harmóniumot) készített az üzem. Ezek közül a leghíresebb a Szegei Dóm és az Egri Székesegyház orgonája. Később a gyárat fia, majd unokája vezette az 1949-es államosításig, amikor is bűtorgyár lett belőle. A pécsi Angster Orgonagyár emlékműve a Dóm mögötti hegyoldalon egy parkban áll.

14. ábra. Pécs római kori nevezetessége a keresztény bazilikák. Itt a hétkaréjost és a nyolcszögletűt láthatjuk. Bérczi Zsófia és Tankó Barnabás orgonasíp oszlopsora az orgonaeépítő Angster családnak állít emléket.

A török időkben számos épületét átalakították, melyeknek nyomainak maig láthatók. A török alóli felszabadulás után 100 évvel, Mária Terézia uralkodása idején nyerte el a szabad királyi városi jogot. Ez indította el a várost a fejlődés és a fölvirágzás útján. A manufaktúrák között országos hírnévre tett szert a cukorgyártás, a bőrgyár, a sörgyár, a dohánygyár, a kerámiaipari Zsolnay-gyár és egy művészeti üzem, az Angster orgonagyár.

A műemlékek közül először a Dómmúzeum román kori épületszobrászatát szeretnénk bemutatni. Az Árpád kori kőfaragványok a Dóm második építési periódusából maradtak fenn. Ezek a kőfaragványok a Dóm 19. századi újjáépítése során kerültek elő. Legnevezetesebbek a lépcsőlejárati faragások, az egykori templom főbejárata és a népoltár. A kőfaragványok

gazdagon vannak díszítve ószövétségi jelenetekkel is. Legismertebbek közülük a Sámson jelenet. Az Újszövetségből a Menekülés Egyiptomba, és a Háromkirályok álma a nevezetesebbek.

A pécsi Dómmúzeum pompás román kori kőfaragásokat őriz. Az egykori székesegyház számos oszlopa, fríze, szobra és párkánydísz maradt fenn, melyeken a palmettás faragást érdekes díszítőművészeti matematika kíséri. Más füzetünkben is szerepeltünk egy-egy újdonságot a díszítő geometria oldaláról. Itt 3 ilyen díszítősor mutatunk be.

A felső ívet egy olyan kettőzött fríz díszíti, melyen a tükrözéssel megépített sor tükrözéssel van megkettőzve. Az oszlopokról lefejtett két alsó síkhálózat belsejében cm oroszlánfejek és csokrok sorakoznak. A hálózaton azonban más a felső (cm) és az alsó (pgg) hálózaton. Az összetett síkmintázatok elterjedtek voltak az Eurázsiai sztyeppen az ókorban.

15. ábra. Pécs Árpád kori székesegyházából jelentős kőfaragások maradtak fenn. A Dómkőtár az egyik legszebb múzeum Pécsen. Itt palmettás ívet és oszlopdíszítéseket mutatunk be.

Pécs régiségei közé tartoznak a Tettyén lévő romok, a Havi-hegyi kápolna, a pálosok temploma és a Jakab-hegyen található kolostor is. Pécs az egyik olyan városunk, ahol megmaradt és többségében ma is áll a várost kerítő védőfal. A főtérrel, a Hunyadi szobortól elindulva, a Hunyadi János úton észak felé haladva jutunk e várfalon kívülre és érünk föl a Pálosok modern templomához. Ott jobbra, keletnek fordulva, a Magaslati út végén jutunk ki a Tettyére.

A Tettye Pécs északnyugati peremvidéke a hegyoldalban, ahol egykor kőbánya volt. A kibányászott építőanyagot a pécsi építkezéseken használták föl. A bánya helye mára beépült. A völgyben csordogáló Tettye patak egykor malmokat hajtott. A festői Tettye ma kirándulóhely. A völgy fölötti sziklán, a Havi hegyen áll a Havas-Boldogasszonynak szentelt kis templom, mellette a Kálvárián feszület áll, melyen Rétfalvi Sándor korpusza függ. A templomot a 17. század végén dúló pestisjárványtól történő megszabadulás emlékére állították.

A Jakab-hegyen egykor pálos kolostor állott. A közelben állnak a Babbás-kövek, (vagy Babbás-szerkövek). Melyek erózió által lepusztított homokkő sziklák. A Babbák a hegy déli, meredek sziklákban leszakadó peremén sorakoznak. A Babbás-kövek anyagát a kőzetben található kovavas védte meg az erősebb eróziótól. Nevük eredetére több nézet ismert. Egyrészt emberre emlékeztető alakjuk után kaphatták. Daczó Árpád ferences atya szerint azonban a név Babbára (Babba Máriára), a Kostelegen máig ismert holdat is jelképező ősi termékenység-istennőre megy vissza. (Daczó Árpád: Csiksomlyó titka. Pallas Akadémia, 2000, Csikszereda).

Pécs ókori építészeti és művelődéstörténeti nevezetessége a római kori temető. Sopianae, a római kori település a Kr. u. 2. század elején lett jelentős város, a 3. század végén terjedt el a kereszténység. A jómódú polgárok ekkor kezdtek sírkamrákat, sírkápolnákat építeni. A máig fennmaradtak a 4.-5. században épültek, a mai belvárosnak az északnyugati részén, a

székesegyház és a Püspökvár környékén találhatók. Az elmúlt évtizedek ásatásai során föltárt sok szép régi sírépítményt újítottak föl s kapcsoltak össze föld alatt húzódó járatokkal. Az így kialakított múzeumban a két legnevezetesebb a Nyolcoldalú kápolna és a Hétkaréjos kápolna, melyekről füzetünkben is mutatunk rajzokat. Pécsen már a 18. században találtak sírkamrákat a mai ciszter gimnázium építésekor. A sírkamrák festése is sokhelyütt fennmaradt. A pécsi keresztény sírkamrák sajátossága az, hogy gyakran kétszintesek, ami jelzi, hogy egyszerre voltak temetkezési helyek és kápolnák is. A pécsi késő római keresztény temető 2000-ben lett hivatalosan is a világörökség része.

Az Angster orgonagyárat a Kiegyezés évében alapította Angster József (1834-1918). Az orgonaépítést az alapító Angster József (későbbi leszármazottai között is előfordult ugyanez a név) Párizsban tanulta, Cavaillé-Colltól, aki korának híres építőmestere volt, és aki a párizsi Notre Dame orgonáját is építette. Az orgonagyárban, a fénykorában, 100 fő dolgozott. A Kárpát-medencében mintegy 1300 orgonát (és 3600 harmóniumot) készített az üzem. Ezek közül a leghíresebb a Szege di Dóm és az Egri Székesegyház orgonája. Később a gyárat fiai, majd unokája vezette az 1949-es államosításig, amikor is bútorgyár lett belőle. A pécsi Angster Orgonagyár emlékműve a Dóm mögötti hegyoldalon egy parkban áll.

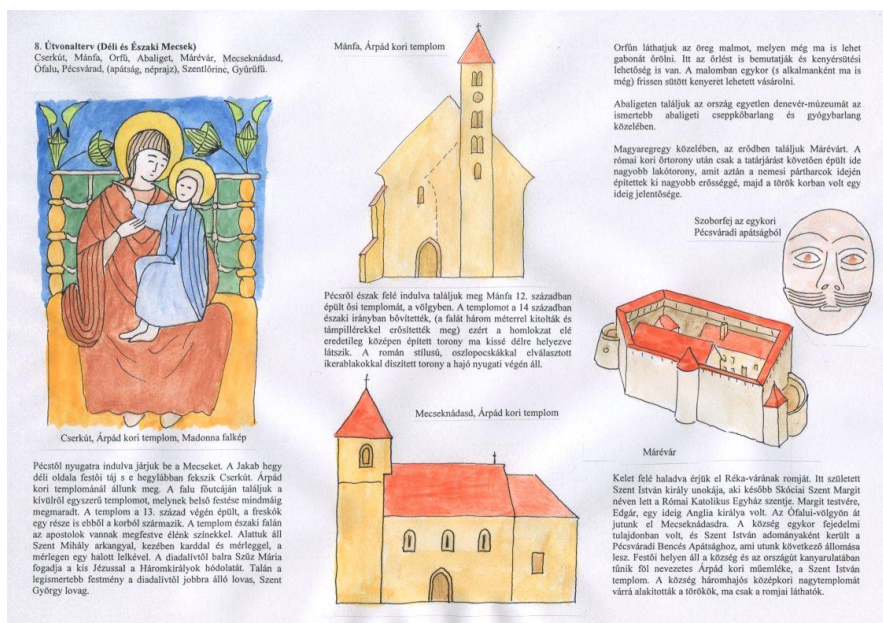
Nyolcadik útvonal

Pécsről nyugatra indulva járjuk be a Mecseket. A Jakab hegy déli oldala festői táj s e hegylábban fekszik Cserkút. Árpád kori templománál állunk meg. A falu főutcáján találjuk a kívülről egyszerű templomot, melynek belső festése mindmáig megmaradt. A templom a 13. század végén épült, a freskók egy része is ebből a korból származik. A templom északi falán az apostolok vannak megfestve élénk színekkel. Alattuk áll Szent Mihály arkangyal, kezében karddal és mérleggel, a mérlegen egy halott lelkével. A diadalívtól balra Szűz Mária fogadja a kis Jézussal a Háromkirályok hódolatát. Talán a legismertebb festmény a diadalívtól jobbra álló lovas, Szent György lovag.

Pécsről észak felé indulva találjuk meg Mánfa 12. században épült ősi templomát, a völgyben. A templomot a 14 században északi irányban bővítették, (a falát három méterrel kitolták és támpillérekkel erősítették meg) ezért a homlokzat elé eredeti leg középen épített torony ma kissé délre helyezve látszik. A román stílusú, oszlopocskákkal elválasztott ikerablakokkal díszített torony a hajó nyugati végén áll.

Orfűn láthatjuk az öreg malmot, melyen még ma is lehet gabonát őrölni. Itt az őrlést is bemutatják és kenyérsütési lehetőség is van. A malomban egykor (s alkalmanként ma is még) frissen sült kenyeret lehetett vásárolni.

Abaligeten találjuk az ország egyetlen denevér-múzeumát az ismertebb abaligeti cseppkőbarlang és gyógybarlang közelében.

16. ábra. Cserkút pompás falfestményeinek egyike, Mánfa és Mecseknádasd Árpád kori temploma, valamint a Máré-vár és egy románkori kőfejjaragás díszíti ezt a füzetoldalt.

Magyaregregy közelében, az erődben találjuk Máré-várt. A római kori őrtorony után csak a tatárjárást követően épült ide nagyobb lakótorony, amit aztán a nemesi pártharcok idején építettek ki nagyobb erősséggé, majd a török korban volt egy ideig jelentősége.

Kelet felé haladva érjük el Réka-várának romját. Itt született Szent István király unokája, aki később Skóciai Szent Margit néven lett a Római Katolikus Egyház szentje. Margit testvére, Edgár, egy ideig Anglia királya volt. Az Ófalui-völgyön át jutunk el Mecseknádasdra. A község egykor fejedelmi tulajdonban volt, és Szent István adományaként került a Pécsváradi Bencés Apátsághoz, ami utunk következő állomása lesz. Festői helyen áll a község és az országút kanyarulatában tűnik föl nevezetes Árpád kori műemléke, a Szent István templom. A község háromhajós középkori nagytemplomát várrá alakították a törökök, ma csak a romjai láthatók.

A 6-os úton ismét átszeljük a Mecseket, s Pécsváradra érkezünk. Ez a kisváros a Kelet-Mecsek központja. Az Árpád korban bencés apátsága volt, melyet Szent István királyunk alapított 998-ban, néhány évvel Pannonhalma után. Az ezeréves apátság első apátja az az Asztrik apát volt, aki a koronát hozta Rómából. A városka városképét meghatározó építészeti alkotások a Nagyboldogasszony katolikus templom és a pécsváradi vár, melynek része az egykori kolostor épületmaradványa és az egykori templom altemploma is. A kolostor Szent Benedek és Szűz Mária tiszteletére szentelt temploma a váruddal közepén álló gótikus templomrom helyén állhatott. Ennek falai alatt előkerült egy még korábbi, egyenes záródású szentély. Ez lehetett a 11. századi első templom szentélye. Ez az egykori templom egy zárt udvar déli lezárása volt. Északi épülete volt egy kétszintes kápolna, melynek alsó része a ma is álló altemplom. Ez a 11. század végén épült és a patrocíniuma Keresztelő Szent János volt. Volt idő, a 14. század végén, amikor a Pécsváradi Bencés Apátság nagyobb jelentőségre tett szert, mint az akkori Szent Márton Apátság Pannonhalmán. A török hódítás után azonban a kolostori élet megszűnt, s máig sem állt vissza. Pécsvárad sok népművészeti hagyományt őriz. Ezek egyik csoportját a Szalmamúzeumban láthatjuk.

A 6-os úton átmegyünk a Mecsek nyugati szélére. Itt találjuk Szentlőrinc városát. Ultramodern cementgyárat említjük, mint egy olyan üzemlátogatási célpontot, ahol a legkorszerűbb technológiával termelnek.

Mecseki körutunk utolsó állomásaként Gyűrűfüre látogatunk el. A zsákfalú 1970-re elnéptelenedett, de 1991-ben két vállalkozó szellemű telepes újjászervezte a falut: Borsos Béla és Kilián Imre. Ez lett az első ökofalu Magyarországon. A falu lakói megpróbálnak a természettel harmóniában élni: többen otthon termelik meg a szükséges javakat: az élelmiszert (zöldséget, gyümölcsöt, tejet, tojást, húsokat), van, aki kecskesajtot, szappant, mézet készít, van, aki az ősi szövési-fonási ipart űzi, s van, aki a falusi turizmusból él. Az őszi napjegylenlőség idején tartják meg a falunapot, amikor a látogatók megismerkedhetnek a falu életével.

Kilencedik útvonal

Dél-dunántúli kirándulásunk utolsó útvonala a Villányi-hegységhez, a Drávához és Mohácsra vezet. S ahogyan a virágzó középkori Magyar Királyság elkészült az egyensúlyi létezésről, úgy mi is búcsút veszünk a csodálatos tájakat fölvonultató Dél-Dunántúltól.

Erre a kirándulásunkra induljunk el Sellyéről. A régi kastély parkjában pompás szoborkiállítás láthatunk egy közeli faluban, Bogdásán élő fafaragótól, Szatyor Győzöttől.

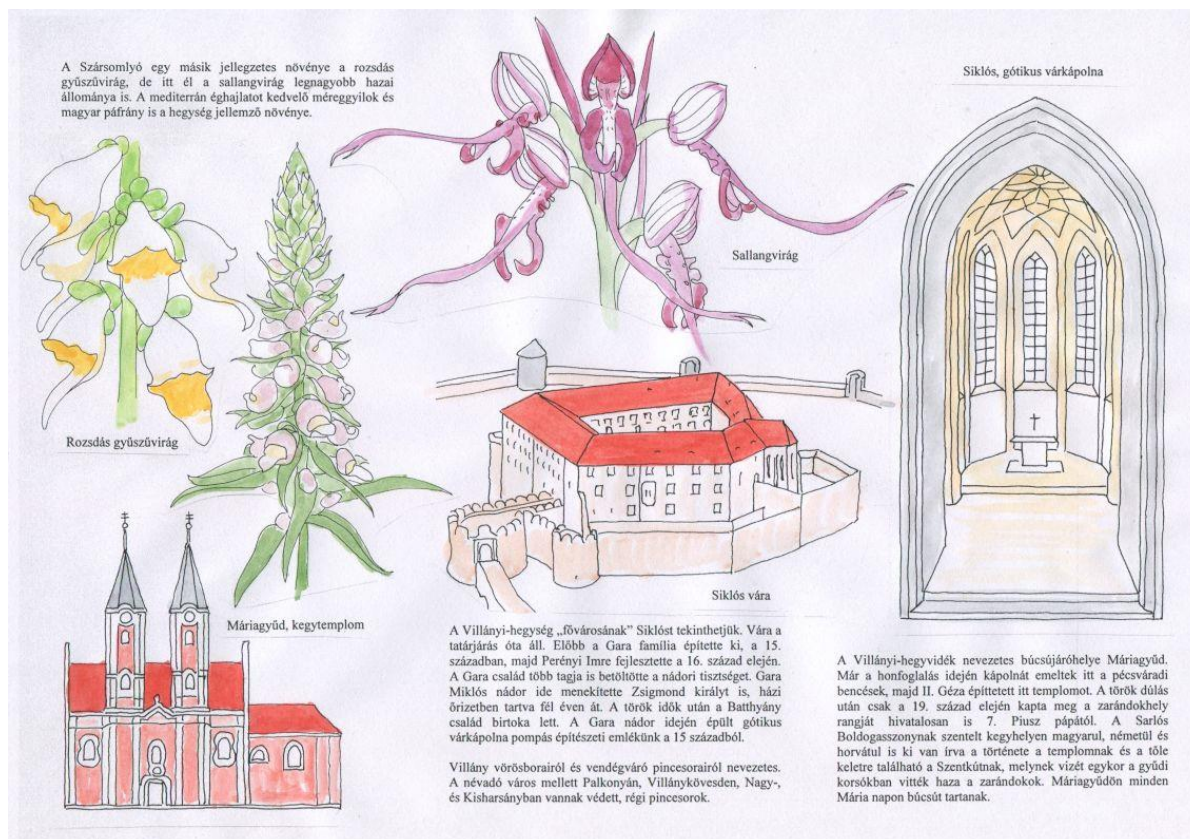
Délnyugatnak tartva első megállónk egy szép, kazettás mennyezetű templomnál lesz Drávaiványiban. A Dráva vidéki templomok híresei szépen festett mennyezetkazettáikról. A táj lassan elnéptelenedik, mert az Ormánság nevezetes volt az egykészségről. Egyetlen gyermek örökölte a földet, házat, s nem kellett osztoznia rajta.

Második megállónk, most már keletnek fordulva, Kórós. Református templomában itt is szép festett kazetták borítják a mennyezetet, közülük bemutatunk egyet. Római kori templom részleteit találjuk a Tenkes lábánál lévő Túronyban is, Harkány fürdőváros közelében.

A Tenkes azonban sok másról is nevezetes. A kelet-nyugati irányban 20 kilométer hosszan elnyúló Villányi-hegység kedvező éghajlati adottságú, neves bortermelő hegyvidékünk. Keleti végén áll a Szársomlyó, vagy más néven Nagyharsányi-hegy. A lábánál egykor kőfaragó park működött.

A Villányi hegység alapkőzetei a mezozoikumban keletkezett mészkövek és dolomitok: a középső-triász, a jura és az alsó-kréta korból. A Villányi hegység, de különösen a Szársomlyó, fontos természetvédelmi területünk növényvilága révén is. Itt tenyészik a magyarországi flóra nevezetes növénye, a magyar kikerics, melyet már 1933-ban védetté nyilvánítottak. Kora

tavasszal virágzik. A Szársomlyó egy másik jellegzetes növénye a rozsdás gyűszűvirág, de itt él a sallangvirág legnagyobb hazai állománya is. A mediterrán éghajlatot kedvelő méreggyilok és magyar páfrány is a hegység jellemző növénye.

17. ábra. Siklós vára, annak kápolnája, Máriagyűd zarándoktemploma, és szép virágok díszítik ezt a Villányi hegységet bemutató füzet részt.

A Villányi-hegység „fővárosának” Siklóst tekinthetjük. Vára a tatárjárás óta áll. Előbb a Gara familia építette ki, a 15. században, majd Perényi Imre fejlesztette a 16. század elején. A Gara család több tagja is betöltötte a nádori tisztséget. Gara Miklós nádor ide menekítette Zsigmond királyt is, házi őrizetben tartva fél éven át. A török idők után a Batthyány család birtoka lett. A Gara nádor idején épült gótikus várkapolna pompás építészeti emlékünktől a 15 századból.

Villány vörösbőreiről és vendégváró pincesorairól nevezetes. A névadó város mellett Palkonyán, Villánykövesden, Nagy-, és Kisharsányban vannak védett, régi pincesorok.

A Villányi-hegyvidék nevezetes búcsújáráshelye Máriagyűd. Már a honfoglalás idején kápolnát emeltek itt a pécsváradi bencések, majd II. Géza építtetett itt templomot. A török dúlás után csak a 19. század elején kapta meg a zarándokhely rangját hivatalosan is 7. Piusz pápától. A Sárlos Boldogasszonynak szentelt kegyhelyen magyarul, németül és horvátul is ki van írva a története a templomnak és a tőle keletre található a Szentkútnak, melynek vizét egykor a gyűdi korszakban vitték haza a zarándokok. Máriagyűdön minden Mária napon búcsút tartanak.

Mielőtt Mohácsra érünk, a várostól északra fekszik a Duna partján Bár község. Érdemes megemlékeznünk arról, hogy itt találták hazánkban a legfiatalabb bazalt kőzetet.

Sátorhely mellett találjuk dél-dunántúli körutazásunk búcsúállomását. A Mohácsi csata emlékére kialakított szabadtéri kiállítást 1976-ban adták át első formájában. Mára jelentősen továbbfejlesztették. A fogadóépületek múzeumok, ahol a

látogatók történelmi eseményeket láthatnak régészeti leletekkel és történelmi forrásokkal dokumentálva. A hatalmas virágszirom formájú sírkertben falfaragók által készített fejfák és szobrok sorakoznak. A sírjelek közül magasan kiemelkedik egy hatalmas kereszt, amelyet a hazánk védelmében elesett hősök emlékére állítottak föl. Néhány sírjelet itt is bemutatunk füzetünkben.

Jerikói lonc

Következő helyszínünk Tolna-megye, ahol különösen jó kirándulni. Turisztikai szempontból a fő vonzerőt a Duna, az erdők, a népművészet és a Szekszárdi-dombság történelmi borvidéke jelentik. Keressünk fel sövényeket, cserjéseket vagy erdőszéleket, ahol találkozhatunk a jerikói lonccal, mely egy jobbra csavarodó ágakkal 5-10 méter magasra felkapaszkodó kúszócserje. Világosbarna kérge hosszú csikokban leválik. A fiatal hajtások gyengén szőrösek. A virágzó hajtás felső páros levelei vállukon egymással összenőttek. Sokan tartják otthon dísznövényként.

ét: A Jerikói lonc a virágtérkép szerint a kóros nosztalgia elleni szer. Felébreszti a jelen és a valóság iránti érdeklődést, elhalványítja a feltört emlékeket, és lecsökkenti a valóság tagadásában gyökerező hajlamot, amely a különböző szennedélybetegségek kialakulását segíti elő.

Árvalányhaj

A legelőként hasznosított domboldalakon szubmediterrán jellegű löszgyepek húzódnak. Itt találhatunk egy néhány faja különösen védett, mindenki által ismert fűfélért. Az árvalányhaj. (Egyetlen nem védett faja a kunkorodó árvalányhaj.) Nagyra növő, évelő, himnös virágú növény. Sok faj fontos takarmánynövény. Másokat, mint a gyémántfü (Stipa brachytricha), nádasfü (S. arundinacea), pikkelyfü (S. splendens), magasfü (S. gigantea) és szépfű (S. pulchra) dísznövényként használják fel.

ét: Sokszor halljuk, hogy kalászbá szűkölt az árvalányhaj. Ez azt jelenti, hogy kinyílt. Egy fajtát, az eszpartófüvet (S. tenacissima) kézműipari nyersanyagként és a papírgyártásban hasznosítják.

Mogyorós hólyagfa

Látogassunk meg azt a növényt, amely hazánkban a Dunántúli-dombság és középhegység cserjéje. A mogyorós hólyagfa melegebb hegyvidékeken meglehetősen gyakori, de sehol sem tömeges. Alacsony termetű, többnyire tövétől ágas lombhullató cserje vagy kis fa. A rügyeket két vörösbarna vagy zöld, egymással összeforrt rügpikkely fedti. A vessző belsejében vastag, fehér. Keskeny párhaj korán lehullnak. Illatos, rózsás- vagy sárgásfehér virágai tavasz végén hosszú tengelyű bugavirágzatokban nyílnak az oldalhajtások csúcsein.

ét: Nevét onnan kapta, hogy felső állású magházából többnyire kétrekeszű, hólyagos toktermések fejlődnek. Éretten fényes világosbarna, borsó nagyságú magvaiból nyakláncok, karkötők készíthetők. Pálha: mellékével.

mogyorós hólyagfa

Gérbics

Somogy és Tolna megye jelentős részén szántókat találunk, de az erdők részesedése is számottevő. A természetes erdők kisebb részben bükkösök, legnagyobb részben gyertyános- és cseres-tölgyesek, amelyekben gyakoriak a szubmediterrán elemek, mint például a gérbics. Ezért a csodaszép orchideafélék vagy kosborfélék családjába tartozó védett növényért érdemes ellátogatnunk karszibokorerdőkbe, mészkevelő tölgyesekbe, vagy cseres-tölgyesekbe. A virágzat megnyílt, a virágok nagyok, színük lila, fűrtösek.

ét: Hasonlóan a madárfészkek kosborhoz, az egész növény (szár, levelek, gyökér) teljesen alkalmazkodott a korhadéklakó életmódhoz. Ennek megfelelően a növény alig tartalmaz zöld színanyagot. Levelei pikkelyszerűek.

18. ábra. Szép virágokkal mondunk búcsút a Dél-Dunántúlnak, és a Kincses Magyarország füzetesoroza most bemutatott 3. tagjának

Bérczi Szaniszló, Peták Csenge, Schiller István: Magyar tájakon. Művészet és műveltség III. A kincses DÉL-DUNÁNTÚL, ISBN 978-963-87437-9-4. Kiadja a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Budapest, 2012. Elektronikusan a következő címen érhető el: <http://www.federatio.org/tkte.html>

Szerzőtársaim a terepgyakorlatok szervezésében (Schiller István) és a tájegységek virágainak gyűjtésében, részben rajzolásában (Peták Csenge) nyújtottak nagy segítséget, amiért nekik ezen a helyen is köszönetet mondok.

BÉRCZI, Szaniszló: Southern Trans-Danubia (Dunántúl)

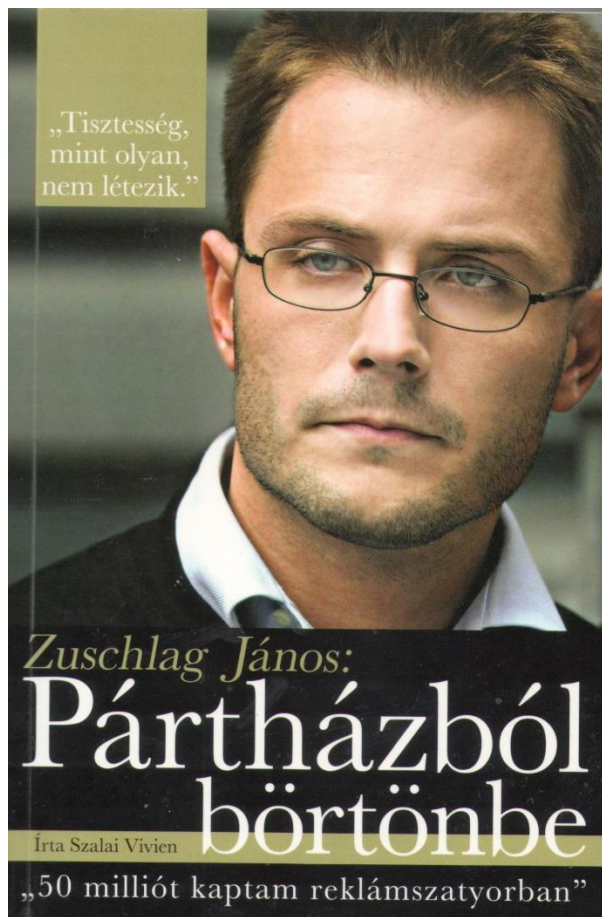
This is the Hungarian version of the article published in English in the Journal of Eurasian Studies, January-March 2014, pp. 86-103. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

~ ~ ~ ~ ~

ÚJ KÖNYVEK

Választás előtt

Magyarországon 2014. április 6-án tartottak, 1990 óta hetedik alkalommal, országgyűlési választást. Nem véletlen, hogy a választási kampányban olyan könyveket is megjelentettek kiadók, amelyek a választási kampányban segíthették a választópolgárok tájékozódását, vagy befolyásolták az emberek véleményét. Meglátásunk szerint a következő két könyv olyannyira tanulságos, hogy túl a választáson is megérdemlik az olvasóközönség figyelmét. A két könyv adatai mellett közöljük a fülszövegeket is.

Szerző: Szalai Vivien

Cím: Zuschlag János: Pártházból börtönbe

Kiadó: Napi Gazdaság Kiadó Kft., Budapest

Megjelenési év: 2014.

Nyelv: magyar

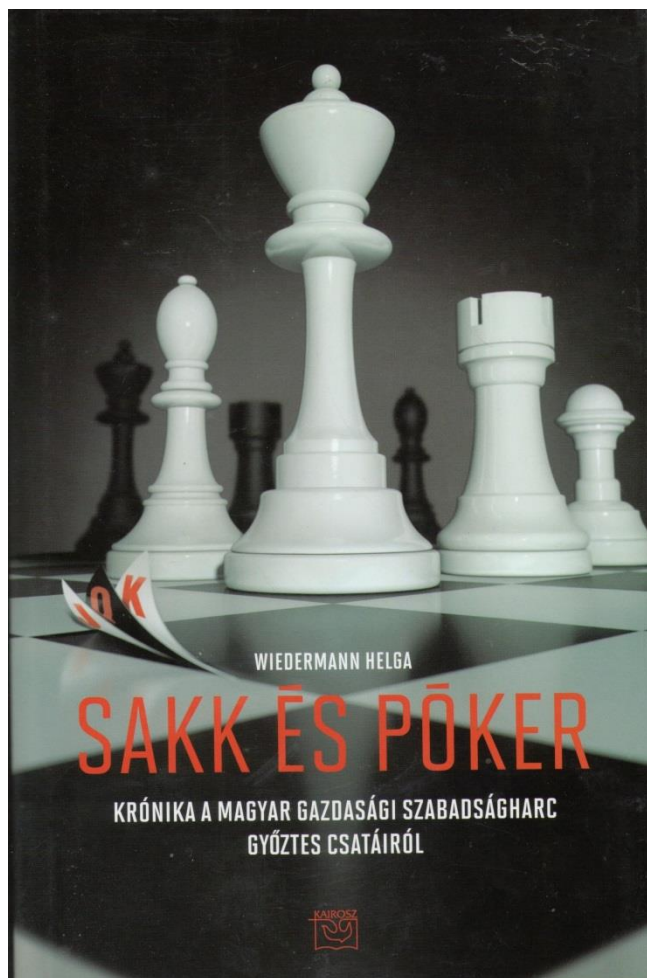
Terjedelem: 220 oldal

ISBN: 978-963-85708-3-3

Ez a könyv, kedves olvasó, a „Zuschlag-ügy”, a cserbenhagyásom igaz története.

... Igen, hazudtam. Hazudtam, amikor azt mondtam, nincs Zuschlag-ügy. Nagyon is volt, de ez nem csak Zuschlag-ügy. Mert nem csak én voltam benne, nem csak én hoztam döntéseket. Csupán végrehajtó voltam.

Zuschlag János

Szerző: Wiedermann Helga

Cím: SAKK ÉS PÓKER — Krónika a magyar gazdasági szabadságharc győztes csatáiról

Kiadó: Kairosz Kiadó, Budapest

Megjelenési év: 2014.

Nyelv: magyar

Terjedelem: 360 oldal

ISBN: 978 963 662 676 1

A Nemzetközi Valutaalap és az Európai Unió már két éve játszott a szimultán sakkot Magyarországgal, amikor 2010 júniusában a magyar oldalon új játékosok ültek a tábla mellé. A parti ezen az oldalon már nagyon matt közeli helyzetet mutatott.

A magas államadósság, a zsugorodó gazdaság, a munkanélküliek és a lakossági devizaadósok százezerei miatt Magyarország a csőd szélén táncolt. Azonnali váltásra volt szükség a magyar gazdaságpolitikában és a nemzetközi szervezetekkel folytatott sakkjátszmában is. A második Orbán-kormány az asztalhoz felkészülten, részletesen kidolgozott tervvel érkezett. Tisztában volt azzal, hogy a parti állását megfordítani csak hosszú távú stratégia mentén meghúzott lépések sorozatával lesz képes. Ennek első eleme nem lehetett más, minthogy az IMF-gyámságot egy pénzügyi védőhálóra cseréljük fel. A sakktábla velünk szemközti oldalán helyet foglaló tárgyalópartnereink ezzel szöges ellentétben lévő taktikában gondolkodtak: minél nehezebb helyzetbe kerül Magyarország, annál könnyebben adja majd be Orbán Viktor a derekát egy újabb, a gazdasági önrendelkezésünket korlátozó hitelszerződés megkötésére. Ez a logika a sakkjáték logikája.

Van azonban a sakkon kívül más stratégián alapuló játék is. Ez a póker. Itt nem csupán ésszerű és logikus lépések vannak, hanem első pillanatra ésszerűtlennek és logikátlanak tűnőek is előfordulnak. A pókerben a jó stratégiaválasztás meghatározó eleme a játékos egyénisége. Az nyer, aki a játékostársakkal szemben ülve megérzi, hogy mikor kell a tétet emelni és mikor érdemes inkább passzt mondani. Míg a sakkbán végül is minden átlátható és a játék a táblán zajlik, addig a pókerben senki nem nyer, aki a lefordított lapok számbavételénél nem a hetedik érzékére támaszkodik.

Amikor az IMF és az Európai Unió vezetői világossá tették, hogy egy Magyarországnak kedvező kölcsönszerződést nem hajlandók ajánlani a kormánynak, akkor kényszerültünk arra, hogy a velük folytatott sakkjátszmába időnként a póker eszközeit is bevegyük.

Wiedermann Helga közgazdász diplomáját 1984-ben kapta Budapesten. Szakmai karrierjét a gazdasági médiában kezdte, amihez 1986-ban gazdaságpolitikai újságírói képesítést is szerzett. E minőségében a Duna Televízió és a Hír TV gazdasági szerkesztősegeit több évig vezette, elsősorban gazdasági témájú magazinműsorokat készített.

Matolcsy Györggyel először 1990-ben, az Antall-kormány korai időszakában dolgozott együtt. Az első Orbán-kormány idején, 2000-2002 között Matolcsy György, akkori gazdasági miniszter személyi titkára volt. majd 2010-től Matolcsy György munkáját mint a Nemzetgazdasági Minisztérium miniszteri kabinetfőnöke segítette.

Két fiú édesanyja.

Saáry Katalin Júlia : Kukucska Ferenc novelláskötete elé...

Ki miért ír? Van, aki az utak miatt, amin mennie, járnia, haladnia kell... Ami csak az övé, ami csak a sajátja, senki másé, a saját útja. Na és a hangok miatt, amit hall, a gondolatok, ötletek kivetülése, amik a lelkéből szakadnak fel, amik belőle, tőle jönnek.

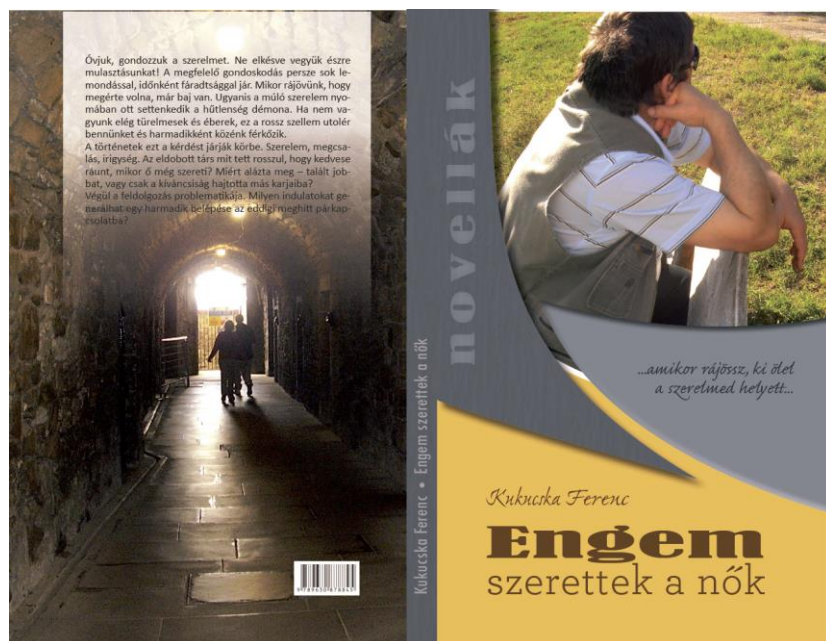
Kukucska Ferencnek megvan a saját útja. Néha göröngyös, néha hepehupás, de az Övé! Ő - írásai ezt mutatják - színes férfilelek, akinek van képzelőereje, van egyéni hangvétele, van stílusa, vannak történetei, amiket ebben a kötetben közread. Mindez a képzelet szülötte, vagy megélt? Ki tudja? Egyébként lényegtelen.

A novella különleges műfaj: néha rövid, néha hosszabb lélegzetű mű. Van eleje, közepe és vége. Van témája, amit kibont, csavar rajta egyet és befejez. Aztán van mondanivalója, ami nélkül nem létezik. Novellát írni nem könnyű. Neki ez is megy!

A „Nem felejték” regénye után, most az összegyűjtött, évek sodrásában leírt novelláit tarthatja kezében a tisztelt olvasó.

A témái változatosak, egy az, ami közös bennük: a nő-férfi kapcsolat megunhatatlan, törékeny, színes forgatagának közreadása.

További minden jót kívánva, barátsággal!

Szerző: Kukucska Ferenc

Cím: Engem szerettek a nők

Kiadó: szerző magánkiadása

Megjelenési év: 2013.

Nyelv: magyar

Terjedelem: 185 oldal

ISBN: 978-963-08-7884-5

New Books

In this column we present two books that were published in March 2014, prior to the parliamentary elections in Hungary, held on 6 April 2014, and Katalin Júlia Saáry provides a brief review of the latest volume of short-stories by Ferenc Kukucska, entitled "Women Loved Me".

~ ~ ~ ~ ~